

התוכנית הבין-תחומית לתלמידים מצטיינים ע"ש עדי לאוטמן // עיתון הסטודנטים // גיליון 26, יולי 2024

גבולות

גבולות

- 2 **חלומות על נסיעות ארוכות** / נגה סמדר
- 4 **איכויות הלב חסרות הגבולות** / מאיה צפור בן צבי
- 6 **לראות יותר** / אריאל שנדר
- 9 **משוררים רושמים על מים** / זוהר קרמן
- 10 **סנדלי שורש** / גילי נגר
- 12 **כמה שאלות** / יואב טיקטין
- 13 **סבתא** / ליליה קרישטליוב
- 14 **פלסטר** / יערה לב
- 15 **ההתנסות בגבולי** / אילנה ארבל

מותחים את גבולות הזמן: בוגרי התוכנית כותבים

- 21 **ג'וליה עוברת את הגבול?** / ברק וייס
- 22 **גבולות – אזהרת שימוש** / עדי אייל
- 23 **הכר את הלקוח** / אתגר קרת
- 24 **ארבעה פרגמנטים** / מאיה ערד
- 25 **מה זו בכלל ספרות בנות?** / יערה נוטע
- 26 **גבולות בשפה** / גלעד צוקרמן
- 28 **爱不释手, או איי בו שה שואו** / שירה נעמן
- 29 **יותר מפעם** / שמעון אדף
- 30 **בנעליו של האחר** / מעין קשב
- 31 **גבול** / דנה רוסו ברץ
- 33 **לאט-לאט** / יאיר אגמון
- 34 **יש מכות** / שירה נעמן
- 37 **תשע מטר** / רביד פרוזן
- 38 **הפסיכולוג הכותב** / יערה לב
- 40 **תקוע** / ישראל עמנואל
- 42 **לאומיות** / יואב טיקטין
- 45 **ביקורת הדרכונים של המוגבלות** / מור דבשי
- 46 **חיים פנימיים** / עומרי אוטיקר
- 47 **מבט מטושטש** / ליליה קרישטליוב
- 48 **חיבוק** / ליליה קרישטליוב
- 49 **ערב שבת** / עמר יצחק
- 50 **Iculture** / אריאל שנדר

התוכנית הייחודית לתלמידים מצטיינים
על-שם עדי לאטמן, המסלול הבין-תחומי
אוניברסיטת תל-אביב

ראש התוכנית: פרופ' לילך הדני
מרכזת התוכנית: רונית כהן
מזכירת התוכנית: איריס מזרחי

גיליון מס' 26, יולי 2024

עורכים: אמרי זיו, אריאל שנדר, אור וול, רני אסא פולנסקי
תמונת כריכה קדמית: אריאל שנדר
תמונות המופיעות ללא קרדיט נוצרו באמצעות התוכנה Midjourney
ייעוץ לשוני: ד"ר אילנה ארבל
עיצוב, עימוד והפקה: מיכל סמוקובץ, המשרד לעיצוב גרפי

בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ, והוא לא עצר שם. הוא הבדיל בין האור ובין החושך, בין הטוב לבין הרע, בין שנים־עשר שבטים, בין ממלכות, בין מאכלים לאומיים, בין דיסציפלינות, בין פסגות של הרים לבין קרקעיות של אוקיינוסים.

כשביקש האדם בבבל לצאת נגד גבולות גזרתו – ולחבר בין עולמות תחתונים לעליונים – הוא מצא את עצמו יותר מוגבל ומובחן משהתחיל. אולי השאיפה להפוך שניים בחזרה לאחד נדונה מראש להסתיים בארבע? אולי זוהי דרך חד־טורית ועמימות, כמו תמימות, אפשר רק לאבד?

ברוח החוברת, החלטנו השנה למתוח את גבולות הזמן ולפנות גם לסטודנטים ולסטודנטיות מהתוכנית – לשעבר. כך, זכינו לארח בגיליון הקרוב פסיפס מגוון במיוחד של כותבים וכותבות. הפרספקטיבות שונות וכמוהן גם הנקודות בחיים, אך ההרפתקה האקדמית, לפחות במובן מסוים – משותפת.

הסכמנו על "גבולות" בנושא לגיליון באוגוסט שנה שעברה, מתוך רצון לבחור מושג שיציע קשת רחבה של פרשנויות והקשרים: גבולות פנימיים וחיצוניים, רגשיים ומדעיים, קבועים ומשתנים. בדיעבד, קשה לחשוב על המונח "גבולות" מבלי להדהד את השבעה באוקטובר, ואיתו את התזכורת הנוראה לעוד דבר – אולי הנורא מכל – הנלווה לִסְפָּר.

"זו שעת תמורה בה נעמוד אלמים

על גבול האור –

לאן יפנה לבנו?

האם נחזור, אחי,

הנעבור?"

לאה גולדברג

אור, אמרי, אריאל, רני

חלומות על נסיעות ארוכות

אני נזכרת בטיול המשפחתי שבו אחי ביקר לכאורה בלבנון. אני ידעתי שזו סתם גדר. למה העברתי את היד בכל זאת?

נגה סמדר

היה מראש מי שהכניס את המימד האשלייתי והפנטסטי לטיולים שלנו בארץ, כששאל בתקווה עמוקה ואמיתית אם יהיו זומבים בבית הקברות כנרת (והוליד את המיתולוגיה המשפחתית "זומבי ברל כצנלסון"). בעולם הילדי שלו, שבו מפלצות חיות מתות היו נוכחות מתבקשת וגבולות שאי אפשר לחצות היו דבר שקשה לדמיין, הוא לא הטיל ספק בביקוריו בארצות אויב. אני, אז נערה עם חוש לצער דרמטי על האבוד והחולף, צפיתי בו זורח והצרתי בשקט על אי היתכנותו של הטיול ללבנון. הושטתי יד מבעד לגדר האקראית בכל זאת. מאז הילד היה לנער, אנשים שלא נזכיר נותרו בעמדותיהם, טכנולוגיות נעלמו והפציעו, ולאחרונה גוגל פוטו ניסה להאכיל את אימי בתבשיל שלה: הוא הציג לה תמונות שצילמה בחיפה, והודיע חגיגית שהוא מבקש להזכיר לה את הטיול שלה בביירות.

כשעיוות המציאות הזה מגיע מצדו של גוגל פוטו הוא משעשע אותי. יש משהו כמעט חמוד בדימויים שהוצאו מהקשרם בדיעבד, שמזמינים דמיון מחדש של המציאות הקשה שהנביעה אותם וחלומות על נסיעות ארוכות עד אירופה ברכבת שתחצה את המזרח התיכון. אני הרבה פחות משועשעת כשאחיו, גוגל מאפס, טוען שאנחנו נמצאים בלבנון, כשאני די בטוחה שאנחנו נמצאים בתחנת הרכבת מרכז השמונה. בשלהי המאה שעברה עלו בערך במקביל ה־extended mind thesis מהמסורת האנליטית וה־oriented ontology מהמסורת הקונטיננטלית. בקיצור רב ובהשטחה גסה, שתיהן טוענות באופנים שונים מאוד, לקריסה של גבולות והבדלים בין הסובייקט לאובייקטים שסביבו. גוגל מאפס ואני מהווים הדגמה אולטימטיבית של הרעיונות האלה. הוא לחלוטין אקסטנציה של המיינד שלי, אנחנו לחלוטין מערך של אדם וחומר שבו האיגינטיביות אינה בחזקתו הבלעדית של האדם. אני תלויה בגחמותיו ואל אשר ילך אלך. בקיץ שעבר חווינו משבר קל, כשהתקשיתי להבין אותו בתחנה המרכזית בירושלים ופניתי לסייע של סדרן אנושי, בשר ודם, כאילו השנה היא 1897 ואני מתכננת לעלות על האוריינט אקספרס. עליתי על קו ההתחנה הסופית שלו היתה בהר הצופים במקום בגבעת רם; אני והסדרן האנושי הפסקנו לקרוא במילה "קמפוס". לגוגל מאפס זה לא היה קורה. מצאתי את עצמי אבודה ליד מה שבאופן מטריד נקרא שוקניון אגריפס. האם הוא שוק? האם הוא קניון? מבחוץ הוא נראה לי כמו בניין צנוע ורגיל למדי, מה שהוסיף לבלבול. פילסתי בקושי את דרכי משם. הרגשתי

שריפות בגליל

המתמדת של חייהם שופעי ההרפתקאות של גיבורי ספרי ילדים וסדרות טלוויזיה מצוירות. ברגע של תושייה במהלך חופשה באילת אימא שלי הודיעה לו שנוסעים למצרים. נכנסנו לאוטו, נהגנו עד שמצאנו גדר אקראית לחלוטין, ונתנו לו לשלוח רגל קטנה מבעדה. ההצלחה שחזרה בטיול הבא לצפון, והפעם בצורה עוד פחות אמינה: עם גבולות מדומינים של סוריה ושל לבנון. צריך לומר שאחי

כשאחי הקטן היה קטן מאוד הוא היה שמח לספר לכם שביקר בלבנון. הוא וחבריו היו עסוקים מזה תקופה במניית ארצות שביקרו בהן, וכמה חודשים אחרי השיבה מטיול בת המצווה שלי הוא הבין שנקלע לסטגנציה. התסכול גבר כשמע בגן הקלישאה התל אביבית שלו ששחר א' שב מביקור בסין ואורי ד' נוסעת לרילוקיישן באמריקה, ואולי התעצם עוד יותר תחת הנוכחות

פולין לצ'כיה לא משמשת רק כמטאפורה. מהרמה הקפואה, מלאת הציידים שנואי נפשה של ינינה, ורוויות האלימות כלפי בעלי-חיים ובני-אדם, היא מביטה על צ'כיה כמו על גן עדן. הארץ השכנה נראית לה אידיאלית וחמה, שוכניה נעימים ועדינים, ונוס שוכנת מעליה, ויש בה חנות ספרים שמחזיקה מגוון ראוי מכתבי ויליאם בלייק. כשהיא מוצאת חיה ירויה היא משערת מיד שניסתה לברוח לצ'כיה, ובשלב מסוים היא משמשת לה עצמה מקום מפלט ומסתור. מעבר לגבול מחכה מקום אחר, נקי מאלימות, מברוטליות, מנקמה, מההסתבכויות של ינינה עצמה בתוך כל אלה. אם אנחנו היינו מסתכלים מעבר לגבול שלנו, מה היינו מוצאים? עוד שוני מכאיב ממצבה של ינינה משתרשר מהמחשבה הזו: מובן שלא ממש אפשר להסתכל מעבר לגבול כרגע. הֶסְפֵּר עזוב, מאוים ומפויה. אני נזכרת בטיוול המשפחתי שבו אחי ביקר לכאורה בלבנון. אני ידעתי שזו סתם גדר. למה העברתי את היד בכל זאת?

ביירות

אולגה טוקרצ'וק, על עצמות המתים

כשאני מתיישבת ברכבת הביתה מחיפה אני מסתכלת שוב בגוגל מאפס. הוא עדיין מנסה להציע לי מציאות אלטרנטיבית. אני נושאת את המבט החוצה מהחלון אל הים ואל ספינות הענק שבנמל. הרכבת יוצאת ונוסעת ומגיעה לנקודה שבה המסילה כמעט נושקת לקו המים. מזווית מסוימת נראה כאילו הים ממש מתחנינו. לא גבול, עדיין מים טריטוריאליים. ובכל זאת, מקום שבו הארץ נגמרת.

שהטלפונים הניידים של שוכני הרמה משוכנעים לעתים קרובות שהם בצ'כיה, והגיבורים צריכים להתאמץ כדי לקלוט אותם ולהישמר מתשלומים מופרכים על שיחות. ינינה לא מסתפקת בחצייה הווירטואלית הזו, וחוצה גם את הגבול הממשי: "כשהייתי צריכה להגיע לעיר כלשהי, נהגתי בדרך כלל בגיפ הסמוראי הקטן שלי דרך מעבר ההרים. אחרי המעבר אפשר היה לפנות שמאלה ולהגיע עד הגבול, שהתפתל כאן כראונו ולכן קל היה לחצות אותו בלי משים. זה קרה לי לא פעם בזמן הסיור היומי שלי, בגלל חוסר תשומת לב. אבל לפעמים אהבתי לחצות את הגבול בכוונה תחילה, הלוך וחזור. יותר מעשר פעמים, ולפעמים כמה עשרות פעמים. השתעשעתי כך כחצי שעה במשחק הזה של חציית הגבול. נהייתי מזה, כי זכרתי זמנים שבהם זה לא היה אפשרי. אני אוהבת לחצות גבולות!"

ינינה אכן משחקת עם הגבולות כל הזמן. הגבולות בין חי למת, בין אדם לחיה ולחפץ, בין אמת לבדיה, בין ציד לניצוד, כולם רוטטים ונפרמים בעולמה. כשהיא מזכירה את הזמנים שבהם אי אפשר היה לחצות את הגבול, אולי היא מנסה לרמוז שגם גבולות אחרים שמעניינים אותה נועדו להיחצות, שגם אם הם נראים שרירים כרגע יבוא היום שבו אפשר יהיה לחרוג מהם אפילו בטעות. אבל המשיכה שלה לגבול בין

כמו איילה מול פנסי מכונית בסרט אמריקאי, ואני חושבת ששידרתי את התחושה הזו החוצה לעולם, כי בסוף היום החבר שהגעתי לפגוש שינה את התוכניות שלו להיפרד ממני במוזיאון וליווה אותי בחזרה לתחנה. כשהגעתי לסבידור מרכז מישוהו שאל אותי אם אני יודעת איפה תחנת הרכבת הקלה החדשה. ידעתי, אבל הצעתי שנבדוק בגוגל מאפס. החוויה הירושלמית חיזקה את הקשר שלנו בסופו של דבר. נכון, גוגל פוטו לוקח חלק בנשיאת הזיכרונות שלי. אבל לזיכרונות יש טיב חמקמק מראש, וכשצריך להגיע ליעד תחת השמש הקופחת אין מקום לחמקמקות.

אז עכשיו, בחיפה, כשהוא טוען בתוקף שאנחנו אי שם בביירות, אני חשה נבגדת. אני עולה לאוטו של חברה חיפאית ובן-זוגה ומגלה שהם עוד לא לגמרי הסתגלו להונאת הג'יפיאס היומיומית. הם נאחזים בכל אות של חיבור למציאות מצד הווייז, ומתאכזבים בכל פעם מחדש כשאחרי שניות ספורות הוא שב ללבנון. אני יושבת ליד באפי, הכלבה שלהם, ומרימה עיניים מהטלפון השקרן שלי כדי להביט בה: לשתינו אין איך לתרום לניווט ולכן אין לנו אלא להשלים עם הגורל. כשאני מסתכלת בעיניה של באפי אני חושבת על ינינה, הגיבורה האקסצנטרית, חובבת בעלי החיים והאסטרונוגיה, של על עצמות המתים מאת אולגה טוקרצ'וק. ינינה חיה על רמה גבוהה ומבודדת בכפר קטן, סמוך לגבול בין פולין לצ'כיה מצדו הפולני. הקרבה כה גדולה שרשתות התקשורת הפולנית והצ'כית משורגות, כך

1 אולגה טוקרצ'וק, על עצמות המתים, תרגום: מרים בורנשטיין (אחוזת בית, 2021). 55-56.

איכויות הלב חסרות הגבולות (או: איך בסוף נהייתי היפית)

מאמר מכה על חטא בעקבות המחמ"ד המפורסם – "נוכחות תורות המזרח במערב המודרני (או: למה אני שונאת היפים)"

מאיה צפור בן צבי

שאנטי פאקרים

★ חלפו הימים, ונקרה בדרכי קורס ללימוד מדיטציית מיינדפולנס בשיטת הוויפאסנה. אולי זו הבחינה המעמיקה של מקורות הציניות שלי שאפשרה לי להניח אותה לרגע בצד, ואולי היתה זו ההתלהבות המדבקת של החברה שהמליצה לי עליו, אבל הסקרנות גברה עלי והחלטתי להירשם. מפה לשם, הפכתי להיפית מן המניין.

★ הלימוד הבודהיסטי מתחיל בסבל, באי־נחת ובחוסר סיפוק, ונדמה שכתב אותו מתבגר ממורמר

ניסיתי להבין, אם כך, מה יש בהם שכל כך מרגיז אותי. אסכם לכם את ממצאי המחקר: כשתורות המזרח (והבודהיזם בראשן) יובאו אל המערב המודרני, במקרים רבים הן אומצו בגרסה דלה וחלקית, פונקציונלית ואינדיווידואלית, ושווקו כמעין כלי יעיל לשיפור עצמי וכמסלול המהיר לשלווה ולאושר. פרדוקס הרוחניות הממוסחרת, יחד עם ניחוח ההתנשאות הקל המלווה את אלה הנמצאים בדרכם להארה, הם ככל הנראה אלה שעוררו בי סלידה ורתיעה מתורות המזרח ומחסידיהן.

בעברי הרחוק, כשעוד הייתי סטודנטית צעירה ונמרצת בשנה ב', בחרתי לנצל את המחמ"ד האחרון שלי כדי לחקור תופעה תרבותית שהטרידה את מנוחתי ועוררה בי בלבול וסלידה: היפים מודרניים, המכונים גם "שאנטי־פאקרים". מדובר באותם אנשים שפותחים את היום שלהם במדיטציה, שעשו קורס מורות ליוגה בהודו, שמעלים שוב ושוב פוסטים לפייסבוק על כמה הם בהרמוניה עם העולם, ושבדיוק חזרו מאיזה ריטריט (ונורא ישמחו לספר לכם על כך). אודה, כמה מחברי הטובים נמצאים על סקאלת ההיפיות, ולכן זכיתי לחוות את התופעה המרתקת מקרוב.

של החוויה האנושית, מונעת מסקרנות איך-כך ומאפשרת למידה אינסופית, חסרת גבולות ורבי-רבדית. הבודהה מבקש מתלמידיו להטיל ספק בכל לימוד, ולהסתמך אך ורק על החוויה הישירה ועל המפגש הבלתי אמצעי עם המציאות. הדרך שהוא מציע היא שיטתית, מפורטת, מבוססת, כמעט טכנית, ושואפת לפתח ראייה ביקורתית, בהירה, צלולה וחודרת של העולם כפי שהוא. הרוחניות והמדע מעולם לא נראו כה קרובים. בנוסף, הדהרמה מבוססת על ערך לאוטומניסטי מרכזי: חשיבות המורה. מתוך שתי חוויות הלמידה הכה שונות וכה דומות האלה, למדתי להעריך מורה טובה – כזו עם תשוקה אמיתית לדבר, רצון כן ללמד, יכולות אנליטיות, וחיוך. לבסוף, במרכזם של הדהרמה ושל לאוטמן עומד הרצון להיטיב, למצוא דרך לעשות טוב בעולם. וזה מתוך גורא.

אז נכון, אני משתדלת לא להיות שאנטי-פאקרי. אני מתאמצת בכל כוחי שלא להפוך למיסיונרית נלהבת (בטקסט זה, כך נראה, כשלת במשימה, ובגדול); אני ממש לא חושבת שהתרגול הופך אותי לטובה יותר או חכמה יותר מכל אחד אחר; ואני מנסה להימנע ממעקפים רוחניים, מצרכנות רוחנית ומלהיות בלתי נסבלת באופן כללי. אבל גם אחרים מנסים, כנראה. ומבחוץ, אני נשמעת ודאי כהיפית קלאסית שנפלה ברשת. אולי זה בסדר. אולי מיהרתי לשפוט.

מוקדש למורתי שחר, שמראה לי את דרך הלב.

וחשובה התזכורת הזו, שאנחנו רוצות (ויכולות!) להסתובב בעולם בלב רך, מרווח ופתוח לכול. גם ליופי, וגם לכאב. וכמה אנחנו זקוקות לכך בעת הזו.

מי שמכיר אותי יודע שביליתי את שנותי הראשונות באקדמיה בחיפוש אחר מענה לשאלה הגדולה והיומרתית: כיצד אפשר להמשיך ולהחזיק בעמדות מוסריות, בעולם פוסט-מודרני ורלטיוויסטי? מה יכול להצדיק באופן המשכי ורציף עשייה פוליטית וחברתית, מה יכול להוות בסיס איתן לכל עמדה ופעולה באשר הן? ובעצם, איך ממשיכים אחרי ניטשה ופוקו? אלא אם לא הבנתי נכון את מיטב המרצים של אוניברסיטת תל אביב (ואם זה המצב, אילנה, אני מתנצלת מראש) לאף אחד אין ממש תשובה מספקת לשאלות האלה. "האקדמיה מובכת מהפלוטר שהיא נקלעה אליו", נאמר לי. ובכן, נאלצתי לחפש במחוזות אחרים. וכך גיליתי שהדהרמה – הדרך שמציע הבודהה – מעניקה לי תשובות. היא לא מנסחת טיעונים פילוסופיים לוגיים, ולא משמשת כמעין תורת-על מסבירת כול, אבל היא מאפשרת לי להישען עליה, לפחות במידת מה. היא מבוססת על תמונת עולם מטאפיזית שהגיונית לי (עולם משתנה וארעי, ללא קביעות ונפרדות) ורואה בכיוף ובהתרחבות של הלב אמצעים לזיהוי המיטיב והלא-מיטיב. הדרך הזו מהווה בשבילי מפלט מסוים מאי-הנחת הרלטיוויסטי, ומעניקה לי כיוון וכוונה.

הדהרמה מתאימה במיוחד ללאוטומניסטים, כך לפחות נראה לי. היא מבוססת על חקירה עמוקה

ומאוד מודע לעצמו – ולא נזיר שחי לפני 2,500 שנה. אבל אם ממשיכים קצת בלימוד, מגלים שהדרך שמציע הבודהה כוללת לא רק את ההתמקדות בכל מה שרע ומבאס, אלא לא-פחות מכך את הטיפוח של מה שמכונה האיכויות היפות של התודעה והלב. והרעיון הזה – מגניב אותי לגמרי. אם אני רוצה להיות שמחה, לא מספיק לשאוף ולקוות לכך, או לנסות לייצר את התנאים החיצוניים, שבדרך כלל מעוררים בי שמחה. צריך להתאמן, לתרגל. שוב ושוב. ללמוד על שמחה, מה מזין אותה, איך היא נראית ומרגישה, באילו מצבי תודעה היא תומכת. המחשבה הזו, שאיכויות הלב ניתנות לתרגול, לטיפוח, להזנה, היא מהממת בעיני. האפשרות לתרגל סקרנות, ללמוד נחת, להתאמן בחמלה. גאוני, לא?

והאיכויות האלה במלוא התגלמותן, כך אומר לנו הבודהה, הן "שופעות, מרוממות, חסרות גבולות, בלתי ניתנות למדידה, נטולות כל עיונות ואיבה". מעיין בלתי נדלה של טוב, שאינו יודע גבול. ככל שנטפח אותן, הן רק ילכו ויגדלו, יתרחבו, יעמיקו. שמחה, הרי, היא משמחת. לא זאת בלבד, אלא שיש לכל אחת מהן אלף פנים שונות: שמחה יכולה להיות מפרגנת, מסופקת ומסתפקת, מוקירת תודה או מתרגשת וגועשת. וכמה יקר ערך הוא דבר כה מיטיב שיכול להיות ממנו עוד ועוד. למה מיטיב? כי האיכויות האלה מרככות את תחושת הנפרדות, בינינו ובין העולם; מגדילות את המוכנות לבוא במגע עם הדברים ולקבל אותם בברכה, כפי שהם; מאפשרות גמישות, משחקיות וקלילות; ויותר מכול, הן מרחיבות את הלב. כמה מרגשת

לראות יותר

על טריטוריות והקשר שלהן למה שאנחנו רואים, למה שאנחנו לא רואים ולשורשי התודעתיים של משבר האקלים. שיחה עם האנתרופולוג, ד"ר דניאל נוח

אריאל שנדר

טריטוריות, או כמו שהאנתרופולוג ג'יימס וודברן (Woodburn) מתאר אותן: "It's a way to spatially map up social boundaries". אני אתן לך דוגמה. הקהילות האלה יכולות לקבוע, למשל, הבחנה בין אנשי העמק לאנשי ההר. במקרה הזה, אנשי ההר לא יוכלו לצוד אצל אנשי העמק בלי רשותם ולהפך, אבל זה לא אומר שאנשי העמק יכולים לסרב לאנשי ההר, ולהפך. זה שהטריטוריה שלי, לאו־דווקא אומר שאני יוכל לקבוע במאה אחוז מה יקרה בה. אמנם נדרשת רשות מצד אנשי ההר או העמק שבביל שהשניים ילקטו או יצודו בשטחם, אך לא יעלה על הדעת שהרשות הזו לא תינתן. כשחושבים על זה, ההסדר הזה הגיוני. ציידים־לקטים בסופו של דבר לא מייצרים מזון,

"It's a way to spatially map up social boundaries". ג'יימס וודברן.

הם אוספים וצדים אותו. לכן, חשוב שאדע, במקרה שעוד אנשים חיים על המרחב שאני חי עליו – כי כל עוד לא עוברים לחקלאות, המרחב הזה יכול להפיק כמות מוגבלת של מזון. הייתי אומר שזה יותר הזדהות עם מרחבים מאשר טריטוריאליות. זה די מדהים, כי אצל שימפנזים, למשל, אתה רואה טריטוריאליות נוקשה שעשויה להביא אותם אפילו לידי הרג אחד של השני. הם שומרים על הטריטוריות שלהם באופן לא מאוד שונה מפטרולים סביב גבולות.

שוב תודה, דניאל, על ההיענות להתראיין. חשבתי בתור התחלה לבקש ממך לספר על עצמך צמחתי בעולמות של אלקטרוניקה ותכנות, ובמקביל להתעסקות בעולמות האלה התחלתי ללמוד באוניברסיטה היסטוריה וארכיאולוגיה. על השיעור הראשון שלי באוניברסיטה, מבוא לפרה־היסטוריה אצל פרופ' אבי גופר, הוא דיבר איתנו על ציידים־לקטים, ומבחינתי זה רגע של לפני ואחרי. הבנתי שהמון מהדברים שחשבתי ביחס לבני־אדם יכולים להיות אחרת, וייתכן שאף היו אחרת רוב תולדות האדם. לשמחתי, כנראה הודות ליכולות התכנות שלי, התקבלתי במהרה למעבדה של גופר והתחלתי להיות חלק מצוות מחקר. בתואר השני חקרתי את ראשית הדומינציה הגברית, ולקראת הדוקטורט רציתי לחקור את השורשים התודעתיים של המשבר הסביבתי, מתוך הבנה הולכת וגוברת עד כמה המשבר חמור. זה הוביל אותי, בסופו של דבר, לג'ונגלים של דרום הודו, שם חייתי במצטבר יותר משנה עם ציידים־לקטים בשם הניאקה. הדוקטורט שכתבתי עסק בשינויים האפיסטמולוגיים במעבר מציד ולקט לחיים חקלאיים. תוך כדי כך גיליתי שם דברים מרתקים על ילדות, הורות וחינוך, מה שהפך להיות נושא נוסף מאוד חשוב בעשייה שלי: אני פעיל בשינוי מערכת החינוך הישראלית, בעיקר סביב אקולוגיה ופדגוגיה, וגם מעורב בכל מיני מיזמים שאפשר לקרוא להם סטרטאפים, בתחום הבריאות דווקא. חוץ מזה אני מלמד אנתרופולוגיה בבר אילן ולימודי סביבה באוניברסיטת תל אביב.

התחנות שאתה מתאר לאורך הדרך שלך נשמעות בין־תחומיות ומרתקות. אני רוצה להתחיל את הראיון, כצפוי, בשאלה על גבולות. איזה סוג, אם בכלל, של גבולות טריטוריאליים קיימים בקרב אנשי הניאקה?

בקרב אנשי הניאקה – והם לא הדוגמה היחידה – מתקיימות מעין טריטוריות, אך אלה לא טריטוריות שדומות לאיך שאתה ואני הורגלנו לחשוב על

ל המשבר הסביבתי נחשפתי בראשונה בחדר הטלוויזיה בבית שבו נולדתי, במושב מוצא עילית שלי ירושלים. אחי הגדול שאל מהאוזן השלישית (הסניף במושבה הגרמנית) עותק די.וי.די של הסרט "אמת מטרידה" מאת אל גור. צפינו בו כל המשפחה, מבולבלים ומבוהלים. אני זוכר גרפים מאיימים שלא הבנתי ואני זוכר עשן מיתמר בספירלה מארובות ארוכות. באופן כללי, אני זוכר אסתטיקה חדשה, אסתטיקת משבר האקלים: דימויים שהמכנה המשותף של כולם הוא "טבע בתולי" רמוס על ידי טביעת רגלה של ציוויליזציה מתועשת.

מאז, הסתכלתי על משבר האקלים כעל משבר גשמי במהותו. דברים כמו פסולת פלסטיק, שריפת דלק מאובנים, כריתת יערות גשם וגו' ייצגו בעיני את שורש הבעיה. השינויים האישיים שהטמעת בחיי – כמו השינויים שייחלתי לראות בעולם – היו גשמיים גם הם: מעבר לתזונה טבעונית (שלצרכן מערבי, כך אומרים, חוסכת פליטת גזי חממה) הקפדה על מיחזור הפסולת שאני מפיק ובאופן כללי – שאיפה להתבסס כמה שאפשר על תצרוכת מקומית. יחד עם זאת, בשנים האחרונות גדלה הסקרנות שלי כלפי קולות המציעים, לצד הגישות המסורתיות, הסתכלות אחרת על המשבר הסביבתי. אחרי ששיתפתי בכך חברה טובה שלי, היא הציעה לי להירשם לקורס שמעביר האנתרופולוג דניאל נוח בבית הספר ללימודי סביבה באוניברסיטת תל אביב. שבועיים לתוך הסמסטר, פניתי לד"ר נוח בבקשה לראיין אותו לכתב העת הזה. זיהיתי בשיעוריו התייחסות חוזרת ונשנית לגבולות, באופן ישיר ועקיף, אך גם בלי קשר לכך, ידעתי שהגיליון ייצא נשכר מהבחנותי ומרעיונותי. הניסיון שנוה צבר לצד אורחות חיים שהולכים ונעלמים מן העולם – בשילוב הפרשנות הנדיבה והעמוקה שלו – לא יסולא בפז. לשמחתי הגדולה דניאל נענה לבקשתי.

אין כזה דבר בחיים חקלאיים שאתה זורע היום לטובת אכילה מחר בבוקר. התהליכים האלה מאוד הקצינו ויצרו הסתרה הולכת וגוברת ביחסינו לצמחים ולבעלי החיים, ובעקבות זה גם בינינו לבין עצמנו. ככל שאני רואה צמח מסוים או בעל-חיים מסוים כאמצעי להשיג משהו אחר אני רואה פחות ופחות ממנו. אז מתחילה ההחפצה. אני רואה אותו פחות ופחות כ"מישהו" ומתחיל לראות אותו יותר ויותר כ"משהו".

תוכל בקצרה, לתאר מה הכוונה בלראות צמח,

לצורך העניין, כ"מישהו"?

בגדול, ציידים לקטים חווים את הסביבה כקהילה של ישויות, persons, חשות ומרגישות, שבה לכל אחד יש אופי משלו וכל אחד נמצא בתוך רשת אינסופית של מערכות יחסים. כלומר, הסביבה היא קהילה של ישויות. אנחנו רואים שעם המעבר לחיים חקלאיים, ככל שהתרבות שלנו מובילה אותנו לחיות פחות ופחות ברובד המיידי של המציאות – והחקלאות היא רק הקצנה של תהליך כזה – אנחנו מתחילים לחוות יותר ויותר אלמנטים בסביבה כ"מה זה" ולא כ"מי זה". שים לב, אצל ציידים לקטים, ואפילו אצל האנושות כולה, זה לא עצם השימוש שמוביל להחפצה, אלא שימוש שחורג ממיידיות, בעיקר בשלושת הממדים שתארתי לעיל.

התהליך שאתה

מתאר מזכיר לי רעיונות

שנחשפתי אליהם

בהגות פילוסופית

קונטיננטלית, במיוחד

אצל מרטין בובר

ומרטין היידיגר. זה

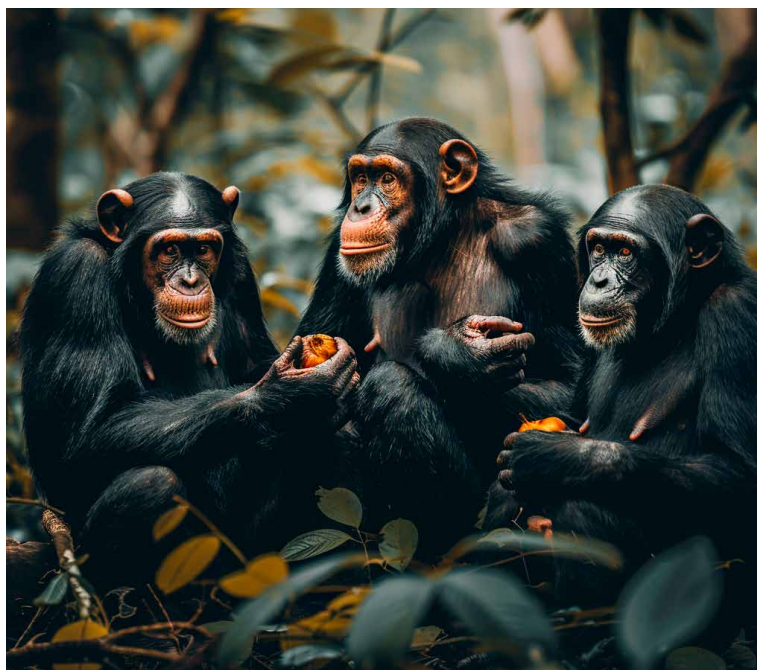
שייך?

זה בהחלט מתחבר, והתייחסתי לכך בדוקטורט שלי. עם החריגה מהמיידיות מתחיל תהליך

שהיידיגר – שבטעות ראה אותו כתהליך שמתוחם בעיקר לעולם המודרני – זיהה בו את מה שהוא כינה "הסתרה מתעבה". אני רואה פחות את הצמח, פחות את בעל החיים. אני מאבד את היכולת לראות את הקיום הייחודי של כל עץ ועץ, של כל אייל ואייל, של כל פרה ופרה, ואני מתחיל לראות אותם באופן תועלתני. שוב, יותר כ"מה זה" ופחות כ"מי זה". השאלה שמנחה את התודעה שלי היא "מה זה בשבילי" ולא "איך הוא או היא איתי".

מה היתרון, אם כך, במפגש שאינו חורג

מהרובד המיידי עם המציאות? מה יש בו?

"אצל שימפנזים אתה רואה טריטוריאליות נוקשה שעשויה להביא אותם אפילו לידי הרג אחד של השני"

אם באמצעות כסף, יש חריגה ממיידיות. כשאחד או יותר ממישורי החריגה מהמיידיות האלה

מתקיימים, מתחיל תהליך שבסופו צמחים ובעלי חיים עוברים החפצה. תהליך זה יוביל בהמשך לאחד השורשים הכי עמוקים של המשבר הסביבתי, שאני טוען שבשורש הכי עמוק שלו הוא משבר תודעתי. כל זה מביא, בין היתר, לטריטוריאליות. אצין שזה לא אומר שלא יכולה להיות

טריטוריאליות ככלל אצל ציידים לקטים. אצל האבוריגינים באוסטרליה, למשל, ישנה טריטוריאליות שגם מקפידים עליה בצורה אלימה, אבל אני לא רואה טעם להיכנס לזה כרגע כי זה מחייב התמקדות בהבחנות יותר מורכבות.

היית אומר שתהליך החריגה מהמיידיות

מאפיין באופן כללי את המעבר מציידות לקטות

לחברות חקלאיות?

כן. אלה תהליכים שרק הולכים ומקצינים עם המעבר לחיים חקלאיים. לדוגמה, עם המעבר לחיים חקלאיים יש חריגה אינהרנטית בזמן.

אז מתי בכל זאת מתחילה ה"טריטוריאליות",

כפי שאתה ואני הורגלנו לחשוב עליה, בקרב

אנשי הניאקה?

אחד מהדברים שאני מראה במחקרים שלי זה שלא עצם הצייד והליקוט מוביל לטריטוריאליות, אלא הצייד והליקוט שחורג מהרובד המיידי של המציאות ובהמשך כמובן גם חקלאות. כל עוד אנשים צדו וליקטו לצרכים המיידיים של עצמם (והניאקה הם לא הדוגמה היחידה, גם בקרב אנשי ה-Cree בקנדה טריטוריאליות נתפסה בצורה דומה) כולם יכלו לצוד וללקט בכל הטריטוריות, כפי שאפשר ללמוד מדוגמת אנשי ההר והעמק שהוזכרו לעיל. אך ברגע שהצייד והליקוט חרגו מהרובד המיידי של המציאות, החלה להתפתח טריטוריאליות נוקשה ומוקפדת, ואז זה בהחלט היה יכול להיות מסוכן למי שצד או ליקט שלא בטריטוריה שלו.

מה כוונתך בצייד וליקוט שחורג מהרובד

המיידי של המציאות?

כשאני צד ומלקט לא לעכשיו או ליום-יומיים הקרובים, אלא לעתיד הרחוק יותר – יש חריגה ממיידיות. כשהמפיק והיצרן לא מכירים אחד את השני, כלומר שמי שאשכרה צורך את הצמחים ובעלי החיים לא מכיר באופן אישי את זה שליקט או צד אותם – יש חריגה ממיידיות. כשאני צד ומלקט דבר מה כדי לסחור בו, בין אם באמצעות סחר חליפין ובין – ואפילו עוד יותר –

הרבה מהדברים האחרים מסתדרים מעצמם. אם אני באמת רואה אותו, אני נמנע מפגיעה מיותרת. זו יכולה להיות נקודה טובה לסיים את הדיאלוג הזה בינינו. מונח המפתח בתרבות הניאקה זה בודי. בודי זו המילה שלהם ל־Wisdom, חוכמה. הם מגדירים חוכמה בתור היכולת להיות עם אחרים, צמחים, בעלי־חיים, בני־אדם – היכולת להיות עם אחרים תוך הימנעות מפגיעה מיותרת. אני חושב שאם אתה באמת מצליח להיות אסוף... ובאמת להיות נוכח בחברתו של מישהו אחר, someone else, בין אם הוא אדם, צמח או בעל־חיים, אתה רואה. אתה רואה יותר. וכשאתה רואה יותר, אתה נמנע מפגיעה מיותרת. אני פחות

נוה. לראות את "שירת העשבים"

"נניח שאנחנו רוצים לראות באמת עץ אלון. אני מציע, לנסות לא לקרוא לו אלון אפילו לא לקרוא לו עץ. אני מלמד הרבה פעמים אנשים בטבע לראות עצים בפעם הראשונה. אני אומר להם, שכמו שהעץ לא קורא להם בשמות, שינסו גם הם להימנע מלקרוא לו בשמות"

מנסה להבין – ברמה האישית אני מתכוון, לא כאנתרופולוג – את המציאות מנקודת מבטו של מישהו אחר. אני כמעט מיואש מזה אפילו. בחוויה האישית שלי אני מנסה להיות נוכח כמה שיותר איתו או איתה; שכמה שיותר ממני באמת יהיה שם איתו או איתה לחלוק את הרגע הזה – ואז אני רואה. וכשאני רואה, זה באמת אפשרי להימנע מפגיעה מיותרת. עבורי זה המון.

תוכל לתת עצה קונקרטית אין לראות יותר את הילד שלי?

אתה מסכים איתי שקשה לך הרבה יותר לראות את הנוכחות הרוטטית של הילד שלך אם אתה נמצא לידו וחושב על הראיון שאתה צריך לעשות איתי מחר?

כן.

דבר ראשון, אם אתה מצליח ללמוד להיות אסוף כמה שאפשר – אין מאה אחוז, ואני בטח שלא במאה אחוז – אבל כמה שאפשר להיות אסוף, עם המחשבה, הרגש והגוף פחות או יותר באותו זמן ומרחב, כבר עשית חלק גדול מהסיפור. לפעמים כשאני מגיע למקום חדש אני משתתק לכמה

זמן, כי אני לא מרגיש שהגעתי. אני לא מרגיש שהמחשבה, הרגש והגוף שלי באותו מקום, ומבחינתי עד אז לא באמת ראיתי מה קורה פה, ועד אז אני מעדיף הרבה פעמים לשתוק. זה גם עוזר לי להיאסף. דבר שני, זה להבין כמה הקטגוריות שאני מגיע איתן הרבה פעמים מסמאות. לדוגמה, נניח שאנחנו רוצים לראות עץ אלון. אני מציע, לנסות לא לקרוא לו אלון כשאנחנו באמת רוצים לראות אותו. אפילו לא לקרוא לו עץ. אני מלמד הרבה פעמים אנשים בטבע לראות עצים בפעם הראשונה. יוצא לי לומר להם שכמו שהעץ לא קורא להם בשמות, שינסו גם הם להימנע מלקרוא לו בשמות. אני לא אומר לזרוק את הטקסונומיה לפח, אבל יש רגעים שצריך לשחרר אותה כדי לראות יותר לעומק, או לראות רבדים אחרים מעבר לזיהוי. מעבר לאינדקס מדעי כזה ואחר.

מה אתה חושב, במסגרת הניסיון לראות יותר, על להתרכז באימוץ הפרספקטיבה של האחר? לנסות לראות את המציאות כמוהו? האם זה מאמץ שאתה מאמין בו?

יש חוקר בשם איאן מקגילריסט (McGilchrist) שעוסק הרבה בהבדלים שבין ההמיספרות במוח. הוא אמר משפט שאני מאוד אוהב: "Attention is a moral act". אני פחות מנסה להבין את המציאות מנקודת מבטו של מישהו אחר, ויותר מנסה להיות איתו ברובד המיידי של המציאות. אז,

כשהמפגש קורה ברובד המיידי עם המציאות, הרבה יותר קל לראות את הנוכחות הרוטטית של כל צמח וצמח. אם תרצה – את שירת העשבים. כשחודרים מבעד לאותה הסתרה, אפשר לראות את הניגון ואת הרטט הייחודי של הדברים. הפילוסוף והחוקר אלפרד שוץ (Schütz) כינה את זה "vivid present". אתה רואה שגם המון מסורות חוכמה מחזירות אותנו לכאן ולעכשיו, כי בכאן ובעכשיו אתה באמת רואה. יש איזושהי נוכחות של מפגש, רמה של ראייה שקשה לחוש כשאני פוגש מישהו כאמצעי להשיג משהו אחר, לדוגמה.

כשאתה אומר "רואה" אתה לא מתכוון לראיה

אופטית

נכון. גם ברובד המיידי וגם בחריגה ממנו, ברמה האופטית רואים באותה צורה. שים לב לסלנג אצלנו. כשמישהו פגע בנו אנחנו אומרים ש"הוא לא ראה אותנו ממטר". אנחנו לא רואים מישהו ממטר כשאנחנו רואים אותו כאמצעי להשיג משהו אחר. למה אני צריך להגיד בוקר טוב לנהג באוטובוס? הוא שם כדי להביא אותי לאוניברסיטה בזמן. אני כמובן מדבר בצורה מטאפורית.

יש לך עצות אין לראות את הדברים כפי

שהם?

בתור התחלה, בוא נשחרר את ה"לראות כפי שהם". בוא נדבר במקום זה על לראות יותר. לשפר את היכולות שלי לראות בצורה עמוקה. אנחנו תמיד נראה דברים דרך פילטרים פסיכולוגיים ודרך פילטרים של רצונות. אבל האם אפשר לראות יותר? כן. חד־משמעית. אחד הדברים שיאזן את התרבות כפי שהיא היום זה פשוט מאוד ללמוד טכניקות. לעשות סינתזה של החיים המודרניים עם מסורות החוכמה העתיקות. הרבה מהמסורות האלה חוברו בציוויליזציות חקלאיות ולתודעה של חקלאים; והן טוב ושוב ייעצו לנו לחזור לרובד המיידי של המציאות – כמו בדוגמה היחסית מוכרת של המיינדפולנס. במיינדפולנס הוורסיות שיובאו למערב הן מאוד רזות, אבל גם שם וגם בהרבה מסורות חוכמה אחרות יש טכניקות שמלמדות אותנו לחזור לרובד המיידי של המציאות. כשאני מלמד הורים, אני אומר להם שלפעמים יכולים לעבור שבועות שבהם לא ראינו באמת את הילדים שלנו. אנחנו מתישהו מתנסים לאיזשהו אייקון. "זה יונתן והוא ככה וככה" ו"זה מיכאל והוא ככה וככה". ומדי פעם צריך לעצור ולהגיד לא. אני רוצה לחזור לראות אותו עכשיו כאילו זו הפעם הראשונה. וזה מדהים כמה היחסים חוזרים להיות עמוקים יותר, משמעותיים יותר.

משוררים רושמים על מים / זוהר קרמן

משוררים רושמים על מים

במובן של:

רושמים על צורתם המתחלפת, החלקה.
רושמים איך מים משנים את עורם, את תוכנם
רואים בהם מילים.
אבל מים לא באמת מחליפים גבולות.
רק את ההקשר, את המובן,
לדוגמה:

משוררים רושמים על מים

במובן של:

משוררים רושמים על גבי מים.
על דפים שטופים, מתערבלים,
לכל הפחות לחים.
משורר לעולם לא ירשום על דף יבש,
בכוונה, לפחות.

משוררים רושמים על מים

במובן של:

רודפים אחר קווי מתאר שלעולם לא יחזרו,
משרטטים אנטרופיה.
משוררים מזהים בספל עומד
את המים שיכולים להישפך ממנו בעתיד,
את האגם הגדול שהיו בעבר.

סבא שלי היה מתקן כאן, ואומר:

"כותבים.

משוררים כותבים, מאיירים, לעתים, רושמים."
הוא עצמו מאייר.

סנדלי שורש

אישה שטוויית בראשי, שנולדה מתוך בדיה והלצה וסוד, הפכה לחלק ניכר ממני משרצית להודות

גילי נגר

"ג'אנגל ספיד" סוער לישראלים שעוד יפגשו בהוסטלים, ואנחנו קיבלנו אלטר־אגואים חדשים: אלכס, דייזי וקליאו האמריקאיות.

בהחלטה פזיזה ומבורכת, החלטתי להמשיך עם יעלה והדר לאינדונזיה, גן־עדן עמוס בחופים שקופים ומרהיבים, ג'ונגלים פראיים ותיירים אוסטרלים צרובי שמש. ישראלים לא מגיעים לאינדונזיה; היה משהו מושך בהזדמנות להתנתק מנחילי סנדלי השורש וכובעי הטמבל שפגשנו בכל תצפית שקיעה ומפל, שהקפידו להחליף "פיצוחים" וסיפורים מהצבא באופן כמעט דתי. החלטנו שלא לחשוף את מוצאנו השנוי במחלוקת; אלכס, דייזי וקליאו הפכו ממתחה מצחיקה שנולדה בחסות הרעש והלילה של המסיבה לזהויות חדשות.

בתגלית וביקרנו בכותל ובים המלח, ואיזו יפה ארץ הקודש, וכמה אנחנו חולמות לחזור, ואיך אין על זה "ל. my cousin enlisted to the IDF", סיפרתי בפנים נטפות חשיבות, "to some prestigious unit – I think it's called eight-two hundred?" "8200, אחי!" אחד התומרים מיהר למרפק את התומר השני בהתלהבות בלתי מרוסנת מהצטלבות העולמות הקטנה בינם לבין שלוש יהודיות שיכורות מפנסילוניה שהיו בים המלח ויש להן בנות דודות ב־8200, ואיך הגורל הפגיש בין כולנו אי־שם באי תיירותי ולח במפרץ תאילנד. כשאחרי חצי שעה של שיחה מיותרת החלטנו לספר להם את האמת, התומרים קיבלו שעשוע געני וסיפור מצחיק לספר מעל בירות ומשחק

"א" יזה קרועה את שבאת עם שורש, איך רואים שאת ישראלית!". לא הייתי צריכה להרים את עיני אל בעל הקול הצורמני והצמיגי משכרות, כיוון שיכולתי לדמיין בבחירות את פניו; צעירות, שזופות, נאות וחסרות דאגה, בדיוק כמו של כל הישראלים שהספקתי להיתקל בהם 7,000 קילומטר מהבית. הרמתי את פני, בכל זאת, ונוכחתי שלא טעיתי בניחושי. הוא התנשא 51 סנטימטר מעלי ולטש בי מבטים מזוגגים בזוג עיניים תכולות ומימיות. היה לו פרצוף של איזה תומר או שגי. עניתי, מבלי להקדיש לכך מחשבה, את התשובה שנדמתה לי הכי הגיונית באותם רגעים: "pardon me?" מבלבל.

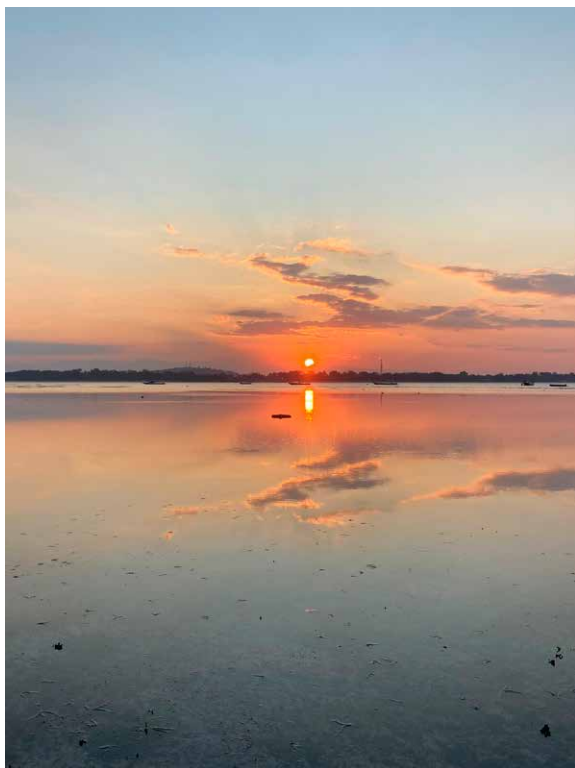
הוא התחיל לגמגם באנגלית רצוצה עד כאב, שסליחה, הוא חשב שאני ישראלית בגלל הנעליים שלי. ההסבר הזה, חשבתי לעצמי, בטח היה נשמע מופרך במיוחד לכל אדם שלא מגיע ממולדתי התמוהה, אז השתדלתי לעטות ארשת של אמריקאית שיכורה ששמעה הסבר מופרך במיוחד.

סיפרתי שקניתי אותן בחנות מטיילים בפנסילוניה. לא ידעתי להסביר מדוע אני ממשיכה להעמיד פנים שאני אמריקאית; אולי כי היה לי חם מדי והמוזיקה הפכה לרפטטיבית באופן בלתי נסבל, ואולי כי מאז ומתמיד נהניתי לבזבז לגברים את הזמן. סביבנו מסיבת הג'ונגל בקו פנגן געשה, בריטים וגרמנים מיזעיים נעים בלהקות ומשחרים לטרף, בחורות צעירות שעיתרו את פניהן באבני־חן מזויפות מנפנות על פניהן במניפות בד זולות כאילו היו עלמות חסודות (ובה־בעת, פתייניות) בנשף יציאה לחברה. הדר ויעלה, החברות שהגיעו איתי למסיבה, האזינו לשיחה המשונה.

המשכנו לבזבז לתומר־שגיאל ולחברים שלו את הזמן. סיפרנו שאנחנו אמריקאיות יהודיות מפנסילוניה ושבדיוק סיימנו את הבצ'לורז שלנו ויצאנו לגלות את העולם. התומרים העידו בחזה מנופח שבדיוק השתחררו מיחידות חשובות בצבא, ואנחנו ענינו בעיניים בורקות שהשתתפנו

כוכביים מתחפרים, גילי נגר

שקיעה נוגה שמדממת אל תוך המים, גילי נגר

לנצח לגלים הצלולים ולחול הזהוב והלוהט, לכוכבי הים שהתחפרו בתוכו בעצלתיים, שייכת לפסגות ההרים וללילות הלבנים ועמוסי המוזיקה החיה ולקרמל מקיאטו בבקרים, שייכת לתום ולנעורים ולאמונה הנאיבית והכנה בטבעו הטוב של האדם. דווקא כשההבדלים בינינו הפכו ברורים עד גיחוך הייתי נותנת הכול בשביל לחזור אליה, אל הימים שבהם יכולתי להרשות לעצמי לדאוג ממשחקים של זהות ושקר תחת השמש המלטפת של אינדונזיה. חשבתי עליה מדי פעם כששתייתי קפה שחור בכוסות חד־פעמיות, וקיוויתי שטוב לה, איפה שלא תהיה.

בשבוע האחרון בטיול ביקרתי בעיירה שכוחתי אל, שעתיים מזרחה מבנגקוק. חזרתי לתאילנד, ושוב יכולתי להזדהות בשמי המועד לשיבושים ובמוצאי השנוי במחלוקת. בכניסה להוסטל שבו התארחתי עמד ארון נעליים גדול, שבו התבקשנו להפקיד את נעלינו ולהתהלך יחפים. הופתעתי לגלות זוג סנדלי שורש נחים בגאון על אחד מהמדפים. "את ישראלית, הא?" לא התאפקתי ושאלתי את בעלת הנעליים. היא היתה – לא ייאמן – פורטוגלית, וכנראה קנתה את הנעליים בחנות מטיילים. לא היה לה שמץ של מושג על מה אני מדברת. ניסיתי, ללא הועיל, להסביר במבוכה, והיא הביטה בי בארשת של מישהי ששמעה הסבר מופרך במיוחד.

כוכביים מתחפרים, נחבאים. הפכתי אותם על גבם וצפיתי בהם מהתפכים בחזרה בעצלתיים, מנופפים בזרועות שמנמנות. מעלי השקיעה זלגה לכחול עמוק והתחלפה במרבד כוכבים עשיר, בוהק. הירח האיר את הים בחוסים כסופים: אותו ירח שהכרתי מביתי שבארץ, אותו ירח שאלכס היתה נושאת אליו את עיניה בקליפורניה, אם היתה אדם אמיתי. הבטתי בכוכבים שמעלי, ובכוכבי הים המתפתלים בחול לרגלי: הם בכלל לא ידעו איך בני האדם מכנים אותם, ולא שהם חולקים שם עם הנקודות הבהירות בשמי הלילה. לא נראה שזה הטריד אותם יותר מדי: לו הייתי מוצאת את המילים לספר להם, כנראה שלא היו מסוגלים לראות את הדמיון. אחת מאיתנו, אלכס ואני, היתה הכוכבים ברקיע, והשנייה כוכבי הים. אחת השקיעה ואחת האוקיאנוס. לא היה צורך, החלטתי, להגדיר מי זאת מי.

ידעתי שהפער ביני לבין אלכס יעמיק ככל שנתרחק, כשאחזור לארץ, אבל לא ידעתי עד כמה, וכמה מהר. חשבתי עליה, לפעמים, בשברירי רגעים חרוכים בתוך ימים טרופים, שהיום התאחדו בראשי לבלייל זיכרונות שותת־דם, חסר זמן ומקום. אני שבתי ארצה, למלחמה ולמילואים, ללילות חסרי השינה ולימים הדואבים והמנוונים, לכדורי אטנט וחמשיות צהרים שהופקרו להתקרר והפכו בית לזבובים: היא נותרה שם, שייכת

למורת רוחי, אלכס הפכה בעבורי ליותר משם בדיוני שנועד להסתיר את האחד שזרים מתקשים להגות, מועדים על ג' ועל ל'. ניסיתי לעמוד על טבעה של האישה הדמיונית הזו, שלובשת את פני ומדברת בקולי, וחיה חיים שונים כל כך משלי. חידדתי את דמותה עם כל שאלה ששאלו אותי זרים: בת להורים ממוצא איטלקי, גדלה ב־Bay Area שבקליפורניה ולמדה בפנסילוניה (ב־Penn State, לא ב־UPenn – הבדל חשוב) חובבת קערות אסאי ויוגה בשקיעה, לא יודעת יותר מדי על הסכסוך הישראלי-פלסטיני אבל טוענת בלהט שצריך להיות שלום בעולם. אימא גאה לפודל ננסי.

עם הימים, התשובה החדשה לשואלים לשמי הפכה טבעית באופן מדאיג. סלדתי מהאלטר־אגו שיצרתי לעצמי ובה־בעת הערצתי אותה; הרגשתי את הגבולות בין אלכס לבין גילי הולכים ומיטשטשים, ובכל זאת ניכרים עד כאב. אלכס יצאה בכל לילה, שתתה קרמל מקיאטו בבוקר ומוחיתו פסיפלורה בערב, טיפסה על הרי געש פעילים ושחתה לצד צביים, ביקרה במקדשים בודהיסטים והינדואיסטים. גילי השתחררה לפני פחות מחודש לפני כן ועולמה היה גדוש קפה שחור בכוסות חד־פעמיות ותסמונת מתחזה חריפה. אלכס ידעה לרתק אנשים, פגשה מבטים באומץ העיוור והנאיבי של אחת שמעולם לא התביישה בכלום, ולגילי היה כישרון יוצא דופן להגיד את הדבר הלא־נכון, לצחקק במבוכה ולהיטיט מבט. אלכס חיה את חייה למען עצמה, חסרת דאגות ועכבות, וגילי פתחה את הוויינט מדי בוקר והרגישה את הבטן מתהפכת ואת הלב מתכווץ. מצאתי את עצמי לומדת מאלכס. האישה שטווייתי בראשי, שנולדה מתוך בדיה והלצה וסוד, הפכה לחלק ניכר ממני, יותר משרציתי להודות. אלכס ואני חלקנו פרוץ, ובכל זאת, קינאתי בחיך שלה, בקלילות ובחן שבהן נשאה את עצמה מבלי להקדיש לכך מחשבה, כאילו היה זה טבע שני. אלכס ואני חלקנו ראש, ובכל זאת, קינאתי בנושלתניות שהצליחה לסגל לעצמה, בכריזמה שהתעוררה בה יש מאין. אלכס דיברה מפי מילים שהרגישו זרות בין שיני, ואני האזנתי מרותקת, סוקרת כמתבוננת חיצינית את הפליאה בעיניהם של אלה שנהנו משיחה קולחת עם האישה שטווייתי בראשי.

ברגעים מסוימים, מול שקיעה נוגה שמדממת בכתום אל תוך המים, הצלחתי להרגיש את כל העולם משתתק סביבי, גם את אלכס. ידעתי מי אני, ובאותה העת, לא הרגשתי את הצורך לקבוע את הגבול ביני לבניה. בחול מצאתי

כמה שאלות / יואב טיקטין

- מה כל כך מיוחד בגיל 18?
- למה מותר למכור אלכוהול אבל אסור למכור סמים?
- למה אנשים משלמים על מועדונים שבהם מכים בהם בשוטים?
- למה חשוב להציל מינים בסכנת הכחדה?
- למה אדם שמגדיר את עצמו כאישה יכול להיכנס לשירותי נשים אבל אדם שמגדיר את עצמו כילד לא יכול ללכת לגן ילדים?
- למה לשכב עם הבוס זה אסור אבל מומלץ לשכב עם ידוענים ואנשים בעלי כוח והשפעה?
- למה חייבים לגור בבית?
- למה אנשים מפנטזים על לאנוס ועל להיאנס?
- למה בתוך הבטן זאת הפלה ומחוץ לבטן רצח?
- למה אסור לשאול אדם מה צבע הפיפי שלו?
- למה מותר לשלם לאדם כדי שיסכן את חייו אבל לא בשביל לשכב איתו?
- למה אסור לקנות או למכור עוברים?
- למה ילדים בני אותו גיל צריכים להיות סגורים ביחד רוב היום?
- למה לכלוא אנשים בתא למשך שנים זה עדיף מלחתוך להם יד?
- למה מותר לאכול חיה אבל אסור לקיים איתה יחסי מין?
- למה לכל אחד מותר להיות הורה?
- למה מותר לקנות חברות עסקיות אבל אסור לקנות אנשים?
- למה מותר להרוג אנשים בכדורים אבל אסור בגז?
- למה אנשים רוצים לחיות עד גיל כמה שיותר מאוחר?
- למה לכלבים מותר לעשות קקי ברחוב אבל לאנשים לא?
- למה מותר להרוג בשביל הכבוד של אנשים זרים החיים במדינה שלך אבל אסור להרוג בשביל כבוד המשפחה?
- למה מותר למכור אוכל לא־בריא?
- למה ילד יכול להיות שייך לאדם פרטי אבל לא לארגון?
- למה זקנים לא עובדים?
- למה לאכול נזלת זה מגעיל?
- למה לשכב עם מישהו כי הוא יפה זה פחות שטחי מלשכב עם מישהו כי הוא עשיר?
- למה צריך שמות משפחה?
- למה שותים חלב פרה אבל לא חלב אם?

”סבתא”, ליליה קרישטליוב

"כולו היסוס בין לילה ובין יום", אריאל שנדר

פלסטר

יערה לב

כש הוא הגיע, כל הפחד נעלם. כל המחשבות, כל הדאגות. הייתי הולכת לבקר אותו שלוש פעמים בשבוע בגבול של הבסיס ולא היה אכפת לי אם יורד גשם בחוץ או אם נדבק לי בוץ לנעליים. אצלו הכול היה נקי. הוא היה מנגן לי בלדות שקטות על הפסנתר ומנגב לי את הדמעות. "ששש... אל תבכי", היה אומר לי, "זה לא יפה לך". הוא אהב אותי ככה ואני אהבתי את השקט שלו. בבסיס, איש לא הבין מה חייל כמותו עושה עם מישהי כמוני – שכל הזמן חולה, שכל הזמן לא טוב לה. הקולות שלהם נכנסו לי לראש וסחררו אותו עד שלא יכולתי לנשום כמעט, אבל הוא היה עושה לי סדר במחשבות. ופעם התעלפתי, נפלתי בשביל עפר צדדי שאף אחד לא רואה. אף אחד לא הופתע. שכבתי במרפאה עם שריטות בגפיים, והוא אירח לי לחברה. הכנתי לך הפתעה, אמר, והוציא ערכת מחלה שהכין, עם כמה פלסטרים לבנים ואוזניות קטנות. הוא הניח לי בעדינות את הפלסטרים על האצבעות ואני חשבתי שזה הדבר הכי מקסים שמישהו עשה בשבילי אי פעם.

ואז הגיעו ימי המבחן. הוא יצא לקצונה, ואני השתחררתי. הוא היה שומר בלילות שבהם חזרתי לנגן, לשיר, לנשום. היינו מדברים שלוש פעמים בשבוע ונפגשים כשאפשר, בשבתות. הייתי מספרת לו על החיים בחוץ והוא היה שותק לי על זה שלא נשארתי על הגבול, איתו. מוזר איך הכול השתנה, היה אומר לי ופעם הוסיף שהוא מתגעגע. אני ידעתי שיהיה קשה, אבל שגם הכאב הזה ישכך, אבל הוא הפך לשקט יותר ויותר עם הזמן, ואלי חזרו המחשבות. הוא סיפר שהמפקדים סידרו לו שיבוץ קרוב לבית, אז ישבתי וחיכיתי שהשקט יחלוף.

וכשהקורס הסתיים, אני הייתי מאושרת מהחיים שחיכו לנו בדלת. רצתי לפגוש אותו בתחנה ולא היה אכפת לי אם האוטובוס מתעכב או אם הדרך ארוכה. עכשיו הכול יהיה פשוט. הוא ירד מהאוטובוס עם קיטבג ירוק וכבד על הגב, ואני חיבקתי אותו עד שהאדים. כשחזרנו מהתחנה הראיתי לו את האורגן השחור שקיבלתי לכבוד השחרור, עומד באמצע החדר, עירום מהאריזות ששכבו מסביב. "סליחה על הבלגן", אמרתי, "עוד לא נגעתי בכלום. רציתי שאתה תהיה הראשון שינגן עליו". הוא התיישב לאיטו והתחיל לנגן את Fix You של Coldplay, ואני ביקשתי שינגן משהו קצת יותר קצבי. הוא ניסה שיר אחר, והתחלנו לשיר.

את קצת צועקת, אל תלחצי בגרון, אמר לי, זה לא יפה לך. ביקשתי שימשיך, אבל הוא הסביר שכבר כואבות לו האצבעות. ככה זה קצינים, צחקתי, עם נשק כל הזמן בין הידיים. פשוט הורגים לכם אותן. אולי נשאר לי עוד פלסטרים לאצבעות.

הוא הרים את הראש והביט בי בעיניים כחולות וריקות. יש דברים שלא צוחקים עליהם, אמר. דברים שחשובים לי. פעם ידעת את זה.

אני בסך הכול מנסה... רציתי לומר, אבל לא הצלחתי. השקט החליף אותי.

את יודעת, הוא אמר בסוף, הציעו לי לפקד על טכנאי מטוסים ב"עובדה". יש להם שם בלגן גדול והם צריכים אנשים טובים. יכול להיות שאמשיך לצאת הביתה רק כל כמה שבועות. אני חשבתי שתשרת בקריה, לחשתי, והוא הביט בי בכאב. כנראה שדברים משתנים לפעמים, אמר, ואז נעצר. השקט החליף גם אותו.

למחרת הלכנו יחד לתחנה, אפילו שכאבתי ולא ידעתי איך אומרים שלום בפעם האחרונה. ראיתי אותו מחייך אלי בצער ומתיישב על הספסל האחרון שהיה פנוי. הוא אפילו לא הסתכל עלי דרך החלון כשהאוטובוס התרחק, ואני חשבתי שזה הדבר הכי מקסים שמישהו עשה בשבילי אי פעם.

הן אחד התנאים לאפשרות קיומם של המוסדות החברתיים המיוחדים שנוצרו במערב החל במאה ה־19; וברגעים של התלהמות הוא טען אפילו שההומניזם היה אחד התנאים שאפשרו את משטרי הזוועות של סטאלין ושל היטלר (פוקו 1997, 91).

על פי פוקו, המוסדות שנוצרו במקביל לעליית הקפיטליזם, הרפואיים, החינוכיים, המשפטיים, מושתתים כולם על הרעיון שלאדם יש טבע. מקור סמכותם של מוסדות אלה – שפועלים באופן שונה לחלוטין מאלה שקדמו להם – הוא מדעי האדם והחברה החדשים (הרפואה המודרנית, הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה, הקרימינולוגיה, הסוציולוגיה והדמוגרפיה) כולם מדעים שלא היו קיימים לפני המאה ה־19. מדעים אלה והמוסדות שמסתמכים עליהם פועלים בשם האמת על האדם והחברה, אבל כיוון שאין אמת כזאת – תפקידם בעצם הוא לנרמל את בני האדם בחברה כך שיתאימו לדרישות הסדר הקיים.

ומכאן המושג ידע־כוח (למשל, פוקו 1998, 51): מדובר בדיסציפלינות של ידע שמשגשות כיוון שהן משרתות את הסדר הקיים אבל כוח

ההתנסות בגבולי

מישל פוקו דחה את אידיאל החירות ההומניסטי שרווח בשמאל של ימיו, וטען שהוא גם מופרך וגם מסוכן. במקום זה הוא המליץ על אתיקה שבמרכזה המאמץ של הפרט "להתנתק מעצמו"

אילנה ארבל

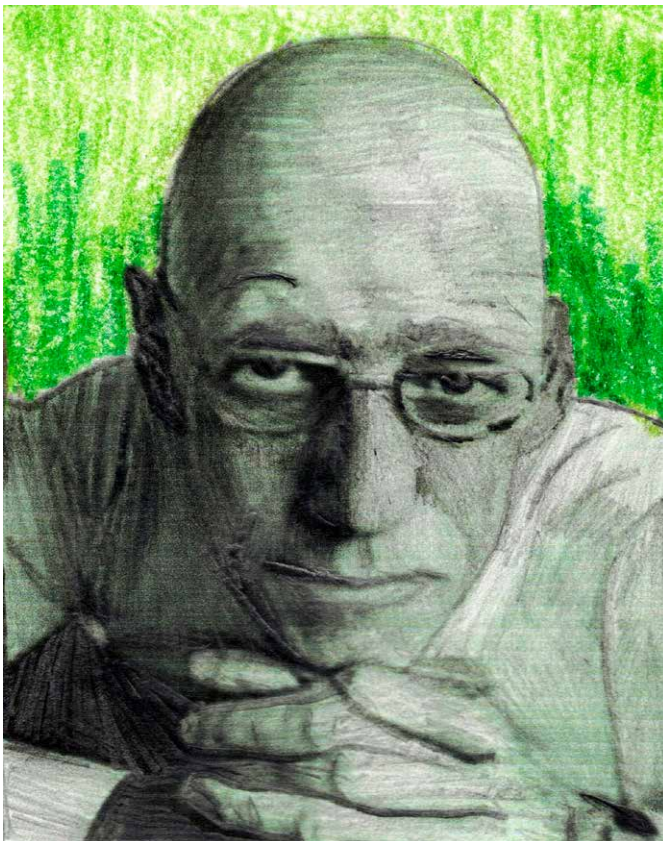
את התפיסה הקאנטיאנית שלפיה לתבונה יש "גרעין מהותי" (פוקו 1997, 90) וכך בארבעת ספריו על תולדות המינויות (הראשון מ־1976 ושלושת האחרים מ־1984) שבהם יצא נגד הרעיון הפרוידיאני שלפיו לאדם יש טבע מיני. אבל פוקו לא הסתפק בניסיון להוכיח שלאדם אין טבע. הוא חשב שהרעיון ההומניסטי הוא מסוכן ולכן "הגיעה השעה להיפטר" ממנו (ארבל, 9). מן ההומניזם יש להיפטר כיוון שההנחות שלו

ברצאה שנתן ב"חברה הצרפתית לפילוסופיה" ב־1978, שכותרתה היתה "מהי ביקורת?", אמר מישל פוקו שהוא רואה את עצמו כחלק מן המסורת "הביקורתית" המערבית, כלומר, כחלק מן הנאורות. לדבריו, השאלה האתית־פוליטית שעמדה ועומדת במרכז העניין של מסורת זו, שתחילתה במאה ה־18, היא החירות; או במילותיו, השאלה "כיצד לא להיות נשלט?" והיא צמחה כביקורת על מסורת שקדמה לה ושעניינה היה השאלה "כיצד לשלוט?" או כיצד לגרום לבני האדם בחברה להסכים להיות נשלטים (Foucault 1996, 384).

עם זאת, פוקו הביע לעתים קרובות התנגדות חריפה לנטייה לזהות בין הנאורות, שאותה הוא הגדיר כ"אירוע" מכונן – כזה "שקבע, באופן חלקי לפחות, את מה שהננו, את מה שאנחנו חושבים ואת מה שאנחנו עושים כיום" (פוקו 1997, 79 וגם, 90) – לבין "ההומניזם". למושג הומניזם ישנן משמעויות שונות; כשפוקו תקף את "ההומניזם", הוא התכוון לתפיסה מסוימת שקנתה לה אחיזה במערב במאות ה־19 וה־20, שבמרכזה הרעיון שלאדם יש טבע או מהות וניתן לגלות את האמת האובייקטיבית עליהם באמצעות מדעי החברה ומדעי האדם (ארבל, 9-10, 52-54). כפי שנראה מייד, פוקו סבר שמדובר ברעיון מופרך, בטעות יסודית, שכבר הובילה ל"גזירת מסקנות הרות אסון" (פוקו 1998, 12).

הניסיון להפריך את הרעיון שלאדם יש טבע היה במידה רבה הכוח המניע של המחקרים של פוקו, שבהם הוא ניסה לבסס את הטענה שהאדם, על כל צדדיו, הוא יצור שמתהווה בהיסטוריה – ושאינו לו, לכן, טבע קבוע.¹ כך, למשל, בתולדות השיגעון בעידן התבונה (1961) שבו ניסה לערער

1 העמדה שטוענת שלאדם אין טבע נקראת "אנטי־הומניזם". פוקו אימץ את המושג הזה מלואי אלטוסר שהיה אחד ממוריו (ארבל, 112).

פוקו. "שינוי המחשבה שלך ושל אחרים נראית לי טעם הקיום של האינטלקטואל". איור: רונה ארבל

בודלייר. "כל מה שיפה ואצילי הוא תוצאת התבונה והחישוב"

זו הסקרנות – מכל מקום, סוג הסקרנות היחיד שראוי להתאמץ ולהוציא לפועל בעיקשות־מה: לא אותה סקרנות המבקשת להטמיע את מה שראוי לדעת, אלא זו שבזכותה אנו ניתקים מעצמנו (פוקו 2008, 12).

בתשובה למראיין שתהה: "אתה מדבר על 'התנתקות מעצמך'", זהו רצון "כל כך יוצא דופן", הסביר פוקו:

מה יכולה להיות האתיקה של אינטלקטואל... אם לא זו: להיות מסוגל להתנתק מעצמך בהתמדה...? להיות בעת ובעונה אחת איש אקדמיה ואינטלקטואל פירושו לנסות להפעיל סוג של ידע ושל ניתוח שמלמדים ורוכשים באוניברסיטה באופן שישנה לא רק את המחשבה של אחרים אלא גם את זו של עצמך. עבודה זו של שינוי המחשבה שלך ושל אחרים נראית לי טעם הקיום של האינטלקטואל (פוקו 1998א, 120).

הרצון "להשתחרר מעצמו" הוא על פי פוקו גם מה שגרם לו "להימשך" כל כך לנושאים כמו "שיגעון, מוות, מיניות ופשע". המחקר של כל אלה היה מבחינתו "התנסות בגבוליי" (Foucault 1991, 121-124).

הוא שואף למוטט – ובמקום לערער אותו, הוא למעשה משעתק את כוחו (למשל, פוקו 1998, 27-28, וחומסקי־פוקו, 248).

כיוון שפוקו כפר בקיומה של מהות אנושית, הוא הציע כאלטרנטיבה תפיסת חירות שלה הוא קרא "ההתנסות בגבוליי", חירות שבה האדם בורא את עצמו במקום לנסות לממש את טבעו הנתון־כביכול. וכך הוא הסביר את תפיסתו בניגוד לתפיסת השמאל ההומניסטי של ימיו:

הבעיה אינה לגלות את הזהות האבודה שלנו או לשחרר את טבענו הכלוא, את האמת החבויה שלנו; הבעיה היא לשאוף למשהו אחר באופן רדיקלי... [עלינו לנסות] להרוס את מה שאנחנו ולברוא משהו שונה לחלוטין, שהוא בבחינת חידוש גמור... במהלך ההיסטוריה בני האדם מעולם לא חדלו לבנות את עצמם... לכוון את הסובייקטיביות שלהם באי־סוף צורות, מבלי שיוכלו אי פעם להגיע למשהו שניתן לקרוא לו "האדם" (Foucault 1991, 121-124).

האתיקה שמטרתה להביא לידי שינוי עצמי היא רעיון שפוקו, על פי עדותו, ניסה לממש בחיים שלו־עצמו, וזאת גם הסיבה למאמץ שהקדיש במשך שנים למחקר פילוסופי־היסטורי:

השכנוע שלהן נובע מכך שהן מוצגות כמדע, כידע אובייקטיבי א־פוליטי. מדובר, אם כן, בכוח פוליטי שלובש מסיכה של מדע, והיא זו שמעניקה לו את עוצמתו.

אבל הרעיון שלאדם יש מהות או טבע הוא מסוכן, לא רק מפני שהוא משרת סדר חברתי שבו קבוצות רבות מקופחות ומודרות ממוקדי הכוח; הרעיון שלאדם יש טבע – כשהוא מלווה גם בהגדרת הטבע הזה – הוא שאחראי לסימון "האחרים" בחברה. כך, למשל, ההגדרה של התבונות קובעת באופן אוטומטי גם מי יחשבו למשוגעים בחברה, האבחון של המיניות הבריאה, מגדיר את הסוטים ועצם הקביעה בדבר האמת על הטוב מאפשרת להגדיר בני־אדם כעבריינים (ארבל, 115-116). בכל אלה נוהגים כפי שהחברה המערבית מטפלת ב"אחרים" שלה: החל מהדרה והשתקה, עבור לכליאה ולאשפוז וכלה בהשמדה (למשל, פוקו 1998, 101).

המתקפה של פוקו על מדעים כמו הרפואה, הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה, וקשירתם לזוועות שהתחוללו במערב בחצי הראשון של המאה ה־20, נראית בלתי סבירה בקריאה ראשונה. עם זאת, ייתכן שהיא נובעת מן "הטעם המר של ההיסטוריה" (פוקו 1998, 10) כדבריו, שחוו בני־תקופתו: ההתגייסות של רופאים רבים בגרמניה הנאצית למחקרים מדעיים־כביכול שנועדו לבסס את תורת הגזע², והאישורים הרפואיים שניפקו פסיכולוגים ופסיכיאטרים ברוסיה הסטאליניסטית לשלטון – שהובילו לכליאה של מתנגדי המשטר בבתי־משוגעים, באשמת פשעים שמעולם לא ביצעו – הם בוודאי המקור לחשד העמוק שפוקו מגלה כלפי הדיסציפלינות המדעיות האלה.

ההתנתקות מן העצמי

פירכה נוספת של ההומניזם, על פי פוקו, הוא הרעיון, שלפיו החירות פירושה מימוש המהות האנושית – תפיסה ששלטה בשמאל האירופי והאמריקאי בשנות ה־60 וה־70 וששימשה כאידאולוגיה מרכזית של מה שמכונה "מרד הסטודנטים". אבל בכך, לדעת פוקו, השמאל לוקה בעיוורון ממאיר ומכשיל את עצמו. כפי שראינו, פוקו סבר שההנחה בדבר קיומו של טבע אנושי נתון, היא זו שמשמשת צידוק למוסדות המנרמלים בקפיטליזם. וכך, כשהשמאל נאבק בקפיטליזם בשם מימוש "האמת על טבע האדם", הוא מאמץ את ההנחה שהיא תנאי לקיומו של הסדר שאותו

2 דיון עכשווי ב"מקצוע הרפואה [ש] מצא לעצמו בית בתוך הנאציזם", ראו, אפרת, 10.

ed. James Schmidt, University of California Press, pp: 382-398.

—, 2000. "For an Ethic of Discomfort", *Power* (Essential Works of Foucault 1954-1984, III), The New Press, pp: 443-448.

פוקו, מישל, 1997. "הנאורות מהי?", בתוך: הנאורות – פרויקט שלא נשלם?, עורך עזמי בשארה, הקיבוץ המאוחד, עמ' 79-97.

—, 1998. תולדות המיניות 1: הרצון לדעת, הקיבוץ המאוחד.

—, 1998א. "הדאגה לאמת: ראיון עם פרנסוא אוולד", בתוך: תולדות המיניות 1: הרצון לדעת, הקיבוץ המאוחד, עמ' 113-123.

—, 2008. תולדות המיניות 2: השימוש בתענוגות, רסלינג.

נועם חומסקי ומישל פוקו, 2006. "שיחה", בתוך: דיוויד מייסי, מישל פוקו, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, עמ' 187-259.

פרשנות

אפרתי, עידו, 2024. "בגרמניה היה קוד אתי, זה לא מנע מהרופאים לבצע פשעים מרצון", הארץ, 7 באפריל, עמ' 10.

ארבל, אילנה, 2006. פוקו והומוניזם, סדרת "מה? דע!", דביר, כנרת זמורה ביתן.

פרידלנדר, אלי, 2024. "המודרניות של בודלייר", בתוך: תולדות הרעיונות – רומנטיקה וקדמה, מוסד ביאליק, עמ' 248-264.

את מי שמקיים את הציווי המוסרי "ההכרחי" בדבר "המרד של האדם בעצמו"? תשובה לכך ניתן למצוא בקטע נפלא של בודלייר מתוך מסה שכותרתה היא "בשבחי האיפור" (1864):

"מרבית המושגים הנוגעים ליפה מקורם בתפיסה המוטעית של המאה ה־18 בכל הנוגע למוסר. הטבע נתפס בעת ההיא כתשתית, מקור וטיפוס לכל הטוב והיפה האפשריים... [אבל] אם בכל זאת נסכים להתייחס בפשטות לעובדה הגלויה, לניסיון של כל העידנים ולדו"חות של בתי המשפט בפאריז, ניווכח לדעת שהטבע אינו מלמד דבר, או כמעט דבר. הוא כופה [הדגשות במקור] על האדם לישון, לשתות, לאכול ולחפש מחסה... הטבע הוא שדוחף את האדם להרוג את בן־צלמו, לאכול, לבדודו, לענותו... הטבע אינו יכול לעודד אלא את הפשע. זהו אותו טבע ללא דופי שיצר את רצח האב ואת אכילת האדם, ואלף תועבות אחרות שהבושה ועדינות הנפש מונעות מאיתנו לנקוב בשמן. זו הפילוסופיה... זו הדת אשר מצווה עלינו להזין הורים, עניים ונכים. הטבע (שאינו אלא קולו של האינטרס שלנו) מצוונו לחסלם. עשו מפקד, נתחו כל מה שטבעי, את כל הפעולות ואת כל המאוויים של האדם הטבעי הטהור, ולא תמצאו אלא זוועות. כל מה שיפה ואצילי הוא תוצאת התבונה והחישוב. הפשע, שהחיה האנושית מצתה את טעמו בבטן אימה, הוא טבעי ממקור ברייתו. ואילו המידה הטובה להפך, היא מלאכותית, על־טבעית, משום שנוזקו בכל הזמנים ואצל כל האומות, לאלילים ולנביאים כדי ללמדה לאנושות המתבהמת וכי האדם, לבדו, היה חסר אונים לגלותה. הרע נעשה ללא מאמץ, בדרך הטבע, מתוך גורליות; הטוב הוא תמיד תוצר של אמנות" (בודלייר, 125-126).

שימו לב למילים "הרע נעשה ללא מאמץ". כאן אולי תמון סוד הפופולריות של מנהיגים שונים בעבר ובהווה: הם מציעים לעמיהם את הקיום הקל ביותר – חיים בשלום ובנוחות עם הרוע.

רשימה ביבליוגרפית

מקורות

בודלייר, שארל, 2003. "בשבחי האיפור", בתוך: צייר החיים המודרניים, ספריית פועלים, עמ' 125-128.

Foucault, Michel, 1991. *Remarks on Marx: Conversations with Duccio Trombadori*, NY: Semiotext(e).

—, 1996. "What Is Critique?", *What is Enlightenment?: Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*,

31-32, 99-100) שפירושה ניסיון של הסובייקט "לאבד את זהותו", "להתפרק", "להיקרע מעצמו", להגיע אל "גבול הבלתי אפשרי" עד כדי "חיסול עצמו" (שם, 31-32, 48-49). וכיוון שלחירות אין תוכן מוגדר (כמו, למשל, מימוש מהות מסוימת) הרי ש"העבודה על גבולותינו שלנו" (פוקו 1997, 96), כלומר ההשתנות, הופכת למטרה בפני עצמה. ולכן, מימוש החירות פירושו מאמץ, שעקרונות אין לו סוף, לשינוי עצמי, המלווה באי־נחת מתמיד (Foucault, 2000).

הקיום האסתטי

פוקו קשר במאמרו "הנאורות מהי"³ את תפיסת החירות שלו לאידיאל "הדנדיזם" של המשורר והמסאי בן המאה ה־19, שארל בודלייר. את דמות הדנדי – הגבר המטופח והמאופר באופן מוגזם, הגנדרן המהודר וההולל – תיאר פוקו כמי ש"יש לו יחס" מיוחד "כלפי עצמיותו־שלו" (פוקו 1997, 88). ופירושו, שהוא בוחר "לא לקבל" את עצמו כפי שהינו... להתייחס לעצמו "בתור מושא לעיצוב מורכב וקפדני... הדנדי הופך את גופו, התנהגותו, תחושותיו ומאווייו, את הקיום שלו, ליצירת אמנות" (שם). בניגוד לאידיאל של ההומוניזם, הדנדי "אינו מי שיוצא למסע לגילוי של עצמו, של סודותיו ושל האמת החבויה שלו; זהו מי שמבקש להמציא את עצמו" (שם) ולכן, "כשהעולם כולו שקוע בתרדמה... הוא משנה את קלסטריו" (שם) כלומר, את זהותו.⁴ מדובר במי שאינו נכנע, למה שבודלייר מכנה ה"טבע הגס, הארצי, הטמא"... ולוקח על עצמו את ה"מרד ההכרחי של האדם בעצמו" (שם).

פוקו מסב את תשומת הלב לכך שבודלייר מעלה על נס את דמות הדנדי ותופס אותו כמי שאורחות חייו כרוכים בהקרבה, לפחות כמו זו של מי שגוזרים על עצמם חיים של אדיקות חמורה. הדנדי, על פי הפרשנות של פוקו, מחויב ל"פרישות מסוימת" והוא מטיל על עצמו "משמעת עריצה יותר מזו של הדתות היותר נוראות" (שם).

כיצד דווקא הדנדי – זה שנתפס בחברה כסמל לדקדנטיות מזוהה – הופך למופת של קיום אנושי? מדוע בודלייר ראה בטבע דבר "גס" ו"טמא" ובדנדי, שכל הופעתו היא מלאכותית באופן מכוון,

3 "הנאורות מהי?" התפרסם ב־1984, בדיוק 200 שנה אחרי שהתפרסם מאמרו של קאנט "תשובה לשאלה: נאורות מהי" (1784) וניתן לכן לראות בו מחווה לקאנט.

4 פוקו מתייחס כאן לדמותו של הצייר קונסטנטין גי, כפי שהוא מתואר ביצירה של בודלייר. בעניין זה ראו, פרידלנדר, 552-352.

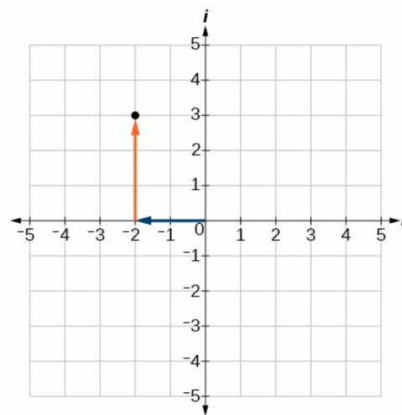
מותחים את גבולות הזמן

בוגרי התוכנית כותבים

ג'וליה עוברת את הגבול?

ברק וייס | בוגר מחזור תשמ"ט

פרופ' ברק וייס הוא חוקר מערכות דינמיות, עם שימושים בגיאומטריה ובתורת המספרים. חבר סגל בביה"ס למתמטיקה באוניברסיטת תל אביב מאז 2012. סיים תואר ראשון במתמטיקה עיונית ב־1991 במסגרת התוכנית ע"ש עדי לאוטמן (שנקראה אז "התוכנית הבין־תחומית לטיפוח המצוינות"). לאחר מכן סיים דוקטורט באוניברסיטה העברית בהדרכת פרופ' הלל פורסטנברג, והיה חבר סגל במחלקה למתמטיקה באוניברסיטת בן גוריון. הנחה כעשרים תלמידים לתואר שני ודוקטורט, שניים מתוכם (עמית וולצקי ואוריה פומרנץ) במסגרת תוכנית לאוטמן.

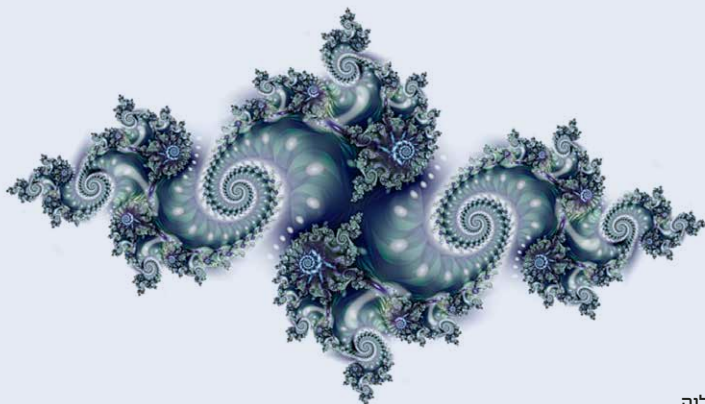
איור מס' 1

בתכונות האסימפטוטיות של הסדרה (Z_n) המוגדרת על ידי הכלל $Z_{n+1} = Z_n^2 + C$. סדרה זו נקראת המסלול של הנקודה Z_0 . מסלולים יכולים להיות פשוטים, יחסית, למשל נקודת שבת (נקודה שלא זזה) או נקודה מחזורית (חוזרת לעצמה אחרי מספר מסוים של צעדים). המסלולים יכולים להיות הרבה יותר מסובכים: למשל, מסלולים לא־חסומים, מסלולים צפופים (מבקרים קרוב כרצוננו לכל נקודה במרחב המצבים). אחת השאלות העיקריות במערכות דינאמיות היא להבין מהם המסלולים האפשריים במערכת דינאמית נתונה. עבור בחירה מתאימה של הפרמטר, יש לעתים קרובות שתי נקודות שבת יציבות. אלה הן נקודות שהדינמיקה משאירה במקומן, ולכל אחת מהן יש אגן היקוות, שהוא אוסף של נקודות שבאופן אסימפטוטי נמשכות לעבר נקודת השבת. התופעות המעניינות ביותר מתרחשות לאורך הגבול שבין שני אגני היקוות, שבו יש נקודות שקרובות כרצוננו לנקודות מאגן היקוות אחד אבל גם קרובות כרצוננו לנקודות מאגן היקוות אחר. המסלולים של נקודות כאלה נוטים להיות מסובכים ביותר. בתרשים מובאת דוגמה לקבוצת ג'וליה, שהיא למעשה מסלול של נקודה שהיא בגבול שבין שני אגני היקוות.

ניסיון חיים משלל תחומי תרבות ודעת מלמד אותנו שהתופעות העשירות והמורכבות ביותר מתרחשות בגבול שבין שני עולמות: מגוון מיני החי והצומח המימיים הוא הגדול ביותר על יד החופים ובשפכי הנהרות, או במפגש של מי אוקיאנוס חמים וקרים. זהה נוצר כנראה בהתנגשות של שני כוכבים, רבים מן הסופרים הגדולים (ולדימיר נבוקוב, סלמאן רושדי, ג'וזף קונראד, וינפריד גיאורג זבאלד) היו מהגרים, ועוד ועוד. אציג כאן נקודת מבט מתמטית על תופעה דומה.

במערכות דינאמיות אנו חוקרים את ההתנהגות האסימפטוטית של תנועת נקודות, לאורך מסלול שנקבע על ידי מערכת חוקים דטרמיניסטית. למשל, אם נקבע את המסה של שלושה גופים שמימיים (לדוגמה, כדור הארץ, השמש והירח) ונייצג את המיקומים ואת המהירויות האפשריות של הגופים באמצעות וקטורים תלת־ממדיים, נקבל את מרחב המצבים המתאר את כל האפשרויות שגרמי השמיים האלה יכולים להיות בהן. דוגמה למערכת דינאמית פשוטה הרבה יותר, שהיא עדיין עשירה ומעניינת מאוד ונחקרת באופן אינטנסיבי כבר יותר מ־100 שנה, היא מערכת שבה מרחב המצבים הוא מישור המספרים המרוכבים C . בניגוד למרחב המצבים של המערכת הראשונה, מישור המספרים המרוכבים הוא דו־ממדי והוא מורכב מציר אופקי של מספרים ממשיים ומציר אנכי של מספרים מרוכבים. לדוגמה, באיור מס' 1 מסומנת נקודה $-i2+3$.

הקוראים מוזמנים לבדוק שבדוגמה של הגופים השמימיים, למרחב המצבים 18 ממדיים. המעבר ממצב למצב במערכת נתון על ידי פולינום ריבועי: $Z \mapsto Z^2 + C$ עבור קבוע מתאים C . כלומר, הפרמטר של המערכת הוא C , תנאי ההתחלה הוא מספר מרוכב Z_0 , ואנו מתעניינים

קבוצת ג'וליה

ביוטיוב ישנם סרטונים מרהיבים רבים, שדרכם ניתן לחזות ביופיו הפרקטלי של הגבול שמייצגות קבוצות ג'וליה. גם בלי להבין מתמטית את הסדרה לעומקה, התבוננות בייצוג הוויזואלי שלה מספיק כדי להיווכח שגם במתמטיקה, דברים מיוחדים במינם מתרחשים בגבולות.

בקיטור הבא תוכלו לראות סרט המראה איך קבוצת ג'וליה הזו משתנה, כשמשנים בהדרגה את הפרמטר של המערכת: https://www.youtube.com/watch?v=B320Y1eiLPQ&ab_channel=eigenchris מידע נוסף (עם הגדרות יותר מסודרות ותמונות נוספות) ניתן למצוא בעמוד הוויקיפדיה: https://en.wikipedia.org/wiki/Julia_set

גבולות – אזהרת שימוש

במציאות שבה אין (או קשה למצוא) ודאות מוחלטת, אף אחד לא רוצה לחצות את הגבול. ולכן, מתרחקים ממנו מראש, נזהרים ממנו – ושומרים מרחק

עדי אייל | בוגר מחזור תשמ"ט

פרופ' עדי אייל הוא מרצה וראש תוכנית המצוינות בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן. הוא בוגר התוכנית שם למד בעיקר פיזיקה, פילוסופיה ומשפטים. מאז, סיים תואר שני ודוקטורט במשפטים באוניברסיטת בר אילן ודוקטורט בכלכלה באוניברסיטת ברקלי. בנוסף, מתרגל אייל אומנויות לחימה, ריצה, יוגה וזן. אבא וסבא גאה ל-3 ילדים ול-3 נכדים.

המצוינות המורכבת. להאיר ולא לפתור. a model is to be used, not believed כתב פעם זוכה פרס נובל. don't believe everything you think, קראתי פעם במדבקה על פגוש של מכונית. שתי אמירות שמזכירות לנו שיש הבדל בין גבול שימושי לבין אמונה עיוורת. נשתמש בגבולות, נגדיר קטגוריות, נקבע כללים – וגם נזכור שכולם מלאכותיים, יצירי אדם ומחשבה, ולפעמים מוטעים ומטעים.

כיצד נבחן את הגבול אם לא נבוא איתו במגע? אם לא נתנסה בו? הגבולות שאנו מאמצים גם מקדמים אותנו וגם מפריעים לנו, ההיעזרות בהם מחייבות קבלה שלהם, אך קבלה זמנית, חשדנית, שעומדת על המשמר מפני אשליית הוודאות.

לשם כך עלינו להתקרר לאזורי הספר. לקבל את קיומם של הגבולות, להיזהר בהם, ומדי פעם לכפור בהם ולבדוק את הרלוונטיות שלהם לענייננו. כדי לעשות זאת, עלינו לוותר על המחשבה שאנחנו יודעים, לוותר על הצורך להיות צודקים, לוותר על ההצדקה הקלה ש"ככה זה". אם קיבלנו את הגבולות שהוגדרו לנו, איננו חופשיים ואיננו באמת חושבים. אם כפרנו בכל גבול, נתפרס עד אין קץ ונתברבר במרחב הפתוח. חופש אמיתי דורש גבולות, וגם שימת גבול למידת השימוש בהם.

לו זכרנו שהגבול לא רק מתאר את ההפרדה, אלא גם מייצר אותה – ולו זכרנו שייצור ההפרדה מאפשר לנו שטחיות, צדקנות, ופטור מהעיימות עם הטעות המקומית של הטענה הכללית – היינו נזהרים יותר. נזהרים לא לטעות, נזהרים לא להכליל, ובעיקר – נזהרים בכבודם של אחרים, שאולי חושבים אחרת.

התוצאה היא שאיזור הגבול נותר ריק, כשחלק קיבלו תמריץ מוגזם להקטין פעילות וחלק קיבלו תמריץ מוגזם להגדיל אותה. שתי ההגזמות אינן יעילות – ולא משקפות רצונות אמיתיים אלא את התגובה לקיומו של גבול שהוגדר. חלק מהמחיר שאותו אנו משלמים על הגדרה (והאדרה) של גבולות, מחיר שבדרך כלל רובנו עיוורים אליו.

בתורת המשחקים מתמודדים עם תופעה זו בעזרת trembling hand equilibrium, הגדרת פתרון שישאר בעינו גם כשהבחירה נעשית ביד רועדת. כך, טעות קטנה נלקחת בחשבון מראש והאמונה (המוגזמת) במודל המחשבתי זוכה למנת-מציאות של התאמה לבני-אדם בלתי מושלמים. כשלוקחים בחשבון את חוסר המושלמות האנושית, את הנטייה לטעות ואת ההטיות הסיסטמטיות שבהן אנו מתאפיינים, מופיעה צניעות ביחס ליכולתנו לצפות (ולשנות) את העתיד. צניעות שמסייעת לנו להיזהר בהמלצות, בכללים, ובאמונות ביחס לנכון ולמוטעה.

אז אולי אני חובב גבולות. כדי להתקדם ולהעמיק, צריך להגביל את ההסתכלות, למקד את השאלה, לקבוע כללי הוכחה והפרכה. כמו מיקרוסקופ שרואה רק בתוך איזור מוגבל, אך בתוכו התמונה מוגדלת וברורה, כך המבט המחשבתי שלנו דורש הגבלה כדי לאפשר העמקה. בלי גבולות אין מסגרת, אין הפרדות, אין כללים. בלי גבולות אין חיים.

כלכלה זה תחום של מודלים: מתחילים בהפשטה ובריוד, עוברים לשימת גבול בין מה שייחשב רלוונטי לבין מה שלא ייכנס למודל – ואז מוצע פתרון המודל הפשוט, כדי להאיר את

ני שונא גבולות. גבולות מגבילים, ממסגרים, מפרידים בין מקומות לתחומים, בין מותר לאסור, בין ראשי לחייב. גבולות מגדירים את האזורים כשונים זה מזה, ונותנים לבני-אדם ביטחון (מזויף?) ביכולת לדעת היכן הם נמצאים.

המקצוענות המשפטית בנויה על גבולות. המתבונן מבחוץ יתמקד בחוק המגביל, או בהפרדה/גבול בין תביעה פרטית לפלילית, בין זכות לחובה. המשפטן המנוסה ישים לב לגבולות בין קטגוריות לבדיקה: יסוד עובדתי לעומת יסוד נפשי, כפירה בנטען לעומת טענות הגנה. כיוון שהבירור המשפטי נעשה קטגוריאלי, בטור ולא במקביל, גם אשמה גדולה יכולה לא להתברר אם לא צלחנו תנאי-סף, או מבחן מקדים. החלוקה לקטגוריות, ומוחלטות הגבול ביניהן, הופכת לעיקר, משתלטת על הבחינה המהותית, על שאלות היסוד של אשמה, חובה וזכות. סדר הבירור לעתים קרובות מכריע את התוצאה.

בחינה כלכלית של גבולות בדרך כלל מראה שגבול מייצר חוסר יעילות סביבו. במציאות שבה אין (או קשה למצוא) ודאות מוחלטת, אף אחד לא רוצה לחצות את הגבול. ולכן, מתרחקים ממנו מראש, נזהרים ממנו – ושומרים מרחק. כך, הגבול משפיע לא רק בנקודה שבה הוגדר אלא גם בקרבתו – באיזור שבו מותר (ולפעמים רצוי) לפעול. לעתים מוצאים גם תופעה הפוכה, החלטה ש"כאשר אבדנו – אבדנו", ובחירה לעבור את הגבול בהרבה יותר ממה שרצינו מלכתחילה. אם מעבר הגבול יקר, ואם כבר משלמים את המחיר, לפחות נמקסם את התמורה.

הכר את הלקוח

אתגר קרת | בוגר מחזור תש"נ

אתגר קרת הוא סופר, מחזאי וקולנוען, חתן פרס ספיר לספרות. פרופסור חבר במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

האבא שלו זכה בהשתלמות היה אלכוהוליסט אלים ואימו מתה בלידתו. ההשתלמות נמשכה 14 שנה והסתיימה בכך שעונה נרצח בידי הרוצח הסדרתי היחיד בהיסטוריה של העיר. זה קרה לפני 300 שנות שמש אבל הוא עדיין יכול היה להריח את הבל הפה המצחין של אביו על פניו, לחוש את להב הסכין שבה נרצח ננעץ בבטנו שוב ושוב.

אנזיפיט ניסה את כל הטריקים בספר אבל המנהלת עמדה על שלה: פיטורים או השתלמות, ועם שני צאצאים צעירים ומשכנתה בגודל שביל החלב אנזיפיט ידע שהתפטרות אינה אופציה וכל מה שנותר לו זה להיעתר לדרישת החברה ולהתפלל לטוב. "מי יודע", הוא חשב לעצמו רגע לפני שתודעתו שוגרה להשתלמות, "אולי הפעם אוולד למשפחה מעולה ואחיה חיים מאושרים". זה לא קרה. הוא נולד קיפוד בפאתי דבלין, ונדרס על ידי משאית "גיניס" כשהיה בן פחות משבוע. זו היתה אחת ההשתלמויות הקצרות ביותר בהיסטוריה של החברה ולמרות שאנזיפיט לא חווה חוויות רגשיות רבות באותו גלגול קוצני וקצר, היא שינתה אותו מאוד ומהרגע ששב ממנה הוא הקפיד להיות קשוב ורגיש לכל לקוח נסער ואידיט שייבב אליו מצידו האחר של הצג. במשרד מנהלת האגף אהבה לספר לעובדים האחרים ולו איך אנזיפיט השתולל, התחנן ושתה לה את הדם והכול, כדי להימנע מהשתלמות באורך חמישה ימים שבה היה קיפוד שלעס עלי גרניום בחצר האחורית של בית פרורירי. "כמה חששת", היא אהבה לומר לאנזיפיט, "רציחות, עינויים, עשורים של רעב ושל עוני – ובסוף זה נגמר בחמישה ימים של זלילת עלי גרניום בחצר של בית פרורירי דבלין". ואנזיפיט היה תמיד מהנהן בתגובה וצחק יחד איתה אבל עדיין המשיך להתעורר מזיע בכל לילה מחלום הבלהות החוזר שבו גלגל משאית מוחץ את גולגלתו הקיפודית הקטנטנה.

בטון דידקטי "התפקיד שלנו הוא לתמוך בהם בשעתם הקשה, להתחבר למצבם ולגלות אמפתיה. ושם כשלת בגדול. אני מצטערת, אבל אני נאלצת לשלוח אותך להשתלמות רגש נוספת". אנזיפיט קפא. כשהגיע לשימוע האמין שכל העניין יגמר בניזפה או באיזה עונש קטן וסמלי, הוא לרגע לא חשב שישלחו אותו שוב להשתלמות רגש. "בבקשה לא", הוא התחנן, "אני מבין שטעייתי ומבטיח להשתפר, רק תני לי עוד הזדמנות". "בחיך אנזיפיט", חייכה אליו המנהלת, "אתה מתייחס להשתלמות כאילו מדובר באיזה עונש. זאת בסך הכל התנסות שאמורה לחשוף אותך לחוויות מגוונות מעולם הרגשות כדי לעזור לך להבין טוב יותר את לקוחותינו...". "אני מתייחס להשתלמות כמישהו שעדיין מפורק מזו שעברתי לפני 184 שנות שמש", אמר אנזיפיט, "אני מתחנן. אל תשלחי אותי לשם שוב".

ההשתלמויות הרגשיות נערכו תמיד על פני כוכב ארץ. כוכב שהוקם על ידי החברה במיוחד למטרה זו. העובדים שנשלחו להשתלמות נולדו אליו בלי כל זיכרון קודם, והעבירו בו חיים שלמים בגוף זר. ההשתלמות הסתיימה עם מותם, כשאחריו הם חזרו לגוף המקורי שלהם עם מכלול החוויות הרגשיות שצברו על פני כוכב ארץ. מתוך תקווה שמכלול החוויות האלו יעזור לעובדים לחוש קרובים יותר ללקוחות כאשר אלו ינסו לחלוק איתם את צרותיהם. זה היה ממש אקראי: העובד יכול היה להיוולד בהשתלמות כגבר לבן פריווילגי, כפליט סודאני או כפרה בחוות בקר. כל קיום כזה הציע התנסויות רגשיות שונות ואיתן מידה מסוימת של סבל. אחד העובדים בצוות של אנזיפיט חזר מההשתלמות אחרי שהעביר גלגול שלם כמלכת הולנד והודה שכל העניין היה משעמם וארוך אבל לגמרי לא טראומטי. לאנזיפיט היה פחות מזל ובהשתלמות הרגשית שלו הוא נולד אילם למשפחה הרוסה בפרוור של ניוקאסל.

השימוע היה קצר. מנהלת אגף קשרי הלקוחות אמרה בלאקוניות שבששת אלפים שנות השמש שאנזיפיט עבד תחתיה בחברת הביטוח הוא לא חדל לגלות חריצות ומסירות לערכי החברה וליעדיה אבל כשזה הגיע לשיח עם הלקוחות עצמם היחס הפך להרבה פחות מכבד. "אני לא מכבד?" התרעם אנזיפיט "אני? אני יכול למסור שמות של עשרות אלפי לקוחות מרוצים. באלפי שנות השמש שלי בחברה טיפלתי בכל סוגי הלקוחות שניתן לדמיין, מבצקניות גז נופחות באדוות אנדרומדה ועד לענקי נירונים טלפתיים מגלקסיית קונדור..." "אני בטוחה", קטעה אותו המנהלת "אבל מה שחשוב לי, כמנהלת אגף קשרי לקוחות בחברת הביטוח הגדולה ביותר ביקום, הם לא עשרות אלפי הלקוחות המרוצים שבהם טיפלת, אלא אותה לקוחה מאוכזבת אחת..." "מי זאת?" התרגז אנזיפיט "מי הרפטילית ההיסטרית היא מאלפא צנטוארי? הלטאה הניורוטית הזאת ניסתה לריב איתי מהרגע שעניתי לשיחה". "אנזיפיט", נאנחה המנהלת "זו מחלקת קשרי לקוחות של חברת ביטוח. הלקוחות שיוצרים איתנו קשר נמצאים פעמים רבות ברגע קשה ומערער בחייהם...". "היא רפטילית", התרגז אנזיפיט "יש לה דם קר. היא לא היתה באמת נסערת. זו היתה מניפולציה". "אני לא בקיאה בפסיכולוגיה רפטילית", אמרה המנהלת, "אבל בהתחשב בעובדה ששניים מצאצאיה נחנקו משאיפת גז רעיל, סביר לגמרי שתהיה נסערת. ובכל מקרה, אין שום סיבה ביקום שעובד החברה יאמר למבוטחת ששני הצאצאים ששכלה הם פחות מעשירית האחוז מאלפי הרפטלים שכבר השריצה". "חשבת שיש בזה משהו מנחם", התגונן אנזיפיט, "היא לא הפסיקה לומר שעולמה חרב עליה, וכדי לסייע ניסיתי להכניס את כל העניין לפרופורציות". "התפקיד שלנו אינו להכניס את הלקוחות שלנו לפרופורציות", אמרה המנהלת

ארבעה פרגמנטים

מאיה ערד | בוגרת מחזור תשנ"ב

ד"ר מאיה ערד היא בוגרת התוכנית (1994) בבלשנות ולימודים קלאסיים ובעלת דוקטורט בבלשנות מאוניברסיטת לונדון. מאז 2003 פרסמה 12 ספרים בסוגות שונות, רובם בהוצאת חרגול. משמשת סופרת תושבת במרכז טאוה ללימודים יהודיים באוניברסיטת סטנפורד.

1

פגישה עם מנהל קרן הון סיכון שחוטא בכתיבה. השיחה נסבה על ענייני יום יום, החיים בעמק הסיליקון, ההורים שמתקשים לעמוד בטיסות הארוכות מישראל אבל מסרבים לטוס במחלקת עסקים.

"יש לזה פתרון מאוד פשוט", הוא אומר לי, מרצה מעצמו. "קונים להם כרטיסים בעסקים". אני מסבירה לו שאני סופרת, לא מנהלת קרן הון סיכון. רגע של מבוכה עומד בינינו. משהו שהיה באוויר כל הזמן נאמר פתאום במילים.

2

יוצאת מהשירותים בתולעת ספרים. המעבר צר. אישה עומדת שם ורוצה להיכנס. אני מחכה שתיסוג לאחור ותאפשר לי לעבור, אבל היא נשארת לעמוד שם, וכשאני מהססת נדחקת אלי ונדחפת פנימה, כמו מבהירה לי: אנחנו נחכך שדיים בשדיים, שמעת!?

3

שדה התעופה הזעיר בפירנצה. תור ארוך לצ'ק אין. בשל סופת שלגים בפרנקפורט בוטלו כמה טיסות המשך, וכולם לחוצים. אישה בשנות החמישים לחייה, שעומדת אחרינו, מבקשת שנוותר לה על תורנו. הנימוק שלה הגיוני להפליא, בעיניה: היא אחת, ואנחנו ארבעה, אז למה שתמתין? אנחנו מסרבים. היא חוזרת על הבקשה. אנחנו חוזרים על הסירוב. כך שלוש פעמים. בסופו של דבר רויאל נוזף בה: גברתי, אני מתפלא עליך. אנחנו כאן עם שני ילדים קטנים! האישה נותנת בו מבט מלא בוז ומסננת: "אני את הילדים שלי חינכתי לחכות!".

4

בשוק האיכרים, זרי פרחים יפהפיים. עטופים בנייר חום גס, נראים כאילו הם פרחי בר, לבנבנים וסגלגלים בתוספת קוצים ועלים, אבל המחיר, אני יודעת כבר, גבוה יותר מאלה של הצרורות המתורבתים בדוכנים האחרים. את יודעת במקרה כמה הם עולים? אני שואלת אישה שמחזיקה ארבעה זרים כאלה. אני לא יודעת, היא עונה. ומוסיפה: וגם לא איכפת לי. הם מדהימים ואני קונה אותם בכל מקרה. בטון של המשפט האחרון יש צל של אגרסיביות. אני בוחרת זר ונעמדת בתור. אישה אחרת שואלת אותי אם אני יודעת כמה עולה הזר. האישה עם ארבעת הזרים מסתובבת אלינו ומתערבת: זה לא מזיז לי בכלל. הייתי קונה אותם גם אם הם היו עולים מאה דולר האחד! היא מסיבה את ראשה מאיתנו ומברכת את המוכר בצהלות (היייי!), מספרת לו שהיא הולכת מכאן לרוץ ביער, עם הכלבים שלה. היא אכן לבושה בבגדי ריצה. המוכר מחשב: שמונים דולר על ארבעת הזרים ועוד עשרים דולר על שני זרים קטנים של אפונה ריחנית, שאני מבחינה שמתחילים לנבול. היא הולכת משם. שעה דק, צבוע חום עם שמץ נחושת. השרירים בשוקיה בולטים מאוד, כמו אצל אצנים מקצועיים. עורה שחום משמש, מחורץ קמטים ודק מאוד, כמו הגבול בין אקסצנטריות לחוסר התאמה.

מה זו בכלל ספרות בנות?

קהל היעד הוא אמנם הפרמטר העיקרי לאבחנה מהי ספרות בנות אבל הוא אינו מספיק. מצד שני, גם מאפיינים ספרותיים לא בהכרח מגדירים ספרי בנות

יערה נוטע | בוגרת מחזור תשע"ב

ד"ר יערה נוטע היא בוגרת התוכנית ובעלת דוקטורט מאוניברסיטת קינגס קולג' שלונדון, כיום פוסטדוקטורנטית באוניברסיטת חיפה ומלמדת בחוג לאנגלית באוניברסיטת תל אביב.

המחשבות שעלו בי בעקבות הפנייה לכתוב לגיליון זה (תודה!) הובילו אותי להבנה שהעבודה שלי בעצם עוסקת בשאלות של גבולות – בעיקר כאלה מטושטשים. אני חוקרת ספרות בנות פופולרית אמריקאית, קטגוריה שלמרבית ההפתעה קשה לתחום בתוך גבולות ברורים. כששואלים אותי "מה זו בכלל ספרות בנות?" אני מסבירה שמדובר בספרות שמיועדת לבנות (במחקר שלי מדובר בבנות בגילאי 8-14) ונעזרת בדוגמאות מוכרות שממחישות את הכוונה: בית קטן בערבה, ספריה של ג'ודי בלום, דמדומים, מועדון הבייביסיטריות¹. אבל הרי קהל הקוראים של הספרים האלה אינו מורכב מבנות בלבד והם אפילו לא משווקים באופן בלעדי לבנות. בית קטן בערבה, למשל, הוא ספר המשמש בבתי ספר בארצות הברית כדי ללמד על חיי החלוצים האמריקאים במערב בכיתות א-ג, וכנזה הוא נקרא בהרחבה על ידי ילדים וילדות כאחד. דמדומים, לעומת זאת, אהוב גם על נשים מבוגרות (כמו ספרי נערות רבים אחרים)². ומצד שני, בעקבות בוקטוק

BookTok, קהילת הקוראים ובעיקר הקוראות של טיקטוק) בנות:נוער היום קוראות יותר ויותר ספרות רומנטית שנועדה לנשים מבוגרות יותר, ואין ספק שהוצאות וחנויות הספרים מודעות לכך ומנצלות את המצב. זה לא הופך את הספרים של קולין הובר, לדוגמה, לספרות בנות³.

קהל היעד, אם כך, הוא אמנם הפרמטר העיקרי לאבחנה מהי ספרות בנות אבל הוא אינו מספיק. מצד שני, גם מאפיינים ספרותיים לא בהכרח מגדירים ספרי בנות. אין זה מספיק שהגיבורה תהיה ילדה או נערה: גם דורותי ופקולה הן נערות, אבל הקוסם מארץ עוץ והעין הכי כחולה הם לא ספרי בנות. ספרות בנות היא גם לא ז'אנר או סוגה. למעשה, כל אחת מהדוגמאות שהוזכרו משתייכת לז'אנר משל עצמה (ספרות היסטורית, ספרי בעיה, ספרות פנטזיה רומנטית, ספרות סדרתית והיום גם רומן גרפי). מעבר לכך, ההתייחסות הנפוצה מדי לספרות בנות כז'אנר היא בעייתית בפני עצמה, כיוון שהיא מכוונת אותנו לקרוא את הספרים מבעד לעדשה המדגישה דמיון בצורה או בנושא ומגבילה את הגישה שלנו לארכיון מגוון מאוד. במילים אחרות, היא מייצרת גבולות לקריאה ולמחקר. אם ניקח שתי דוגמאות ידועות, נשים קטנות של לואיזה מי

הכוכבים, ואליוור ופארק. מצד שני: מבוגרים, בעיקר מבוגרות, שמתוודות בבלוגים, במגזינים, ובטוויטר שהן קוראות ונהנות מספרות נוער איכותית יותר ופחות וקמפיינים של הוצאות ספרים שנועדו למשוך קוראים מבוגרים לספרות נוער. הדיון הזה ממש לא תיאורטי: סקר מ-2012 הראה ש-55% אחוזים מהקוראים של ספרות נוער הם מבוגרים ובמחקר בריטי מהשנה הנתון הזה קפץ ל-74%.

מדובר בתופעה שרק עכשיו מתחילים לתת עליה את הדעת (ובדעת הכוונה כמובן לביקורת).

1 בהקשר הישראלי אפשר לחשוב על הרבה מהספרים של דבורה עומר או ליאת רוטנר, או הסדרה ווינטר בלו, ילדת פיות.

2 לפני בערך עשור התחיל דיון סוער – שנמשך עד היום – על מבוגרים שקוראים ספרות נוער (שנקראת באנגלית young adult או YA). מצד אחד: הטענה שספרות נוער היא פשטנית מדי ומנותקת מדי (מבקרים אוהבים את המושג "fluff") ושמבוגרים צריכים להקדיש את זמנם לטקסטים מורכבים יותר שנועדו להם. חשוב להדגיש שכשמדברים על ספרות הנוער הבעייתית-לכאורה מתכוונים כמעט תמיד לספרות המקושרת עם נערות, לא נערים, שהן קהל היעד העיקרי (הן מבחינת התוכן והן מבחינה שיווקית) של ספרות YA – הביקורת בזמנו נסובה, למשל, על רבימכר מוכרים כמו דמדומים, משחקי הרעב, אשמת

1 בהקשר הישראלי אפשר לחשוב על הרבה מהספרים של דבורה עומר או ליאת רוטנר, או הסדרה ווינטר בלו, ילדת פיות.

2 לפני בערך עשור התחיל דיון סוער – שנמשך עד היום – על מבוגרים שקוראים ספרות נוער (שנקראת באנגלית young adult או YA). מצד אחד: הטענה שספרות נוער היא פשטנית מדי ומנותקת מדי (מבקרים אוהבים את המושג "fluff") ושמבוגרים צריכים להקדיש את זמנם לטקסטים מורכבים יותר שנועדו להם. חשוב להדגיש שכשמדברים על ספרות הנוער הבעייתית-לכאורה מתכוונים כמעט תמיד לספרות המקושרת עם נערות, לא נערים, שהן קהל היעד העיקרי (הן מבחינת התוכן והן מבחינה שיווקית) של ספרות YA – הביקורת בזמנו נסובה, למשל, על רבימכר מוכרים כמו דמדומים, משחקי הרעב, אשמת

גבולות בשפה

לפי עקרון החפיפה הסטטיסטי, שאני מעלה על נס בספר "ישראלית שפה יפה", ככל שמאפיין לשוני קיים ביותר שפות תורמות, כך יש לו סיכוי גדול יותר לחדור לשפה המתהווה. מהפכניות העיקרון הזה נעוצה בעובדה שהוא נוגד את מודל "אילן היוחסין", כלי שוחר־גבולות בבלשנות היסטורית, שיכול להשתמע ממנו שלכל שפה יש הורה אחד בלבד

גלעד צוקרמן | בוגר מחזור תשנ"ד

פרופ' גלעד צוקרמן הוא בלשן ומחיייה־שפות במאה מדינות, מופיע ברשימת 30 החוקרים מאוסטרליה המשפיעים ביותר בעולם (2024), זוכה פרס רובינליכט לשנת 2023, מחבר רבי־המכר "ישראלית שפה יפה" ו־*Revivalistics*, בעל דוקטורטים מאוניברסיטאות אוקספורד (2000) וקיימברידג' (2003). התקבל לתוכנית הבין־תחומית על ידי פרופ' יהודה אלקנה ב־1993, למד בה פילוסופיה, פסיכולוגיה, משפטים, לימודים קלאסיים, לשון, בלשנות, מדעים קוגניטיביים ומתמטיקה, וקיבל בה תואר מוסמך בהצטיינות יתרה מהחוג לבלשנות כללית ב־1997.

הלב") אינה מילה זרה כי אם יסוד מובנה, בלתי־built-in, בלתי־נפרד מלכתחילה בתוך הישראלית. לפיכך, אין שום סיבה טובה לתרביץ לשנות את "קואליציה" ל"אחדה", "אופוזיציה" ל"נגדה", "קונסנסוס" ל"מסכם" (miskám) או "צנזור" לתשמו"ץ "גנזר" (ganzár).

כפיית התקן העברי עלולה לגרום למה שאני מכנה סכיזופרניה דקדוקית: למשל, אצל דוברי ישראלית רבים "שלושה־עשר ילדים" נוגד את הדקדוק שבמוחם. אחרי הכול, ברוב השפות שהתמזגו ויצרו את הישראלית – ובניגוד לעברית – אין קיטוב מגדרי מוזר שכזה המצרף שם־מספר נקבי (שלושה, עם ה' בסוף) לשם־עצם זכרי (ילדים). יוצא שבאופן אבסורדי, המורים ללשון בעצם מכריחים את הישראלים לדבר נגד הדקדוק שלהם־עצמם.

הרשו נא לי לפרט: מדוע בעברית היה דקדוקי לומר "עשרה שקלים" ואילו בישראלית הצורה הדקדוקית היא דווקא "עשר שקל"?

נתחיל עם העברית, לשון התנ"ך והמשנה: בשפה העברית המילה "אסיר" היא ממין זכר. המילה "אסירה" היא ממין נקבה. כך, ג'ף בזוס הוא "עשיר", מקנזי סקוט היא "עשירה". ולכן, בניגוד למה שרוב המורים ללשון אמרו לנו: שם המספר העברי "עשר" הוא ממין זכר, בעוד ששם המספר "עשרה" הוא דווקא ממין נקבה.

כפיית גבולות ודיסקרטיות (בדידתיות) מתרחשת גם במקרה של לשונות־החייה, שהן איפסו פקטו, מכורח טבען, יצירי־כלאיים. לדוגמה, התרביץ ללשון הישראלית, הלא היא האקדמיה ללשון העברית, כופה גנטיקה שמית על השפה הישראלית, כאילו שהשפה הישראלית היא אבולוציה אורגנית של העברית, שהיתה יפהייה נרדמת, או מת מהלך, חסר דוברים ילידיים, במשך 1750 שנה, מ־135 לספירה (כשבר־כוכבא, דובר העברית האחרון באופן סימבולי, נהרג בביתר) עד 1886 (איתמר בן אב"י, דובר הישראלית הראשון באופן סימבולי, מתחיל לדבר בגיל 4).

לאמיתו של דבר, הישראלית, שפתי־החייה מסוף המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20, היא רבולוציה היברידיית: מצד אחד, הישראלית היא העוף חול, פניקס, הקם לתחייה: העברית. מצד שני, הישראלית היא קוקייה, יידיש, המטילה את ביציה בקן של ציפור אחרת. מצד שלישי, הישראלית היא עורב לקחן, הגונב קללות מערבית ומנחם מגניבים חדשים מאמריקאית וכו'.

הישראלית היא יציר־כלאיים המבוסס על הפריה הדדית בין שפות המחיים לבין העברית. היידיש אינה שפה זרה ביחס לישראלית כי היא היתה שפת האם של כמעט כל מחיי השפה ואף על פי שהם שנאו אותה הם לא הצליחו להשתחרר מכבליה. המילה "אינוטאיציה" ("בינת

שפה היא לקט לקטים (colLECTion, collection of lects), אנסמבל ערטילאי של אידיולקטים, דיאלקטים, סוציולקטים, אתנולקטים ולקטים אחרים. שפה דומה יותר למין (species) מאשר לאורגניזם. שפה היא לפיכך הכללה.

שפות רבות אינן בדידות או נבדלות אלא דווקא על רצף ניבים, קונטינוואום דיאלקטלי, שיש בו מובנות הדדית שנעלמת באופן הדרגתי עם הגדלת המרחק מהניב בתחילת הרצף. אבל בני־אדם כופים על שפות גבולות ברורים. למשל, הולנדית וגרמנית נחשבות שתי שפות נפרדות בעליל. אבל הלימבורגית, המדוברת באיזור לימבורג בקרבת הגבול המשולש בלגיה, הולנד וגרמניה, היא מבחינה לשונית ניב־מעבר בין הולנדית לגרמנית.

המצואות הלשונית הרבה יותר מורכבת ומעניינת ממה שאפשר לראות באטלס המדיני עם הגבולות הברורים. כפי שאמר ביידיש מקס וויינריך (תוך שהוא מצטט מורה ב־1943/4), אַ שפראַך אײַז אַ דיאַלעקט מיט אַן אַרמיי און פּלאַט, a shprakh iz a dialékt mit an arméy un flot, ז"א "שפה היא ניב עם צבא וצוי". ואכן, יש ניבים איטלקיים, למשל, השונים מן האיטלקית הסטנדרטית הרבה יותר מאשר הספרדית שונה מהאיטלקית הסטנדרטית.

במה שהן *יכולות* לומר אלא דווקא במה שהן *חייבות* לומר. קחו לדוגמה את שפת הבאנגאלה האבוריגינית, שאני מחייה עם שבט הבאנגאלה בדרום אוסטרליה (למעשה, אני כותב את המאמר הזה באייפון באאוטבק, מוקף באבוריגינים המתעניינים בכתב השמי הארמי של הישראלית בעלת הפונטיקה האירופית היידית).

בבאנגאלה קיימת הבחנה בכינויי־גוף זוגיים (למשל: "אנחנו שנינו") בין שני אנשים שהם קרובי משפחה דרך גבר לבין שני אנשים הקרובים זה לזה דרך אישה. למשל, אם אני נמצא עם אמרי זיו (אחד מעורכי הגיליון הזה) וברצוני לומר "אנחנו" (אני ואמרי) לא רק שאני מחויב להשתמש בכינוי גוף זוגי (dual pronoun) ולא ב-plural אלא אני גם חייב לבדוק דרך מי אני ואמרי קרובי־משפחה. אם אמרי הוא בן־אחותי, כינוי הגוף שאני חייב להשתמש בו ל"אנחנו שנינו" הוא נגאדלאגה (ngadlaga). אבל אם אמרי הוא בן־אחי, כינוי הגוף שאני מחויב להשתמש בו הוא נגאריני (ngarrinyi).

אבל מה יקרה כשדובר באנגאלה אבינירי (אבינארי) ירצה לפרוץ את הגבולות הללו? בישראלית, למשל, יש הבדל ברור בין זכר לנקבה: הוא אוכל אבל היא אוכלת. אבל קיימים כבר עתה דוברים המנסים לטשטש ולסלק את הגבולות האלה. למשל, אבינירי (אבינארי) בשם טל משוחחה איתי בקולג' באמריקה ואומרה "אוכלה, כותבה, שותקה":

okhèle, kotéve, shotéke

שורת המחץ: בני־אדם מצד אחד כופים על שפות גבולות שאינם קיימים באמת ומצד שני פורצים גבולות ברורים.

לפי עקרון החפיפה הסטטיסטי, שאני מעלה על נס בספר "ישראלית שפה יפה", ככל שמאפיין לשוני קיים ביותר שפות תורמות, כך יש לו סיכוי גדול יותר לחדור לשפה המתהווה. מהפכניות העיקרון הזה נעוצה בעובדה שהוא נוגד את מודל "אילן היוחסין", כלי שוחר־גבולות בבלשנות היסטורית, שיכול להשתמע ממנו שלכל שפה יש הורה אחד בלבד.

אגב אורחא: כיצד יכול להיות שמטרתו המוצהרת של התרביץ, לפי שיטתו והגדרתו שלו, היא "לכוון את דרכי התפתחותה של הלשון העברית לפי טבעה"? האם "לכוון לפי הטבע" איננו ניגוד (ניב־נגודים), תְּרִיץ דְּרִיץ, סְתִירוֹן, אוקסימורון בעליל?

הזכרתי לעיל את המילה תשמו"ץ ואני מאמין ב-Maximus in minimis, במילים אחרות לשפה יש אופי פרקטלי, הולוגרמטי: לעיתים ניתן לראות במילה קטנה אחת את התמונה הגדולה כולה (הפריה הדדית בין לשונות).

תשמו"ץ, ראשי תיבות של תרגום שומר משמעות וצליל, וכן phono-semantic matching, הם מונחים שטבעתי כדי לתאר תחדיש המשמר גם את הצליל וגם את המשמעות של המונח ה"זר" תוך שימוש ברכיבים ילידיים משפת המטרה. למשל: "סחר מכר" הוא תשמו"ץ של "שאַכער מאַכער" היידי.

"משקפיים" הוא תשמוץ שטבע חיים לייב חזן ב-1890 על בסיס סְקוֹפּאָ (אני מביט) היווני והשורש העברי שק"פ – כדי להחליף את הביטויים "כלי ראות", "כלי עיניים" ו"בתי עיניים". האימא של משקפיים עברייא אבל האבא יונוני – ולא משנה מה יספרו לכם חברי התרביץ ללשון הישראלית. לפני שאסיים, חשוב לי לציין שמאידך גיסא, יש בשפות גבולות ברורים. שפות נבדלות לא

אבל בעברית, השפה העתיקה, צורף שם המספר "עשר" הזכרי דווקא לשמות עצם ממין נקבה. למשל: "עשר בנות". לעומתו, הצורה "עשרה", ההיא עם ה'ה, שהיתה (או לכל הפחות כך הובנה על ידי דוברי העברית הילידיים דאז) ממין נקבה, צורפה דווקא לשמות עצם ממין זכר, למשל "עשרה בנים".

לתופעה המוזרה הזאת קוראים "קוטביות מגדרית", או polarity of gender. שם העצם הוא ממין אחד, ושם המספר שמתייחס לשם העצם הוא מהמין הדקדוקי הנגדי. התופעה הזאת קיימת בשפות אפרואסיאתיות נוספות כמו ערבית וסומלית.

מה מקור התופעה המוזרה? ככל הנראה מדובר באמונה טפלה שלפיה ספירת אנשים עלולה לגרום לעין הרע. אם נספור חיילים ממין זכר כאילו היו ממין נקבה, הם עשויים לחזור בשלום מהמלחמה. זוהי גם הסיבה שרבנים רבים סופרים מניין כ"לא אחת, לא שתיים, לא שלוש, וכו'", או באמצעות הפסוק בן עשר המילים "הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם".

נעבור אל הישראלית, שהיא שפה שמית־אירופית: בידיש, כמו גם בשפות האירופיות האחרות שיצרו את הישראלית, אין קוטביות מגדרית. בידיש צען (צָן) משמעו גם "עשר" וגם "עשרה".

השפה הישראלית ינקה לא רק משפות שמיות כעברית וכערבית, אלא גם משפות הודו־אירופיות כמו יידיש, רוסית, פולנית וכו'. ולכן במקרה הזה, כמו גם במקרים רבים אחרים, הישראלית יותר דומה ליידיש מאשר לעברית. אין שום סיבה לומר "עשרה שקלים". "עשר שקל" הוא דקדוקי, ממש כמו בידיש.

או איי בו שה שואו, 爱不释手

שירה נעמן | בוגרת מחזור תשע"ג

שירה נעמן היא מעצבת גרפית המתגוררת ועובדת בירושלים. החלה את לימודיה בתוכנית בשנת 2012 וכיום נמצאת בשנה ג' במחלקה לתקשורת חזותית בבצלאל.

爱不释手, או איי בו שה שואו, ביטוי סיני שפירושו "להתענג כל כך על משהו עד שאי אפשר להסיר ממנו את העיניים."

יותר מפעם

שמעון אדף | בוגר מחזור תשנ"ז

שמעון אדף הוא משורר, סופר, עורך ומוזיקאי ישראלי. מרצה בכיר במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן גוריון בנגב, וזוכה בפרס ספיר לספרות לשנת 2012 על ספרו "מוקס נוקס".

יותר מפעם, יותר מפעמיים – פתחת דלת, עברת בעדה. הגעת לארץ שבה לוחות השנה חושבו אחרת, על פי גרמי שמיים פחותים, השוט המלובן של צדק, חרב האור של מאדים, כוחות הנפילה של נגה בת השחר; הגעת לממלכה שאת חוקיה לא הכרת, קנסות כבדים על מעידה בהפרדת אשפה, עונש על עישון ברחובות; הגעת ליבשת שהאלים שלה הוחלפו במכונות והילדים ברוחות רפאים של דת נשכחת; הגעת לעולם שבו נכחדו כל בני מינך, או לחילופין, עולם שבו פרצו ורבו, ואוחזים גסי לב ברסן השלטון; הגעת למציאות שבה מקום המוצא של הורייך לא היה ולא נברא, שפתם נתעבת, אסורה, משמשת בפולחן אפל; הגעת ליקום שהשוני בו מובחן אך בקושי, פער דק בין השמות והממש, ככל שהוכברו מילים על דבר מה, כך חמק עוד ועוד מהישג המחשבה, שארית של הוויה מוחשית בעצבים, יקום של ציפורים שגרונן שבת מתקתוקו.

אלא שהסכנת, אלא שנדחקת בקלות לעמדת הריגול, נדרכת ללמוד את אורחות החיים החדשים, לעצמך אמרת, יימצא פתח נוסף, מתישהו אכנס בשער הנכון, מתישהו אבוא אל הנחלה שלי. הלכת בנופים אינספור, עצים וירוקים המחשיך, שמשות נוכריות שטפו עור ופנים, בתים התנשאו בחדוות יושביהם, באסונם, איך אפשר שמה ממך לא דבק בהם, לא הפך אותך לשלהם, לא הפך אותם לשלך.

שהדימוי קלוקל, השאלה האמיתית היא מדוע מלכתחילה נפתחת דלת, והרי אזני הקיום קבועים במקומם, שאון המערכות הפועלות רובץ כבד, מסכסך את מזימות ההסתלקות, את תחבולות העזיבה. אבל אז בלי התראה נובט בך הזר, הוא מגשש בתוכך, אינך מבין בתחילה, או שאת בוחרת להכחיש, חיוך מוחמץ, הבעה נטרקת, רמז מתעבה והולך שהאהבה נשמטת, מתאדה, הבטחת החסד מתפוגגת, ואיזו נקיבה פוצעת, מנקרת, בתדירות גוברת, עד שהולם הכאב נעשה להולם הבשר, מקצבו השגור. ומבט נוסף לעיניים, כושר ראייה, הדייקים והסכרים נגלים, הגדרות, הכללים והחומות, הדפוס הבוהק של המציאות, שלד חיה כבירה מלבין במדבר, בלילה, בקרינה ירחית מאכלת. הזר נולד אל מולו, נרתע אל קיום נגדו, מה לעזאזל אני עושה פה, בשל מה ההתעקשות להישאר. אתה נטרדת בגרום התרבות, החברה, ואת לא השגחת בו, בעצמי המתנכר בקרבר, וגדל לאיטו, מכרסם באיברים. שוב הייתי עיוורת, אתה אומר, שוב אני מועל במי שהתאמצתי להיות, את מזדעקת. לא נלחמנו מספיק, אתם מתוודים, נכנענו מוקדם מדי, אתן נאנקות.

ואין אתה עומדות בפיתוי. את נענים בקלות. שרטוט חרוך באוויר, ריח דבשי, עמוק, מסתנן בעדו, ואיזו המולה, מזוהה להחריד, צחוקים ונהי מעורבים, והילת כוכבים נושבת איתם, אתן כובשים את ההיסוס להסתכל לאחור, איפשהו, באחת הערים אחד החלונות ודאי יזרח לעומתכם, מבין החרושת המחניקה של האנושי, אתם משעינות בנחישות את המצח אל משטח הדלת, לינוק מהחום שממנו נקרץ, אצבעות וכף יד נלחצות על הידית בציפייה.

את נרתעת כשהשאלה נשאלת בעוז, מושחלת בפנים האונות, בוערת כמו פרח. הדימוי שאול משיר, שאתה קראת בנעוריך, למה נצרב בתודעה, אולי מפאת הגיל. שיר בלשון עגמומית, רצחנית, רופא חושף פרח עם ניסור הגולגולת בנתיחה שלאחר המוות, פועם את הפריחה שלו בהתרסה בעמקי המוח. את מוחה, השאלה שגויה, כפי

בנעליו של האחר

גם כשאנחנו מנסים להשתמש בשפה כדי לחצות את הגבול שבין
האני לאחר, אנחנו שבויים בקונספציות שלנו לגביו

מעין קשב | בוגרת מחזור תשע"ג

ד"ר מעין קשב היא מרצה בכירה בחוג לבלשנות באוניברסיטה העברית. המחקר שלה משלב תיאוריות בלשניות עם כלים אמפיריים וחישוביים מפסיכולוגיה קוגניטיבית, ובוחן כיצד אנחנו מגבשים את מבנה ומשמעות המשפט מילה-אחר-מילה. היא למדה בתוכנית הבינתחומית ע"ש עדי לאוטמן בין השנים 2012-2016, השלימה תואר שני במדעי המוח ודוקטורט בבלשנות באוניברסיטת תל אביב.

אחד הגבולות המרתקים בחיינו הוא הגבול שבין האני לאחר. הגבול הזה מלווה אותנו ביומיום באופן אישי ומשליך גם על מגמות חברתיות כלליות. שפה עוזרת לנו לחצות את הגבול הזה לפרקים – לנסות להוביל אחר בנבכי הנפש שלנו או ללכת כמה צעדים במסלול החיים של אחר. אחת הסיבות שבזכותן אנחנו מצליחים לתקשר יחסית ביעילות האחד עם השני היא כללי הדקדוק. ללא חוקיות מוסכמת לגבי האופן שבו נכון לצרף מילים האחת לשנייה לא היינו מצליחים להבין את ההבדל שבין "היא מרגשת אותי" לבין "אני מרגשת אותה". הבלשנות הגנרטיבית מציעה שהגבולות והמגבלות של השפה טבועים בנו בדרך כלשהי, מעבר לתפקיד התקשורת שלהם. איך, אם כך, אנחנו מצליחים להבין שיבושי לשון שונים? אם אנחנו יכולים לפרש שפה אך ורק על פי חוקים מוגדרים, כל מבע שחוצה את גבולות החוקים האלה אמור להיות בלתי ניתן להבנה. ובכל זאת אנחנו יודעים שאנחנו מצליחים לחלץ את כוונת הדובר מתוך קלט לשוני משובש. אירועים כאלה נפוצים כשדוברים משתמשים בשפה שזרה להם, אך הם מתרחשים לפעמים גם כשהם משתמשים בשפת האם שלהם. אולי אנחנו כלל לא משתמשים בגבולות בשפה, וכללי הדקדוק אינם מעצבים את התפיסה הלשונית שלנו? זו אפשרות, אך אלטרנטיבה שזוכה בשנים האחרונות לתשומת לב בעולם הפסיכו-בלשנות מציעה שנמענים מתפשרים על נאמנות לקלט החיצוני ולא על חוקי הדקדוק הפנימיים. כלומר, כשאנחנו מנסים להבין את הכוונה של אדם אחר אנחנו שוקלים את

האפשרות שהוא לא ניסח את המשפט באופן מיטבי, או שאולי אנחנו לא שמענו/ראינו נכון את כל הצלילים/אותיות. לכן, אנחנו מעוותים את הקלט לצורה שתואמת יותר את כללי הדקדוק שלנו. במקרים כאלה מגויסת לטובת תהליך ההבנה מערכת נוספת – ההסקה הבייסיאנית (Bayesian Inference)¹. המערכת הזו מדרגת מבעים דקדוקיים שאליהם הדובר אולי התכוון על סמך חישוב הסבירות לסוגים שונים של טעויות לשוניות בקלט והסבירות של הטענה שהקלט הערוך מביע (על פי ידע-עולם).

השפה שלנו היא חלק מאיתנו. היא עוזרת לנו לתקשר עם אחר ספציפי שמולנו ועם הקהילה שלנו באופן רחב יותר. אבל השפה עוזרת לנו גם לנסח לעצמנו מחשבות מורכבות. לכן אנחנו

1 הסקה בייסיאנית היא מתודת הסקה סטטיסטית שמאפשרת לנו לעדכן את מידת האמונה שלנו בהיפותיזה מסוימת על פי מידע חדש שמתקבל. ההסקה מבוססת על כלל בייס (Bayes Rule) נוסחה מתמטית המשלבת בין כמה אנחנו מאמינים שההנחה הקודמת שלנו (Prior) נכונה לפני שראינו את המידע החדש לבין כמה המידע החדש סביר. זאת, בהינתן שההנחה הקודמת אכן נכונה (Likelihood). תוצאת כלל בייס, שהיא השילוב בין ה-Prior ל-Likelihood, היא ההסתברות האפוסטריורית של ההיפותזה (Posterior). ההסתברות האפוסטריורית היא בעצם מידת האמונה שלנו בהיפותיזה אחרי שראינו מידע חדש שעשוי לחזק או להחליש אותה, כפונקציה של כמה חזקה היתה האמונה שלנו בהיפותיזה מלכתחילה, לפני שראינו את המידע החדש.

שומרים על הגבולות שלה באדיקות, גם כשאנחנו מנסים לחצות את הגבול שבין האני לאחר. במקום להפר את המגבלות הלשוניות, צעד בעל משמעות שהיא מעבר לאינטראקציה בינאישית בודדת, אנחנו מאזנים בין ההשערות שלנו לגבי כוונת הדובר לבין נאמנות לקלט שהוא הפיק. למעשה, אנחנו מבצעים תיקון שגיאות אוטומטי בתוכנו. תהליך תיקון השגיאות הזה יעיל ביותר. הוא עוזר לנו להבין בלי להתאמץ שהכוונה ב"תוכלי להשאיל לי את הספר שדפדפתי כך אצלך" היא למעשה "תוכלי להשאיל לי את הספר שדפדפתי בו אצלך?". הוא מסייע לפסוח על שגיאות הקלדה פשוטות כמו "שבצ שלום", שגיאה שאותה נפרש כ"שבת שלום" ולא "שבץ שלום", בלי מאמץ. פעמים רבות אנחנו כלל לא שמים לב לטעויות קטנות כאלה, כל עוד תוכנת תיקון אוטומטי לא שיבשה את המבע עוד יותר, עוד לפני שהוא הגיע אלינו.

עם זאת, המשמעות היא שהפירוש שלנו של דברי האחר מושפע מהייצוג הפנימי שלנו של אותו אחר – מהשערות מוקדמות לגבי הטעויות הלשוניות שהוא עלול לעשות ולגבי המסרים שהוא עשוי לנסות להעביר. נראה, כי גם כשאנחנו מנסים להשתמש בשפה כדי לחצות את הגבול שבין האני לאחר, אנחנו שבויים בקונספציות שלנו לגביו. על הקלט הלשוני להיות לחלוטין בלתי סביר תחת ההיפותזה המועדפת עלינו, כדי שנוכל לנטוש אותה לטובת אחרת. אם כך, ייתכן אפילו שכלי התקשורת הכי משוכלל שלנו אינו מאפשר לנו באמת לשים את עצמנו בנעליו של אחר וללכת בארץ הלא-ידועה של תודעתו.

גבול

דנה רוסו ברץ | בוגרת מחזור תשע"ד

דנה רוסו ברץ היא בת הזוג של צבי, גם הוא בוגר תוכנית לאוטמן, ואמא של שון ונור. דנה התחילה את לימודיה בתוכנית בשנת 2013 וכיום נמצאת בשנה האחרונה ללימודי רפואה.

להיצמד, בצללית החדר, אמרתי לך: "הגוף שלנו הוא גבול שמפריד בינינו".

ירך אל ירך, כף יד אל גב, בטן אל בטן, ראש לחזה. נצמדנו הכי שאפשר ואז התקרבת עוד קצת, עד שלא היה צריך קול כדי שאשמע: "גבול הוא גם נקודת החיבור". באותו רגע טיפה מהים חצתה את שפתו אל החוף של צ'רלס קלור ונספגה בחול.

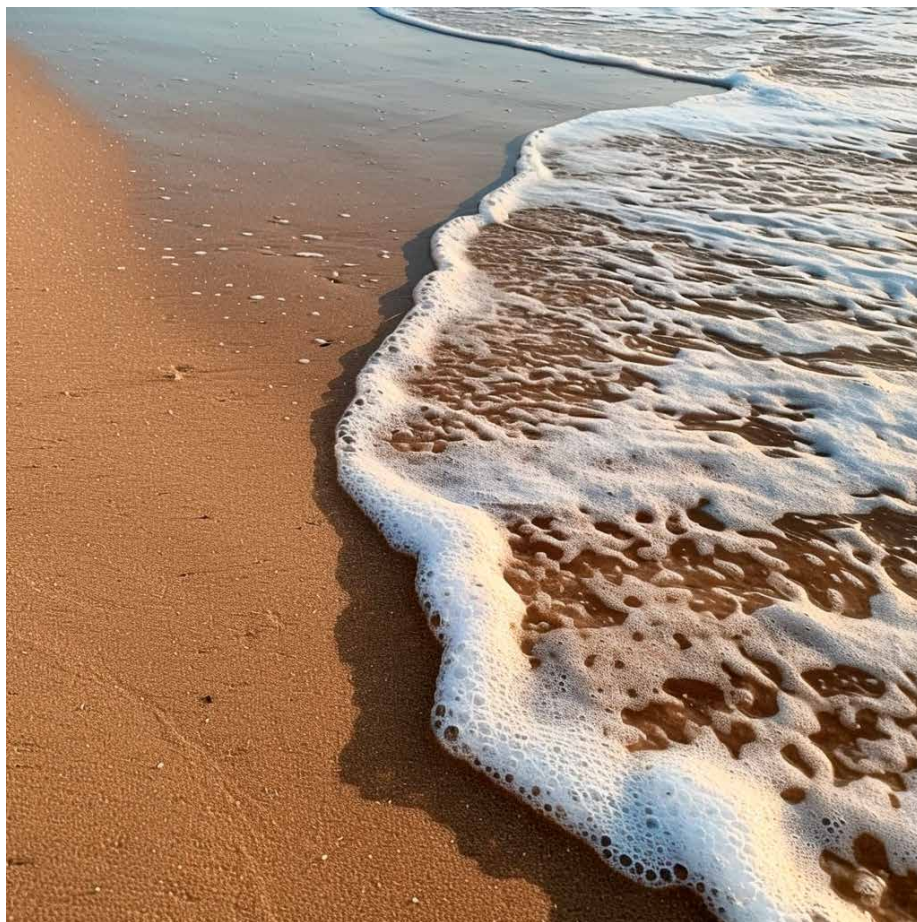

והיום, היום ילד קטן יושב על שפת המים, מפסל גבעות בחול ומזמר "רוץ בן סוסי" ועוד שירים שלמד בגן. הוריו מולו משכשכים רגליים במים. איש אחד עם פנים רציניות וקרחת חולף על פניהם ושולח חיוך.

"מי זה היה?" הילד שואל, והוריו מושכים בכתפיהם.

הוא מביט בהם כממתיק סוד. "זה ביאליק", הוא מחייך, ורץ למים.

כשחיבת אותי מול החלון הפתוח, חשבתי על ביאליק. הרוח טוותה סביבנו את החושך של אמצע החודש כמו עכבישה ותל אביב היתה כל כך קטנה מתחתינו, שנראה היה כאילו היא כולה מתמלאת מעשן הסיגריה שבין שפתיך. נצמדנו הכי שאפשר; ירך אל ירך, כף יד אל גב, בטן אל בטן, ראש לחזה. אבל כשאמרתי שנראה שעזריאלי נשרף מאחורי קצה הסיגריה הדולקת, נשפת עשן ריק שהתפזר מערבה וענית שמזווית הראיה שלך חוף צ'רלס קלור הוא שבוער. פתאום חצי תל אביב נפערה בקו שמחבר את הבטן שלי ושליך, והקור של סוף ינואר קצת חדר לי לעצמות. באותו ערב הבטנו זו בזה בזרות נעימה, משותפת רק לנו. המילים נעלמו לי כמו נקבי עש הולכים ומצטברים בשמלה שקופה, אז שתקתי. המשכתי לחשוב על ביאליק ועל השפה שלו. גשר דק שחוצץ בין הפנים לחוץ. והרי זוהי מהותה של שפה. שפת אם, שפת מדרכה, שפת ים. הן כולן גבול. סגרנו את החלון ונכנסנו פנימה. כשחזרנו

הים והחוף

לאט-לאט

יאיר אגמון | בוגר מחזור תשע"ו

יאיר אגמון הוא סופר ובמאי קולנוע.

על הבתים הנטושים בצפון. איזה ייאוש. לא־מזמן העברתי הרצאה ובסוף ההרצאה ניגשה אלי אישה מרגשת, שבעלה ובנה נרצחו ב־7 באוקטובר. כמה ימים אחר כך נפגשתי במקרה בגינה בירושלים עם ידידה שלי, שבנה נפל בעזה. מדי שבוע אני מקבל מיילים מהמורה שלי, שבנה עדיין פצוע, בשיקום, בבית החולים. הכאב נמצא כאן איתנו. הוא בא בלי שקוראים לו. הוא בכל מקום. הארץ הזו פצועה וחשופה ושבורה ומדממת. האם אי פעם נוכל לחזור לעצמנו. האם אי פעם נוכל לחיות כאן כבני חורין.

העצב מוריד אותי למטה. אבל גם כשאני בתחתית אני יודע, אני מאמין – עוד יבואו ימים בסליחה ובחסד. עוד נוכל לחיות כאן בארץ הזו, כמו פעם. המלחמה תהפוך לזיכרון כואב ומשתק. אבל החיים יפקעו ממנה הלאה. זה מה שהחיים עושים כל הזמן, השמש תמיד זורחת בבוקר, הנודניקית הזאת, היא אף פעם לא אומרת די. העצים מתחילים ללבלב, הפירות מתחילים להבשיל, החיים זורמים הלאה, וגם אנחנו נזרום איתם. גם אנחנו נחזור לפרקט, כמו פעם, נאכל פסטה בערב, ונכין סנדוויצ'ים בבוקר, ונלך לים לפעמים, ונסתכל על הילדים משחקים בחול. זה יקרה לאט־לאט, קמעה־קמעה, יוסי החבר שלי מהכדורסל אמר שאחרי פציעה משחקים בזהירות, לא צריך להתנפל על החיים שאליהם אנחנו מתגעגעים. המלחמה תיגמר יום אחד, ואנחנו נצלע כמה חודשים, ונעשה פיזיותרפיה (אולי) ויום אחד, קשה לדמיין את זה עכשיו, אבל יום אחד נחיה כאן חיים רגילים. לאט־לאט. יהיה בסדר. אחרי פציעה משחקים בזהירות. יום יבוא ונחזור להיות דומים למי שהיינו. אולי נהיה קצת יותר זהירים, מפוחדים ופגיעים. אבל יהיו לנו את החיים הפשוטים שלנו. שאליהם אנחנו כל כך מתגעגעים. יום יבוא, לאט־לאט. אני מאמין.

בזהירות. תרוץ קצת, תמסור קצת. לאט־לאט. ואני התרגשתי מההודעות שלו, ונסעתי למגרש, ושיחקתי, והייתי גרוע, והיה לי כיף.

במשחק הראשון איבדתי שני כדורים. החטאתי שלוש זריקות. הבחור שעליו שמרתי קלע עלי שלושה סלים. הייתי כל כך גרוע. הייתי החולייה החלשה בקבוצה שלי. ובאמת תוך כמה דקות הפסדנו. במשחק השני קלעתי נקודה אחת. במשחק השלישי קלעתי עוד שני סלים מצ'וקמקים. גם את המשחקים האלה הפסדתי. שיחקתי גרוע. שיחקתי לאט. שיחקתי בזהירות. אין מה לעשות. הגוף שלי עבר טראומה. אחרי פציעה משחקים בזהירות.

והחברים שלי ששיחקו איתי, לא התעצבנו עלי. לא. הם הבינו שבן־אדם שלא משחק חצי שנה, לא יכול לחזור לשחק כאילו כלום. שוב ושוב הם מסרו לי, ודירבנו אותי לזרוק. ואני החטאתי והחטאתי והחטאתי. והם לא התבאסו עלי. הם ניסו לעזור לי לחזור לעניינים. ובאמת, לאט־לאט, ממשחק למשחק, הרגשתי איך הגוף שלי מתרגל מחדש לזירת האסון הזו. ממשחק למשחק הביטחון שלי גדל. ובמשחק האחרון, באותו היום, כבר שיחקתי לא־רע בכלל. לא כמו פעם, לא צריך להגזים. אבל קלעתי כמה נקודות. והקבוצה שלי ניצחה! ובסוף אותו הערב, ממש הצלחתי לדמיין, שיום אחד אני אחזור לעצמי. יום אחד הרגל שלי תחזור לעצמה. יום אחד אני אוכל לשחק בשמחה ובביטחון. ולא בכזו חרדה עגומה. יום יבוא. לאט־לאט. אחרי פציעה משחקים בזהירות.

איזה עצוב מה שקרה לנו כאן בישראל. איזה עצוב, שככה נראים החיים כאן, בארץ הזו, בשנת 2024. אני חושב על כל המשפחות שאיבדו את יקיריהן. אני חושב על כל הקיבוצים שהתפרקו. אני חושב על כל החטופים האומללים. אני חושב

לפני חמישה וחצי חודשים, בראש חודש ינואר, קרעתי את שריר התאומים. זה קרה במשחק כדורסל, במוצאי שבת, באולם שבו חברי לפרקט ואני משחקים כבר כמעט עשור. פתאום, משום מקום, בלי קשר לכלום, הרגשתי כאב מטורף ברגל. לא עשיתי שום תנועה חריגה. לא מתחתי שום שריר. זה פשוט קרה לי. בלי סיבה מיוחדת. טאק! כאב מטורף ברגל. חדר מיון. צילום. ואבחנה שוברת לב של רופא מומחה – השריר קרוע, ההחלמה תיקח חודשים ארוכים, בחודשיים הראשונים אתה תצטרך קביים, ופיזיותרפיה, לאט־לאט תחזור ללכת, ומי יודע, אולי עוד כמה חודשים תחזור לשחק כדורסל.

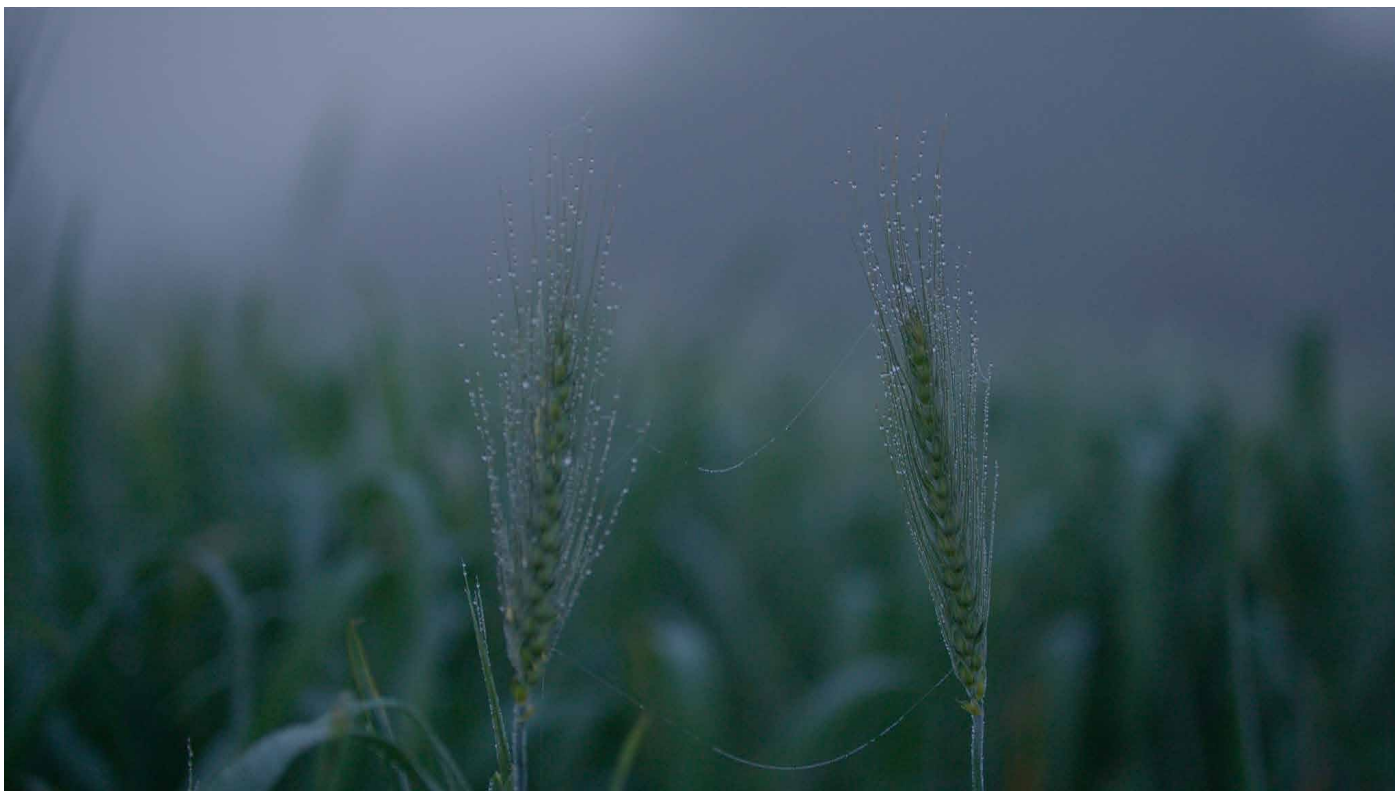
לפני חמישה וחצי חודשים קרעתי את שריר התאומים ברגל שמאל. כשחזרתי הביתה מבית החולים, לא הייתי עצוב בכלל. להיפך. המלחמה היתה אז בשיאה. יחידת המילואים שלי לא גייסה אותי. חברים טובים שלי נלחמו בעזה. בתל אביב עדיין נשמעו אזעקות. הנפש שלי היתה שבורה ומרוסקת. כך שהפציעה הפיזית שהיתה לי ברגל, בסך הכול "השלימה" את מה שהלך לי בלב. הקריסה הנפשית הפכה סוף כל סוף לקריסה פיזית. סוף־סוף רואים עלי משהו. אני לא ממשיך לתפקד כרגיל. קרסתי. הנה תראו.

חמישה וחצי חודשים חלפו מאז אותה פציעה ארוורה, ורק השבוע, אחרי אינספור טיפולים שקיבלתי, אחרי אינספור תרגילי פיזיותרפיה (שלא באמת עשיתי אני מודה) אחרי כמויות גדולות של משככי כאבים שנטלתי, רק השבוע חזרתי לפרקט. כשנכנסתי לאולם הכדורסל, הרגשתי שהרגליים שלי ממש רועדות. פחדתי להיפצע. פחדתי לקרוע את השריר שוב. פחדתי לקרוס. פחדתי שאני עושה טעות. כמה שעות לפני תחילת המשחקים, שלחתי הודעה ליוסי, חברי הטוב, ואמרתי לו שאני מפחד לבוא, ויוסי כתב לי – "תשחק בזהירות. אחרי פציעה משחקים

יש מכות

שירה נעמן | בוגרת מחזור תשע"ג

"שיבולים", אריאל שנדר

תשע מטר

רביד פרוזן

פעם כמעט מתי במשחק כדורגל. לקחתי את האחיין שלי, שהיה אז בן 13, לדרכי. עמדנו למטה, כדי שיוכל לראות טוב יותר. בגלל זה היינו שם, ליד הגדר, בכדור החופשי, בדקה ה-94, כשהפועל הבקיעו את ה-1:0. ברגע אחד, מאות אנשים ניסו לרדת לדשא. לאחיין שלי לא קרה כלום; הוא עמד קצת לפני והצליח לקפוץ מעל הגדר. אני כמעט נמחצתי למוות. המחשבה האחרונה שלי, לפני שאיבדתי את ההכרה, כשהרגשתי את הלחץ של הגופים האנושיים: כל הקרבה הזאת, זה בעצם קצת נעים.

תשעה מטרים. תשעה מטרים, שהם חמש שורות ושלושה כיסאות. זה המרחק שהתקבע בינו לסטודנטית המתולתלת, היפה, בפעם הראשונה שכשל לתוך האולם הגדול בבית הספר לכלכלה, מאחר, רטוב ומתנשף, המשקפיים שלו מכוסות באדים. כמובן, לעתים המרחק ביניהם חרג מכך; לפעמים, כשהיה רודף את הספרייה אחרי השיעורים, משוטט חסר מעש בין מדפי הספרים, מסרב להשלים עם סוף היום, הוא חשב שראה אותה מרחוק, יושבת ליד אחד השולחנות (15 מטר? אולי 20?). והיתה את הפעם ההיא, כשזיהתה אותו מהשיעור וחייכה, קדה לקראתו בשביל (מטר...?). אבל בסופו של דבר, הוא נאלץ להסכים, הדברים בטבע שואפים לאיזון, ותשעה מטרים צריכים להיות תשעה מטרים.

הפסיכולוג הכותב

יערה לב

כשנפרץ הגבול בין ישראל לבין עזה ב־7 באוקטובר, אנשי הטיפול הנפשי ניצבו בחזית, ונחלצו לעזרת החוזרים משבי חמאס, החיילים, מתנדבי זק"א, שורדי הטבח ועוד. תיעוד עבודתם בצורה של תיאור מקרה (case study) היה מהלך כמעט מתבקש ואולם, פרסום ספר המכיל חומרים שעלו בטיפול הוא מעשה שיכול לפגוע בעקרונות של שמירת סודיות והגנה על פרטיות המטופל. אז היכן עובר הגבול?

מטפלים כותבים ספרים על מטופליהם יותר ממאה שנה. הכתיבה נעשית לרוב בצורה של תיאור מקרה (case study) – תיאור מהלכם ותוכנם של טיפולים כדי להמחיש רעיון, תיאוריה, גישה, קונפליקט או מורכבות בטיפול (אתר פסיכולוגיה עברית, ח.ת). תיאור המקרה משמשים לקידום המחקר הפסיכולוגי, לפיתוח רעיונות חדשים ולגיבוש תיאוריות – כך שהם מהווים חלק מהותי בקידום תחום הפסיכולוגיה (Gabbard, 2000; Michels, 2001; Williams, 2001). זיגמונד פרויד אף טען שזו חובתם של מטפלים להשתמש בתיאור מקרה ולפרסם את מסקנותיהם לאור טיפולים שביצעו (Freud, 1905) וארווין יאלום, מחשובי הפסיכולוגים בתחום הפסיכותרפיה האקזיסטנציאלית, הוציא לאור ספר שכתב יחד עם אחד ממטופליו. מנגד, כתיבה על מטופלים מפירה עקרונות אתיים בסיסיים בפסיכולוגיה, כמו שמירה על סודיות, פרטיות וטובת המטופל. חוקרים רבים ניסו לאורך השנים לתת מענה לשאלות האם וכיצד יכול מטפל לכתוב על מטופליו – אך עדיין לא נמצאה להן תשובה חדי־משמעית.

אתיקה מקצועית

כתיבה על מטופלים פוגעת, קודם כל, בפרטיותם. בישראל, הזכות לפרטיות מעוגנת בחוק הגנת הפרטיות (התשמ"א – 1981) ובקוד האתי של התאחדות הפסיכולוגים בישראל (הפ"י, 2017) הקובע שפסיכולוגים "חייבים בשמירת סודיות בנוגע לכל מידע מקצועי שברשותם" וכי פסיכולוגים "ישמרו על כבודם ועל פרטיותם של לקוחותיהם" גם לאחר סיום הטיפול וגם לאחר מות המטופל. כמו כן הקוד קובע כי

"פסיכולוגים לא יחשפו בכתביהם... מידע חסוי שהשיגו במהלך עבודתם אשר מאפשר זיהוי אישי של לקוחותיהם... לרבות במחקר ובפרסום מדעי או ספרותי או אחר".

שנית, ס' 6.3 לקוד האתי קובע שיש להימנע ממצב שבו הפסיכולוג מקיים קשר מקצועי עם המטופל, ובו־זמן מקיים עמו או עם קרוביו קשר אחר (למשל, מצב שבו המטופל הוא סטודנט של המטפל, לקוח עסקי וכו') כדי לא לפגוע בשיקול הדעת המקצועי של המטפל. מכאן, שניתן לתהות האם כתיבת הספר הופכת את המטופל להיות גם "הגיבור" של הפסיכולוג הכותב, והאם הפסיכולוג מצוי במצב שבו הוא נאמן גם למטופל, אבל גם לתהליך הכתיבה (Freud, 1905; Goldberg, 1997; Michels, 2000; Tuckett, 2000a,b). למשל, האם גם בצורה לא־מודעת, המטפל יכול למנוע מהמטופל לסיים את הטיפול כדי להמשיך לכתוב את הספר או לכוון אותו לנושאים שיהיה "מעניין" יותר לכתוב עליהם?

לבסוף, העקרון הבסיסי המנחה מטפלים הוא טובת המטופל (הפ"י, 2017). בהקשר של כתיבת ספר ניתן לתהות, אם כן, מה השפעת הפרסום על המטופל, על הקשר הטיפולי, על המטופלים האחרים של אותו מטפל ועוד – והאם ניתן להצדיק פרסום ספר שיכול לפגוע בעקרון בסיסי זה.

ואולם, הן הקוד האתי של הפסיכולוגים בישראל והן מקבילו האמריקאי (American Psychology Association, 2013) מותירים חריגה מעקרונות אלה בשני מקרים: כשהמטופל נותן את אישורו בכתב לפרסום וכשהפסיכולוג נוקט "צעדים סבירים על מנת להסוות את האדם או את הארגון".

החלופות העומדות בפני הפסיכולוג

רצונו של פסיכולוג לכתוב ספר מציבה אותו, אם כן, בפני דילמה: מצד אחד, קיימת חשיבות רבה לכתיבה על מטופלים להתפתחות הפסיכולוגיה והקהילה הפסיכולוגית, ומצד שני כתיבה זו יכולה להיות בעלת השלכות שליליות על המטופלים. סוגיה זו מעסיקה פסיכולוגים

ומוסדות לאורך השנים, המנסים למצוא פתרונות שונים, ומתקשים לתת לכך תשובה חד־משמעית (Aron, 2016; Gabbard & Williams, 2001). שתי הגישות שהפכו נפוצות עם השנים הן פרסום לאחר קבלת אישור מהמטופל (שיכולה לכלול קריאה מקדימה של החומרים על ידי המטופל) או פרסום תוך הסוואת מאפייני המטופל.

בכל הנוגע להסכמה מדעת, יש הטוענים כי גישה זו מקנה למטופל מעין אישור שהטיפול נעשה לפי עקרונות מקצועיים ושהמטפל מחויב לתהליך (Pizer, 2000) ויכולה לחזק את האמון בקשר הטיפולי (Gerson, 2000). ניתן גם למצוא בספרות תיעוד של מקרים שבהם מטופלים שקראו את כתבי המטפלים הצליחו להתבונן בעצמם דרך נקודת מבט חדשה, מה שהוביל להתקדמות בטיפול (Atlas, 2015). מנגד, יש הטוענים כי לבקש את אישורו של המטפל הוא מעשה לא־אתי, המהווה חציית גבולות וסטייה מהחזוה הטיפולי. זאת, כיוון שהבקשה מכניסה את האג'נדה ואת טובת המטופל אל חדר הטיפול ועלולה לפגוע בקשר הטיפולי ובמהלכו של הטיפול (Aron, 2000, 2016; Levine, 2001). כמו כן, עצם הבקשה עשויה לקטוע את הרצף הטיפולי ולהיטות לדיון בכתיבה עצמה וכך לערער את יסוד הסודיות שבטיפול (גליק, 2012). פרויד אף טען כי מהרגע שמבקשים הסכמה לפרסום, אף מטופל לא ידבר בכנות ובפתיחות מלאה (Freud, 1905).

בנוסף, אם הסכמתו של המטופל כוללת קריאה מקדימה של הספר, הוא יכול לגלות מידע על מחשבותיו האישיות של המטפל שעשויות לפגוע בו (Berman, 1995). יש לציין שהפרסום יכול לפגוע במטופל גם אם כבר סיים את טיפולו (Pies, 2007) וגם אם עבר זמן רב מאז (Aron, 2000). לבסוף, ניתן לתהות האם נכון להטיל על המטופל את האחריות להסכים לפרסום, והאם לא ישנה את דעתו ברבות השנים (Aron, 1999; Crastnopol, 2000) והאם בכלל ניתן לדבר על הסכמה מדעת בתוך תהליך טיפולי המושפע גם מגורמים לא־מודעים כמו העברה (transference) – תהליך שבו רגשות מעברו של המטופל מועברים אל דמויות בהווה ולמטפל

- Gabbard, & Williams, P. (2001). Preserving confidentiality in the writing of case reports. *International Journal of Psychoanalysis*, 82, 1067–1068. <https://doi.org/10.1516/0020757011601325>
- Gabbard, G. O. (2000). Disguise or consent: Problems and recommendations concerning the publication and presentation of clinical material. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 81(6), 1071.
- Gerson, S. (2000). The therapeutic action of writing about patients. *Psychoanalytic Dialogues*, 10, 261–266.
- Goldberg, A. (1997). Writing case histories. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 78(3), 435.
- Kantrowitz, J. L. (2004). Writing about patients: I. Ways of protecting confidentiality and analysts' conflicts over choice of method. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 52(1), 69–99.
- Levine, S. B., & Stagno, S. J. (2001). Informed consent for case reports: the ethical dilemma of right to privacy versus pedagogical freedom. *The Journal of psychotherapy practice and research*, 10(3), 193.
- Lipton, E. L. (1991). The analyst's use of clinical data, and other issues of confidentiality. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 39(4), 967–985.
- Michels, R. (2000). The case history. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48(2), 355–375. <https://doi.org/10.1177/00030651000480021201>
- Pizer, S. A. (2000). A gift in return: The clinical use of writing about a patient. *Psychoanalytic Dialogues*, 10(2), 247–259.
- Stoller, R. J. (1988). Patients' responses to their own case reports. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 36(2), 371–391.
- Tuckett, D. (2000a). Commentary on Robert Michels's "The case history". *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48, 403–41.
- Tuckett, D. (2000b). Editorial: Reporting clinical events in the Journal: Toward the construction of a special case. *International Journal of Psychoanalysis*, 81, 1065–1069.
- בשבי חמאס, יש לזכור שההורים (או אפטרופסים אחרים) הם שנדרשים לתת את אישורם על פי החוק – כך שסיפורם האישי של הילדים יכול להיות מפורסם גם מבלי שהם עצמם יאשרו זאת. כך גובר הסיכוי שישנו את דעתם בהמשך חייהם. כדי לנסות להקל על סוגיה מורכבת זו, אבקש להשמיע קול נוסף, הקורא למטפלים למקד את כתיבתם בחוויותיהם האישיות: לשתף בתחושותיהם, מחשבותיהם ודרכי הטיפול שבהן בחרו לנקוט לאחר ה-7 באוקטובר. בשיטה זו, הגבולות הפיזיים שנפרצו ב-7 באוקטובר לא יפרצו גם את הגבולות האתיים, תפחת הסכנה למטפלים, והקהילה המקצועית עדיין תרוויח מן הידע המקצועי שנאלצה לרכוש.

ביבליוגרפיה

- גליק, ל. (2012). כתוב אותי, אהוב אותי: מחשבות על פרסום חומרים קליניים. שיחות – כך כ"ז, חוברת מספר 1.
- הסתדרות הפסיכולוגים בישראל (2017). קוד האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בישראל.
- חוק הגנת הפרטיות, ספר החוקים § 1011 (התשמ"א-1981).
- כהן, מ. (נובמבר 16, 2023). התוכנית נחשפת: כך ייראה הטיפול בילדים החטופים שישוחררו מעזה. אתר וואלה! חדשות. נגלה מתוך <https://news.walla.co.il/item/3623116>
- American Psychology Association (2003, With the 2016 Amendment). *Ethical Principles of Psychology and Code of Conduct*.
- Aron, L. (2000). Ethical considerations in the writing of psychoanalytic case histories. *Psychoanalytic Dialogues*, 10(2), 231–245.
- Aron, L. (2016). Ethical considerations in psychoanalytic writing revisited. *Psychoanalytic Perspectives*, 13(3), 267–290.
- Atlas, G. (2015). *The enigma of desire: Sex, longing, and belonging in psychoanalysis*. Routledge.
- Berman, E. (1995). On analyzing colleagues. *Contemporary Psychoanalysis*, 31(4), 521–539.
- Crastnopol, M. (1999). The analyst's professional self as a third influence on the dyad: When the analyst writes about the treatment. *Psychoanalytic Dialogues*, 9(4), 445–470.
- Freud, S. (1905). *Fragments of an analysis of a case of hysteria*. (Standard Edition 7, 7–122).

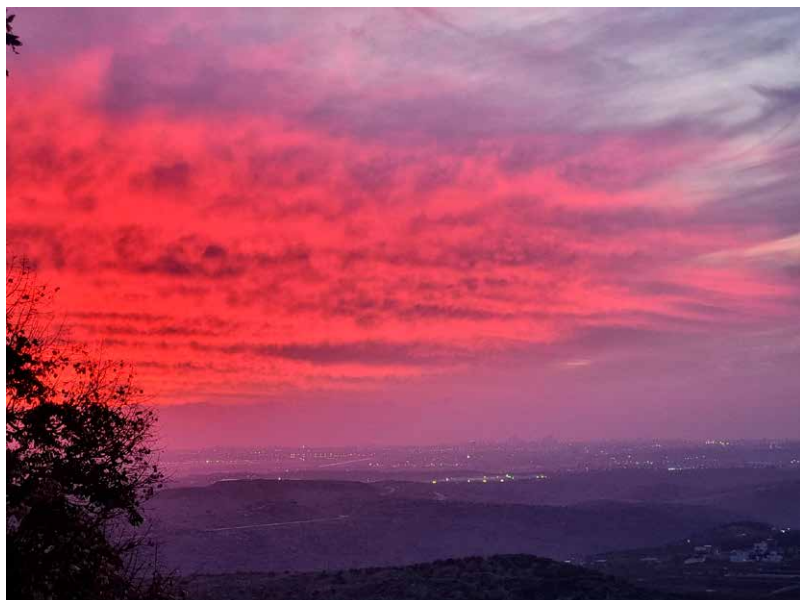
Aron, 2000; Gabbard 2000; Goldberg 1997; Stoller 1988; Tuckett 2000a,b).

הפתרון השני הוא הסוואה של פרטי המטופל, לרבות עיבוי וערבוב פרטיו עם פרטיהם של מטופלים אחרים או עם פרטים דמיוניים – כפי שעשה פרויד, שהסווה את זהות המטופלת כשפרסם את "המקרה של דורה" (Freud, 1905). פתרון זה יוצא מנקודת הנחה שלא כל הפרטים בטיפול הכרחיים כדי שהמטפל יוכל לבטא את רעיונותיו ואת הדינמיקה הטיפולית (Gabbard & Williams, 2001; Kantrowitz, 2004). ואולם, כללי האתיקה לא מפרטים אילו פרטים חשוב לציין בתיאור המקרה ואילו יש להשמיט (Michels, 2000), שינוי מסיבי יכול לפגוע באמינותו של תיאור המקרה, להטעות את הקוראים ולהוביל ללימוד שגוי של הקהילה הפסיכולוגית (Gabbard & Williams, 2001; Lipton 1991) בעוד שהסוואה עדינה מדי תאפשר זיהוי של המטופל. כך, למשל, למרות מאמצי הסוואתו של פרויד, זהותה של "דורה" ידועה היום לכולם.

ניתן להציע גם אינטגרציה של הגישות, בכמה דרכים: מתן אפשרות למטופל לקבוע האם ההסוואה מספקת (Lipton, 1991; Pies, 2007) מצבי "דאבל בליינד" שבהם הן זהות המטופל והן זהות המטפל מוסתרות, פרסום המקרה דרך קולגה או מדריך של הפסיכולוג (כך שמחבר הספר אינו המטפל המוזכר בספר) או שיתוף פעולה של קבוצת מטפלים בכתיבה, שמגדילה את מאגר המטופלים האפשריים שעליהם נכתבו הדברים (Gabbard & Williams, 2000; Gabbard, 2000). ועדיין, אין קונצנזוס בקהילה המקצועית מהי האפשרות הטובה ביותר.

מלחמת חרבות ברזל

השאלה האם וכיצד פסיכולוג יכול לכתוב על מטופליו מקבלת חשיבות של ממש החל מה-7 באוקטובר. במהלך מלחמת "חרבות ברזל" אנשי הטיפול נאלצו, ונאלצים עדיין, להתמודד עם אירועים חסרי תקדים כמעט, דוגמת טיפול בילדים ששהו זמן ממושך בשבי (כהן, 2023) וראוי שנושאים אלה יתועדו וייחקרו. מנגד, רבים משמותיהם ומסיפוריהם של ניצולי הטבח או החטופים פורסמו בכלי התקשורת, ולא ברור עד כמה יהיה ניתן באמת להסוות את זהותם כמטופלים. בנוסף, כשמדובר בילדים שהוחזקו

אופק, ישראל עמנואל

תקוע

ישראל עמנואל

מזל שהוא לא נכנס להתקלח. אמנם אמרו שבע, אבל שופרסל תמיד מאחרים. דפיקה קצרה, והשליח רץ מהר למטה אחרי שהוא פתח עם חולצת בטן. וואו, רק שיהיה מספיק מקום במקרר, ובמקפיא, וודקה שמים במקפיא, הוא חושב. אולי גם את הבירות? יתפוצצו, חבל. זה לא מספיק אלכוהול, זה פשוט לא מספיק. באסה. מי עשה את הקניות? תומר. ולמה כל הלימונים? אה. עכשיו אפשר להתקלח. ממש תיכף הם אמורים להגיע. השותפים כבר התפנו, קיבלו ממנו התראה מראש שהערב הדירה תהיה תפוסה. בל וסבסטיאן ברמקול, הלחישות הרכות נמסכות במים שעל האוזניים, מכניסות שקט. כרגיל מתקלח ממושכות, מאבד תחושת זמן: "we rule the school" הוא נאנה, שוב ושוב. ששש. כרגיל יוצא עטוי מגבת לחדרו ומבין שמישהו כבר הגיע. מה. כבר? שימי, הוא חושב. נראה לו. שימי כבר פורק את השקיות, חותך מלפפונים ופלפלים ועגבניות ומסדר במגש ששלף מאחד הארונות. שימי מחווה אליו בראשו, "אה אחי" דומם, בקושי מתנועע. הוא עטוי פייטים, פרצוף בקושי ניתן לזיהוי. מוזר, הוא חושב. איך גם נצנצים

זוהרים יכולים להיראות כמו פציעה. הוא נכנס רגע לחדר להתארגן, החליפה הפרחונית וברגע האחרון החלפה לחולצה שחורה רגילה, לא בטן, כשההמולה מתחילה להתפרץ. "או! איזה יופי!" וכן "כפרה עליך מה איתך" וכן "למה התחפשת" וכו' וכו'. הוא כבר מאורגן, לא, הוא יישאר יחף, יאללה, זה הבית שלו.

"שלום!" חיבוק, נשיקה על הלחי, הצעת מים. "וואו, אתה בעל הבית?" מי זה. מי האיש הזה. "איזה יופי!" "יהיה פה מספיק מקום?" "איך הגעת בעצם?" "מילואים?" "יש כיסאות בחוץ, נו תביא איזה שניים" חיבוק, נשיקה על הלחי, הצעת מים. מארח למופת, הוא. החלל מתמלא, מהביל, מתנשם. הוא ישים מוזיקה, כן, אולי ניגונים ישנים של הרב גינצבורג, והוא נאסף לטלפון, שנייה מתכנס, מחפש אלבום נכון – הנה, כן, בטח יש לו משהו לפורים. "ליהודים ליהודים, היתה אורה" מתחיל להישמע. האחד הגבוה הופיע כמריו השרברב. הזוג הדבקני מחופש לאריה שאהב תות, הוא עם זנב נושר, השני עם כיפה אדמומית, עלובים משהו. "מה זה הרעש הזה?" הוא מעקם את כתפיו, כמו מסמן לכל פושט יד שייגש

וישים את הדואה-ליפה שלו אם ירצה, והמטבח מתמלא במסייעים שמכינים טחינה ופותחים בקבוקים ומוציאים צלחות וכוסות פלסטיק. שמחה וששון. הנה מישוה לוקח את הטלפון, שם מיקה, דווקא נחמד, מפתיע. הם על הספה, "איפה השירותים?" והוא עונה בלקוניות. "אפשר שנייה להשתמש בחדר שלך", בטח. הוא יחסית מסודר, לפתוח חלונות, קצת אוויר שיהיה, קצת אוויר, "וואו חדר מקסים" עוד אנשים נכנסים, הוא מקווה שהשכנים יהיו בסדר עם כל ההמולה. מי זה. מי כל האנשים האלה.

בסוף יצא שהוא שתה לבד, והיה מספיק אלכוהול. לא משהו להיוותר ככה בדם, אבל לפחות את הבקבוקים הבקושי-יריקים השאירו לו. קצת יותר מחצי בקבוק אדום יבש, ועדיין הוא היה רק טיפה מבושם. כל השאר פשוט היו שם – פטפטו, אכלו, בחנו בעיניים ובידיים את הספרים, את העציצים, את הבטטות. והם לא ממש עזבו.

"תקשיב מה שמעתי". הוא מגיב, הוא חביב. הם לא ממש מבינים למה הוא עולה לירושלים, למה הם עולים לירושלים יחד איתו.

העיר צוהלת ושמחה, מתנוודדת כולה משכרות, פקקי גברים לבושים ורוד וכובעי קאובי החוסמים את בצלאל ואגריפס. דרומה, דרומה, אל דירות הרווקים המשמימות של קטמון, אל המשפחות המשוועות לסיפורי גבורה מעזה של ארנונה, אל ההרים האפורים והשבורים הרצופים בניינים חצי בנויים מחוררים בחלונות שחורים. פאתי המדבר נשקפים, החבורה ההולמת הולכת ומשתתקת, הבקעה הגדולה מופיעה וממול הרי אדום.

הוא כבר ממש מוכן.

הם מתגנבים לקריאת המגילה בישיבה בתקוע, מתיישיבים בשקט בשקט סביב, רוקעים ברגליהם ב"המן" וצועקים בוז ב"וישם מיסים". שאר יושבי המקום מתבוננים בחשדנות בעדת הלא־קרואים, עיניים מתפלבלות־סגלגלות. יין.

עכשיו מקום אחר נחדר, מקום אחר יוטרד, והם יישארו כאן לעד. ובמקום האחר הזה הוא חופשי לחוש אורח, לחוש בבית.

והנה פיליפ רות דהוי נקרא שם בצד בידי מישהו, המנורה נדלקת כי מתחיל להחשיך, והוא עדיין היחיד ששותה. יין.

באוטובוס. במזווה. מתחת לשולחן. בבית קפה. כשהולך עם חבר למופע. מאחוריו כשהוא רוכב על האופניים בשדרות ח'ן. בים. "היי".

כמובן שגם באוטובוס לירושלים הם היו, רעשנים כתמיד. כמה נשארו לדאוג לבטטות, הוא השאיר להם גם כביסה לעשות. המשלוחים המשיכו להגיע, לפעמים קצת יורדים ברמה ללחם וממרחים, פריסה כמו בצבא, כריות נוגט.

כמובן שהם ישבו מאחורה, והוא בחלון, מתבונן בהרים המוריקים המתנשאים מעליו, טור מכוניות נמתח וחוסם את נתיב המסומן צהוב כמו להכעיס. הם לא מפריעים לו יותר מדי, עסוקים בשלהם. מדי פעם אחד ניגש – "מה איתך?" "תקופת מבחנים?"

באוטובוס בבוקר ראובן ישב מאחוריו. הוא לא אמר יותר מדי, רק "היי" כשנכנס. "היי". וגם בסופר, ליד המדף של הלחמים, איתן המתין. הוא קרא בעיון את התוויות של לחם השיפון המלא, הוא באמת אמר לו אתמול שהוא רוצה לנסות סוגים אחרים. גם איתן, מחווה קטנה: "טוב לראות אותך".

בספרייה מאחורי הדלפק המתין תומר. בראי בשירותים של בית הקפה. סתם ברחוב, אור שמשי מאובק, תנועת יד מחויכת. גם באוטובוס חזור. טל, אריאל, מה שמו, השמנמוך, וגם שימי. גם כשהוא חזר לדירה הם עדיין ישבו על הספות וליהגו, "בוקר טוב", צחקק, "איך היה היום".

הוא נכנס למיטה וכבר לא הופתע למצוא שם מישהו. גם כשצחצח שיניים הראל עמד מאחוריו. הוא לא ממש הגיב, השירים כן התחלפו חזרה לניגוני פורים, אבל חוץ מזה הכול נשאר די אותו הדבר. השליח של שופרסל הגיע שוב מוקדם, הפעם טיפה יותר קרקרים, אתמול לא היו מספיק, ואמורה להגיע גם פיצה בערב, "אבל מחר אסייתי, כן? מינה טומיי או שיקר מדי?" והם השקו את הבטטות, חמודות, "חצי ליטר ביום, אתה יודע?"

מה הסיבה לכך שיישום הלאומיות נכשל ברוב מדינות העולם, ומצד שני ביטול הלאומיות נכשל באירופה? הסיבה לכך טמונה כנראה בכשל אנושי קלאסי: הניסיון לייחס את האמת לרעיון מרכזי אחד ויחיד, שממנו נובעים כל שאר הרעיונות

יואב טיקטין

בשנים האחרונות ובשנה האחרונה במיוחד, אני מרגיש שהסדר של העולם שהייתי רגיל לחיות בו הולך ומתערער. חשבתי שזאת סיבה טובה לנסות לבחון את העקרונות הבסיסיים (כפי שאני רואה אותם) שעליהם בנויה החברה הישראלית והמערבית בכלל. לכן בחרתי הפעם לכתוב על הלאומיות, שהיא בעיני אחד מהיסודות האידיאולוגיים המרכזיים שעליהם בנויה החברה המערבית המודרנית. לדעתי, הדיונים סביב הלאומיות והקונפליקטים הקיימים בנושא, שמוכרים לנו בעיקר דרך הסכסוך הישראלי-פלסטיני ומשבר הפליטים באירופה, ישחקו תפקיד קריטי בקביעת העתיד החברתי והפוליטי של החברה המערבית והאנושית בכלל.

במאה ה־19 עלו רעיונות פוליטיים חדשים שהתחרו על הבכורה האידיאולוגית בעולם המתעצב. כבר מההתחלה היה ברור שהכוח האידיאולוגי העולה בסדר החדש הוא ה"לאומיות". לפי עיקרון זה, בני האדם צריכים להיות מאורגנים לפי מאפיינים אתניים, כשהמטרה העליונה של התארגנות זו היא לקדם את האינטרס הכללי של הקבוצה האתנית למול קבוצות דומות אחרות ולמול תת־קבוצות בתוך הקבוצה הגדולה. במערכת ערכים זו, ראוי למות למען העם ובוודאי שגם ראוי להרוג. ב־200 השנה האחרונות דרך התארגנות זו שיחקה תפקיד דומיננטי בעיצוב ההיסטוריה והשפיעה על האירועים הפוליטיים המרכזיים בעולם.

הלאומיות המודרנית כפי שאנחנו מכירים אותה צמחה בקרב העמים הגדולים של אירופה: הצרפתים, האנגלים והגרמנים, והתפשטה מהם לשאר רחבי היבשת. מקום נוח להתחיל ממנו את הסיפור הוא המהפכה הצרפתית של 1789, שבמהלכה מרד ההמון הצרפתי במלוכה, השתלט על ממלכת צרפת והניס ממנה את האצולה הגבוהה הישנה. במהלך מרד זה נקבע בראשונה דגל למדינה (ולא דגל ששייך לשושלת) והמנון לאומי (ה־marsellias הצרפתי).

לאחר שנים מטלטלות של פוליטיקה המונים עלה לשלטון אציל זוטר מקורסיקה בשם נפוליאון בונפרטה. נפוליאון ביטא את ההבטחה של העידן החדש: אדם צעיר ובעל אמצעים צנועים עשה את הבלתי אפשרי וכבש כמעט את כל אירופה. מצויד בקסם אישי, במוח חריף ובעיקר בשאפתנות בלתי מוגבלת, פנה נפוליאון אל ליבו של העם הצרפתי הדגול. בתגובה, העם הצרפתי מילא את צבאו והניס מפניו צבאות מסורתיים ואציליים שהונהגו על ידי גנרלים משופמים ועשירים, בניהם של שושלות מיוחסות ששלטו באירופה מאות שנים.

למרות תבוסתו של נפוליאון, שליטי אירופה הבינו שעידן חדש של פוליטיקה לאומית עומד בפתח. אירופה התמלאה באישים שפעלו ל"החייאת הלאום" ובתנועות שחרור לאומיות שונות. המדינות ההומוגניות יחסית מבחינה לאומית, כמו צרפת, גרמניה ואנגליה, זכו להצלחה צבאית ולשגשוג כלכלי, בעוד שהמדינות הרב־לאומיות של אירופה, כמו האימפריה ההבסבורגית של אוסטריה והאימפריה העותמנית, חוו תסיסה ומרידות בלתי פוסקות.

העיקרון הוא פשוט: לכל עם יש את הזכות להגדרה עצמית בהיסטוריה משלו ואת הזכות לדבר וללמד בשפה שלו. אבל ישנו מרחק בין העיקרון לבין המציאות, המערכת הפוליטית שהתקיימה באותה תקופה לא אפשרה הפרדה ברורה שכזאת בין עמים. היו מדינות ששלטו על כמה עמים, וגם בני אותו לאום לכאורה דיברו בדיאלקטים שונים, לפעמים עד כדי חוסר יכולת להבין האחד את השני. למשל, היסטוריונים מעריכים שערב המהפכה הצרפתית, רק 50% מהאזרחים בצרפת (ההומוגנית יחסית מבחינה אתנית) דיברו צרפתית, ורק 12% דיברו צרפתית באופן שוטף. בשנים אלה מדינות אירופה השקיעו משאבים רבים בביסוס ובסטנדרטיזציה של השפה, הוקמו מערכות חינוך מרכזיות שלימדו

מיליוני אזרחים את הדרך הנכונה לדבר ולתקשר. עם עליית הלאומיות התפתח כתב לשפות רבות שהיו עד אז מדוברות בלבד, ביניהן קרואטית, סלובנית, אסטונית ולטבית.

במקרים מסוימים, הסיטואציה האתנית היתה מורכבת במיוחד. למשל, בשטחים העצומים שבשליטת האימפריה ההבסבורגית של אוסטריה חיו זה לצד זה גרמנים, קרואטים הונגרים וצ'כים, באופן שלא אפשר חלוקה ברורה לטריטוריות בעלות מאפיינים אתניים.

אז כיצד אפשר לפתור את הבעיה? כיצד הפכה אירופה ליבשת שאותה אנחנו מכירים היום, המכילה מדינה אחת לעם אחד? התשובה היא מלחמות, מלחמות ועוד מלחמות. ב־200 השנים שמאז המהפכה הצרפתית אירופה נשטפה בדם שוב ושוב כחלק ממאבקים בין קבוצות אתניות שונות: בין מדינות (כמו מלחמות העולם) או בין אזרחים של אותה המדינה (כמו במהפכה ההונגרית של 1848). בכל אחד מהמאבקים האלה טריטוריות ואוכלוסיות עברו מצד לצד עד ש"נוקו" מגורמים זרים. הדוגמה הבולטת ביותר היא הגירוש של הגרמנים ממזרח אירופה. בשנים שקדמו למלחמות העולם, גרמנים חיו בכל רחבי אירופה המזרחית, מרוסיה ועד רומניה (מה שהיווה חלק מהציודק האידיאולוגי לכיבוש מזרח אירופה על ידי הגרמנים במלחמות העולם). לאחר מלחמת העולם השנייה, לפחות 12 מיליון גרמנים גורשו מרחבי מזרח אירופה.

התוצאה של מאבקים אלה היא יצירה של חברות לאומיות נקיות ממאבקים אתניים פנימיים. כמעט לכל עם באירופה יש את המדינה שלו, שם מדברים בשפה שלו ונוהגים במנהגים שלו. בגרמניה יש גרמנים שאוכלים נקניקיות, בצרפת צרפתים שאוכלים בגטים ובסרביה סרבים שאוכלים... סורבה? המודל החדש זכה להצלחה מסחררת, הכול מסודר ונקי וכולם שמחים להיות חלק מארגון פוליטי השייך לעם שלהם.

שגם הן בעלות מאפיינים דומים. לעומת זאת, האימפריות הרב־לאומיות הגדולות, כמו איראן, סין, הודו ואתיופיה, חוו אתגרים עצומים במהלך המאה ה־20. בשנים האחרונות מדינות אלה הצליחו לייצב את עצמן סביב רעיונות חדשים ולייצר תחרות הולכת וגוברת אל מול חברות המערב. רכיב חשוב ברעיונות חדשים אלה הוא הדת, כמו שאפשר לראות בזהות ההינדית שמקדם נרנדרה מודי, ראש ממשלת הודו, או בתיאוקרטיה השיעית שבאיראן.

את הכישלון באימוץ השיטה הלאומית ואת האלימות שנבעה ממנו תלו המערביים בכמה גורמים. קודם כל, הם תלו זאת בחוסר "הפיתוח" של החברות הלא־מערביות, ולאחר מכן ייחסו זאת לעצלנות קולוניאליסטית ("הבריטים לא התחשבו מספיק בחלוקה האתנית במזרח התיכון כשהם הקימו את המדינות השונות").

למעשה, הכשל נמצא בשיטה עצמה: אי אפשר ליישם שיטה לאומית בהרבה מהטריטוריות בעולם, והניסיון ליישם את השיטה בהכרח מוביל לאלימות ולמאבקי כוח על שטח ועל משאבים בין קבוצות אתניות שונות.

התגובה השנייה של האירופאים לכישלונות של השיטה הלאומית מעבר לים היתה ניסיון לאמץ את המודל האמריקאי – ביטול רעיון הלאומיות לטובת זהות פוליטית. בהשראת גישה זו, קיבלו מדינות אירופה מיליונים של פליטים ומהגרים מרחבי העולם. אך למרבה הזעזוע, הבאים החדשים לא "השתלבו", וכך החלו מאבקים בין המהגרים, המשתייכים לקבוצות אתניות אחרות, לבין התושבים הוותיקים יותר.

הנושא הלאומי־אתני התגלה ככוח שאינו ניתן לביטול.

ובכן, איפה נמצא הכשל? מה הסיבה לכך שיישום הלאומיות נכשל ברוב מדינות העולם, ומצד שני ביטול הלאומיות נכשל באירופה? לדעתי, הסיבה טמונה בכשל אנושי קלאסי: הניסיון לייחס את האמת לרעיון מרכזי אחד ויחיד, שממנו נובעים כל שאר הרעיונות. תופעה זו נובעת מאותו דחף שהוביל חברות קדמוניות, לאחר שהבחינו שהשמש מספקת את האור ואת החום שאי אפשר לחיות בלעדיהם ומקיימת בכך את הטבע כולו, להכריז על השמש כעל אל עליון. יחסו של המערבי המודרני ללאומיות משול לזה של חסיד המבקש מאל השמש זיווג הגון, ומכריז שהשמש חסרת כל כוח לאחר שהזיווג המיוחל לא נמצא. בשפה

לכל קבוצה טריטוריה עצמאית שיכולה לתפקד כמדינה.

התופעה השנייה שלה גורמת כמות המשאבים המוגבלת היא מאבק בין האליטות לבין המעמדות הנמוכים. כשכמות העושר במדינה מוגבלת באופן ברור, האליטות עומדות בפני שתי ברירות: לפעול נגד בני עמם או לוותר על רמת החיים שלהם ושל קרובי משפחתם. לכן, במדינות מסוימות האליטות בחרו להתארגן כנגד שאר בני העם באופן שגבר על האינטרס של הקבוצה האתנית. המקרים הקשים ביותר של מאבקים מסוג זה התרחשו במדינות שכלכלתן מתבססת על משאבי טבע, שם המאבק על השליטה במשאבים יותר מובחן. בפני נשיא סוריה בשאר אל־אסד, או נשיא קובה (לשעבר) פידל קסטרו, לא עמדה האפשרות לפעול לטובת כלל האזרחים. במקום זאת, שתי האפשרויות היחידות שלהם היו להילחם באזרחים כדי לשמור

La Liberté guidant le peuple (החירות מובילה את העם), אז'ן דלקרווא

על הונם ועל משפחתם, או לאבד את הראש. הניסיון לייצא את השיטה המערבית הלאומית ברחבי העולם יצר משברים רבים. מאבקים אתניים הם עתיקים כימי האנושות, אך בעולם המודרני, כשהציבו את האתנוס במרכז, מאבקים מסוג זה הפכו מנושא נקודתי לעניין עקרוני של להיות או לחדול. השינוי הזה, ההבדל בין רצח עם לפוגרום, הוא שהוביל לכמה ממעשי האלימות הנוראיים ביותר בהיסטוריה האנושית.

מבחן מעניין הוא הסתכלות על החברות הלא־מערביות שכן הצליחו לשגשג בעת המודרנית. הדוגמה הבולטת מכולן היא של יפן. יפן בולטת בעיקר בכך שהיא גם מדינה פורה ועשירה במשאבים וגם כמעט המוגנת מבחינה אתנית. דוגמאות נוספות הן טאיוואן וקוריאה הדרומית,

במציאות החדשה, כשהיה מאבק בין קבוצות אתניות שונות, היו דרכים ברורות ולגיטימיות לפתור אותן: על ידי דיפלומטיה שנוהלה באמצעות נציגות בכל מדינה או על ידי מלחמה, שאותה יש לנהל באופן מסוים. מלחמה שכזאת בין מדינות היתה אירוע אפוקליפטי, שכלל צבאות של מיליוני אנשים ואת התגייסות אזרחי המדינה כולה. הדרמטיות של אירוע המלחמה יצרה מאזן אימה בין הקבוצות האתניות השונות, והיותה ערובה לביטחון המיעוטים האתניים המעטים שנתרו מעורבבים בין המדינות.

בעקבות ההצלחה של סדר זה, בין אם באופן מודע או שלא־במודע, הפיצו האירופאים את רעיונותיהם בשאר העולם. להפתעתם, הרעיון זכה להצלחה חלקית בלבד בעולם "המתפתח". בהתחלה המערביים ניגשו בכנות למלאכה: נשלחו חוקרים לאוכלוסיות המקומיות ברחבי אסיה, אפריקה ודרום אמריקה כדי לעזור להן לפתח כתב, תרבות ומסורת מאורגנים. באוניברסיטאות הוקמו פקולטות ללימודי תרבויות וחוקרים מערביים סיירו ברחבי העולם וקטלגו שפות, דתות ותרבויות מגוונות. תנועות שחרור לאומי שפעלו במודל האירופי קיבלו מימון ותמיכה ממדינות במערב.

למרבה ההפתעה, הניסיון נכשל – שאר מדינות העולם לא התארגנו במסגרות אתניות ברורות. עד היום רבים מהאירופאים מביטים בזעזוע על המאבקים האתניים הבלתי פוסקים, ועל חוסר היכולת של העולם המתפתח לקיים מדינות לאום. למה האפריקאים נלחמים ביניהם במלחמות שבטים בלתי פוסקות? למה הערבים והלטינים נשלטים על ידי

אצולה מנותקת ולא מצליחים להתאחד לכדי אומה אחת? למה בהודו ובסין יש קבוצות אתניות שלמות שחוות דיכוי שלטוני מאורגן?

קודם כל, אין מה להיות מופתעים מהתופעה הראשונה. הסיבה הפשוטה למלחמות השבטים היא שכמות האדמה והמשאבים בכדור הארץ מוגבלת. לא כל עם יכול להרשות לעצמו לשלוט במרחב שהוא גם ארץ אבותיו וגם מאפשר קיום כלכלי. יש רק ירושלים אחת, רק נהר נילוס אחד ורק כמות סופית של איים בים סין הדרומי. לכן, במקומות שבהם קבוצות אתניות רבות חיות זו לצד זו, מדינת לאום אינה אפשרית. למשל, לפי ההערכות בקונגו (DRC) מדוברות לפחות 242 שפות שונות, וחלק מהקבוצות האתניות מונות אלפים בודדים של אנשים. בלתי אפשרי לייצר

פחות ציורית, על אף שהלאומיות האתנית תופסת מקום מרכזי וחשוב בכוחות הכבירים המניעים את ההיסטוריה, מדובר אך ורק בחלק מסוים מכוחות אלה. ניסיון לארגן את כלל החברה האנושית סביב רעיון מרכזי יחיד נדון לכישלון, וכך בוודאי גם הניסיון לבטל את אותו רעיון.

בהקשר המקומי, את שיאו של הכשל בתפיסה הלאומית המערבית אפשר לזהות ביחסו של המערב לסכסוך הישראלי-פלסטיני. ישנה ציפייה שההתארגנות סביב מדינות לאום תפתור, או לפחות תסדיר, את הסכסוך באופן שישפר את המצב. ציפייה זו מפספסת לחלוטין את מהות הסכסוך, הסובב על אדמות ארץ-ישראל הקדושות מאוד והמעטות מאוד. בראשו של המערב, "הזכות" של הפלסטיני להגדרה עצמית, כלומר לטריטוריה עצמאית, היא בעלת תוקף מוסרי ראשון במעלה. לפי ההיגיון הזה, יש הבדל של שמיים וארץ בין חיים תחת מגפו של שליט ערבי דרקוני לבין חיים תחת מגפו, הכבדה לא פחות, של גנרל ישראלי.

ובכן, מה "הפתרון" למצב? הישראליים והפלסטינים תמיד ישתייכו לקבוצות אתניות

שונות, שיתחרו על אותה כמות מצומצמת של שטחים. התשובה היא שכנראה אין פתרון, אבל הבעיה לא חייבת להיות כל כך נוראית. העולם מלא בסכסוכים מסוגים רבים: דתיים, כלכליים, חברתיים. המוסלמים מתחרים בנוצרים, הקתולים בפרוטסטנטים, העשירים בעניים. אבל המוסלמים לא מנהלים בכל יום מלחמת חורמה מול הנוצרים והעניים לא נלחמים כל יום בעשירים. הנקודה הבעייתית בסכסוך האתני המודרני היא הפטליות שלו בעיניים מערביות. במקום לתת למערכת למצוא את נקודת שיווי המשקל שלה, הניסיון של המערב "לסיים" את הסכסוך לחלוטין נועל את שני הצדדים בדוֹקרב מדמם ללא מוצא. באופן אבסורדי, כדי "לפתור" את הבעיה יש לוותר על הבעיה. לכן, אפשר אולי לראות בהיחלשות האידיאולוגית של המודל הלאומי המערבי תופעה חיובית, שאולי תאפשר פתרון סכסוכים המתנהלים על בסיס המודל הזה כבר שנים רבות.

עם זאת, היחלשות זו טומנת בחובה גם סיכונים רבים. לנוכח החיבה האנושית המפורסמת למאבקים, לבני האדם יש נטייה להחליף סכסוך פתור בסכסוך אחר. בהתאם לכך, עם היחלשות

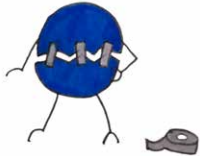
המרכיב האתני בסכסוכים העולמיים ישנה עליה בסכסוכים מסוגים אחרים, כמו למשל סכסוכים דתיים או כלכליים. במדינת ישראל אנחנו חווים זאת באופן מיוחד: אם בשנות ה־50 הצידוקים העיקריים למאבק בישראל היו צידוקים אתניים ערביים או לאומיים-פלסטיניים, היום הצידוקים הדתיים תופסים חשיבות הולכת וגוברת.

גם בתוך החברה הישראלית, היחלשות הנושא הלאומי יוצרת מאבקים פנימיים, שכן המודל הלאומי האירופי היווה את היסוד המרכזי שעליו הושתתה הזהות האידיאולוגית של מדינת ישראל. מהצד האחד עומדים הציונים ההולכים בדרכן של מדינות אירופה ושמים את הדגש על אספקטים זהותיים פוליטיים, ליברליים ודמוקרטיים, ומהצד השני הציונים ששמים את הדגש על הזהות הדתית-יהודית. לדעתי, ההחרפה במאבק זה קשורה קשר הדוק להיחלשות הרעיון הלאומי ברמה העולמית בכלל.

ביקורת הזרכונים של המוגבלות

מור דבשי | איורים: מור דבשי

מובנת מאליה. בשנה שעברה, בזמן שהייתי בחילופי סטודנטים בטקסס, הלכתי לתחנת אוטובוס בקמפוס, כמו בכל יום. מעדתי, נפלתי, נפצעתי והיה לי זעזוע מוח. אכן, העובדה שכבר היו לי זעזועי מוח בעבר סייעה לי להתמודד עם המצב, כי ידעתי אילו שאלות לשאול את הרופאים ומתי התסמינים צריכים להדאיג אותי. אבל, חשוב יותר, היא לא סייעה לי לצפות את זעזוע המוח, שעדיין היה אירוע מפתיע ופתאומי. שוב, מתברר שהאימה מהמחלה או מהמוגבלות היא למעשה אימה "רגילה" הרבה יותר: הפחד מן הלא־נודע. "קיבלתי את האבחנה. אני צריך לעבור לשם."

מי שיפקיד בידי האיש בביתן את הדרכון בצירוף ההצהרה הנחרצת הזו יתייחס לשאלה שבה מתלבטים התיאורטיקנים הביקורתיים בכלל ובליומדי מוגבלות בפרט. מה המשמעות של אבחנה רפואית? מה המרכיב החברתי הטמון בה? ומה ההשלכות שלה על מי שנושא אותה, על מי שנותן אותה ועל החברה כולה? אלה לא תהיות ריקות מתוכן וחסרות השפעה – המשמעות שאנחנו מעניקים לאבחנות היא הבסיס, לא רק של המערכת הרפואית כולה, אלא גם של מערכות עצומות אחרות, כמו ביטוח לאומי וביטוחי הבריאות הפרטיים.

צד נוסף של קבלת האבחנה הוא ההתמודדות איתה. המחשבה שמוגבלות היא קטגוריית זהות, או לפחות יכולה להיות בסיס לקטגוריה כזו, עומדת מאחורי רבים מהניסיונות לשרטט אותה ולחשוב עליה מחדש. ניסיונות כאלה מציעים לראות מוגבלות כחווית חיים רחבה, שלא מתומצתת רק בשורה אחת במחשב של הרופא. אולי זו רמיזה נוספת שיכולה לעלות מביקורת הגבולות של סונטאג, בקריאה קצת אופטימית יותר: הסימון הברור של המעבר ושל ההשתייכות האחרת יכול להיות גם בסיס לתחילת השינוי ולהתחדשות, למרות הקושי והחשש הכרוכים בו.

מוגבלות (בהחלט לא כולם) יגדילו עשות ויאמרו שכולנו נהפוך לאנשים עם מוגבלות, בתהליך שידוע יותר כהזדקנות. אבל מה בדיוק מפריד את המחלה מן הבריאות, והאם הקו הזה תמיד משורטט באותו המקום? בוויכוח קבוע בין אימא שלי לבני, היא אומרת שחוץ משיתוק המוחין שלי, אני ממש בריאה – ואני עונה, שבדיוק בגלל שיתוק המוחין, אני חולה כרונית. במידה מסוימת, שתינו צודקות, והכפילות הלא־טריטוריאלי, הכמעט־פרדוקסלית הזו, היא לב העניין. "הם עדיין לא יודעים מה זה. קבעו לי תור לבדיקות דחופות. אבל הרופאה אמרה בפעם הקודמת שהתסמינים מדאיגים".

מי שתשתף את האדם שבתוך תחנת הביקורת בדאגה הזו תחשוף, למעשה, את האימה הבסיסית שהמחלה והמוגבלות, ביחד ובנפרד, מטילות עלינו, כשהן מופיעות לפתע באמצע החיים. הן מקשות עלינו להתעלם מהתפקיד המרכזי של מקריות, גורל או פשוט חוסר מזל בחיינו, ומדגישות במובהק את האופן שבו אין לנו שליטה אפילו על השאלות הבסיסיות ביותר בחיים. כלומר, הן מקשות עלינו לתחום את חוסר הוודאות ולהדחיק אותו. בלימודי מוגבלות נוהגים לייחס את האימה הזו לאנשים ללא מוגבלות הנתקלים באנשים עם מוגבלות. בתובנה הזו, אנשים עם מוגבלות משמשים מעין תזכורת בלתי צפויה לשרירותיות היקום, או למה שהיה יכול להיות גם גורל האדם ללא המוגבלות, לו היו הכוכבים (או כל מערכת אמונה אחרת) מסתדרים מעט שונה.

התובנה המפתיעה יותר, אולי, היא שגם אנשים עם מוגבלות אינם משוחררים מהאימה שבמקרויות, כפי שאני יכולה להעיד באופן אישי. גם אני נזכרת מדי פעם עד כמה המוגבלות אינה בהכרח דבר שאפשר לשמור "תחת שליטה" ועד כמה אפילו היכולת הפיזית הקיימת שלי אינה

ת הטקסט שלה המחלה כמטאפורה, המוקדש לאופן שבו אנחנו מדברים על מחלה ומוגבלות, פותחת סוזן סונטאג כך:

"המחלה היא הצד החשוך של החיים, האזרחות המעיקה יותר. כל הנבראים מחזיקים באזרחות כפולה – בממלכת הבריאים ובממלכת החולים. אף על פי שכולנו מעדיפים להשתמש בדרכון הטוב, במוקדם או במאוחר חייב כל אחד מאיתנו – לפחות לזמן מסוים – להזדהות כאזרח של המקום האחר ההוא".

הבחירה של סונטאג, לפתוח כך מסה שמוקדשת לאופן שבו אנחנו מדברים וחושבים על מחלה, מרתקת. ראשית, משום שהיא מציבה בפני הקורא מיד, בלי היסוס ובישירות מדהימה, את האמת המרה: אי אפשר להתחמק מהמחלה, לא משנה כמה רחוקה היא נראית או מרגישה מאיתנו כרגע. ושנית, כי המטאפורה של מחלה כאזרחות מעלה מיד את הקישור לגבול. כאילו יש איזו תחנת ביקורת דרכונים שאנחנו נדרשים להתקדם לעברה בחשש, להושיט מסמכים, להישיר מבט לפקיד ולהסביר את מטרת הנסיעה בכל כיוון. איך היו נראות השיחות בה? איך היינו מתמצתים את התהליך שאנחנו עוברים?
"זו, אתה יודע, רק שפעת. אני מקווה לחזור עוד שבועיים. לא משהו רציני".

הסבר כזה לפקיד ביקורת הגבולות מזכיר את הקו הדק שבין בריאות לחולי. אדם החולה רק בשפעת יחזור לרוב, במהרה יותר או פחות, למצבו הקודם כ"בריא". כפי שמצהירה סונטאג, כולנו נהיה חולים מתישהו. חלק מהמלומדים בלימודי

1 תודה לד"ר חן אלדסבורג, שהכירה לי את הטקסט הזה בשיעוריה על תיאוריה ביקורתית.

חיים פנימיים

עומרי אוטיקר

המטפסת מסתכלת פעם אחרונה על המסלול מלמטה, מנסה לתפוס את כולו במבטה. היא מוחאת כף כדי שהמגנזיום יכסה את שתי ידיה. היא מוציאה נשיפה קצרה, נכנסת לזון, ומתחילה לטפס. בתנועה חנינית היא מדלגת בין אחיזה לאחיזה, עד לאחיזה האחרונה. לפתע, היא נעצרת. המבט שלה בוחן את האחיזה. "האחיזה רחוקה" היא חושבת לעצמה. היא חושבת על הרגליים שלה, שרועדות. המסלול היה קשה. "קדימה, לכי על זה!" צועקים לה מלמטה. היא מבינה שאם תיפול, זאת תהיה חתיכת נפילה. המחשבה הזו בלתי נמנעת...; לפתע, היא נעצרת. המבט שלה בוחן את האחיזה. מחשבה מתחילה להתגבש במוחה, החוויה מאיימת לצאת מעצמה. היא עוצרת אותה, לוקחת שאיפה עמוקה, ומזנקת לעבר האחיזה.

פול ולרי מנסה להבין מה מתרחש במחול. ולרי מגיע למסקנה שהמחול הוא חיים פנימיים, שנפרדים מהעולם החיצוני. המחול חסר תועלת לעולם החיצוני, תועלת אינה עניינו. כל עניינו

הוא תנועה אינסופית, שמתקיימת במעין חלל-זמן אחר משלנו. ולרי שם לב שגם הפילוסופיה עובדת באותו האופן – "הפילוסוף מתווה את צעד החקירה", הוא יוצא למסע שיכול להימשך עד אינסוף, וערך לעולם החיצוני אינו מה שמניע אותו. מה שמניע אותו זו "סקרנות כפייתית". החיים הפנימיים הם דבר יומיומי יותר משנדמה. למשל, בהאזנה למוזיקה, בבליץ כתיבה מתמשך, בצחוק מתגלגל, בשיח קולח. לעתים, אפילו פעולה בהתאם לחובה מוסרית היא מעין עולם פנימי, כשהעיקר איננו התועלת החיצונית של הפעולה, אלא החובה לעשותה, חובה שנצחיותה אינסופית. יש משהו שלו בעולם הפנימי הזה. עולם ברור, נטול שאלות וסוגיות, חסר תכלית. יש בו רק את האינסופיות הזו, את החינניות של אותו הרגע שיכול להימשך לעד. השאלה הגורלית היא האם לחיים הפנימיים האלה יש איזושהי עלינות על חיי היומיום, או להפך. מהו הגבול בין העולם הפנימי לחיצוני? מילת המפתח, בעיני, היא כניעה. הסובייקט והאובייקט

האנושיים משחקים תפקיד חשוב בהתוויית הגבול הזה: המעבר בין עולם אחד לאחר מתחיל בקריאה, במשיכה. זוהי הקריאה של האובייקטיביות האנושית. האובייקטיביות יכולה למשוך אותנו כלפי חוץ, כמו בקושי של המטפסת, או כלפי פנים, כמו בסקרנות הכפייתית של הפילוסוף. לעתים, כוח המשיכה של האובייקטיביות כה חזק שהוא בלתי ניתן לעצירה. אם לא, הסובייקטיביות נכנסת לתמונה. היא מנסה לאזן את המשיכה, להיאבק בפיתוי להיכנע, כדי לתת לאדם הזדמנות לבחור. הסובייקטיביות, במובן מסוים, רוצה לקבע את רגליה בשני העולמות, לראות את שניהם ולבחור בחירה מושכלת. אבל לשווא. גם כשהסובייקטיביות מנסה להשאיר את האדם בעולמו הפנימי, היא למעשה מוטה לטובת החיצוני, שכן, מטבעה, השיח שלה הוא יומיומי, שיח של תועלות. מנגד, העולם הפנימי הוא עולם אובייקטיבי, עולם שחסר בו את אותו ההיגיון שיש לעולם החיצוני, הסובייקטיבי (אחרת הוא היה מבין את חוסר התועלת שלו וקורס ברגע). אז, האם העולם הפנימי "אמיתי" יותר מהחיצוני? האם האובייקטיביות "אמיתית" יותר מהסובייקטיביות? נראה לי שהמושגים מבלבלים. הרי, אמנם האובייקטיביות והסובייקטיביות מנוגדות זו לזו, אך הן לא נאמנות לעולם אחד על פני האחר. כל אחת מהן יכולה לתמוך בעולם החיצוני או הפנימי. אז איך מכריעים בסוגיה הזו בכל זאת? האמת שאין לי מה לומר. אני מנסה לפתח את המחשבה, ומרגיש משיכה החוצה. "די, אתה עייף, לך לישון" קורא האובייקט. "אל תעשה את זה! זה סיום קיטשי למהלך!" צועק הסובייקט, כאילו מתוך עולמי הפנימי. "אתה קם מוקדם מחר" אומר האובייקט, שכבר נהיה סובייקט בעצמו. השניים ממשיכים להתווכח, במעין עולם פנימי משל עצמם. אני מתנגד לסקרנות להקשיב לטיעונים שלהם והולך לישון. נמשיך את הדיון מחר.

"זריחה", אריאל שנדר

מבט מטושטש

ליליה קרישטליוב

משתנים ואיתם דמויות האור. הריקוד רוקם סיפור ואני מקשיבה ומתבוננת. אני שומעת אותה. קרני אור דקיקות נכנסות מבעד לזכוכית, עוטפות אותי בחום נעים, מזמינות אותי להצטרף לריקוד. אני מרגישה אותה. נאחזת בדמויות האור, ובריקודן שמשתנה עם תנועת העץ. אני מתעלמת ממנה. העלים הרכים מלטפים זה את זה, האור מסתחרר. הסיפור הופך מטושטש ומעורפל. הירוק והלבן מתערפלים. אני מתערפלת, מתכוצצת וכל מהותי נמצאת עכשיו בגרוני השורף. אני מרגישה אותה. ואז את הרצפה, הקור נעים. מתבוננת בסקרנות בגריגי האבק מתחת לספה, מנסה לשווא לרקום סיפור חלופי. אני רואה אותה. היא לקחה לי את דמויות האור. היא קרעה את רקמת הסיפור. היא רוצה אותי איתה בחושך.

וקחת את עיני ומתבוננת על החדר דרך החריץ הדק שבין מעקות המיטה. כל מצמוץ משנה מעט את החלק שנגלה. יורדת מקומתי העליונה מבלי לגרום לאף קול, הולכת בצעדים זעירים וזהירים ויוצאת למסדרון. מעיפה מבט לחדרה הריק ורעד קל עובר בגופי. ממשיכה לסלון ומתיישבת על הספה מבלי לכווץ אף קפיץ.

עדיין בלי משקפיים, מתבוננת על העץ שמחוץ לחלון.

הרווחים בין העלים מתמלאים אור. בלי משקפיים העולם חסר גבולות ודווקא האור ברור הרבה יותר, מלא בצורות עדינות ובפרטים קטנטנים שמתחברים יחד לאשליה מאוחדת. בלי כל מאמץ מתחברים רווחי האור לפרצופים ולדמויות. תנועת העלים ברוח העדינה מניעה את הדמויות שלי והן רוקדות, מרחפות. הרווחים

"חיבוק", ליליה קרישטליוב

מזח, תל אביב. עמר יצחק

ערב שבת

עמר יצחק

רצתי בטילת, לארץ הים
 ולפני שברי בקבוק אלכוהול
 בתוך שלולית קטנה
 עצרתי והתחלתי לאסף
 אולי ילדים יחפים ידרכו

אדם שעשן על הספסל התבונן בי,
 נגש, רכב לידי
 עזר לאסף
 כשהתרוממנו הישיר מבט אל החזה שלי
 רק חזית ספורט מיזעת לבשתי
 דקה ארצה ארצה, לא הזיז שתי עינים דולקות
 ואמר לבסוף – "ענדכ קלב מו ד'הב"

1 "יש לך לב מזהב".

תודה לעמרי לבנת שעזר לי לנקד את השיר.

Iculture

ניסיון בגבולות דוקומנטריים

אריאל שנדר

לצפייה, יש לסרוק את הברקוד באמצעות מצלמת
טלפון-חכם וללחוץ על הלינק שמופיע.

